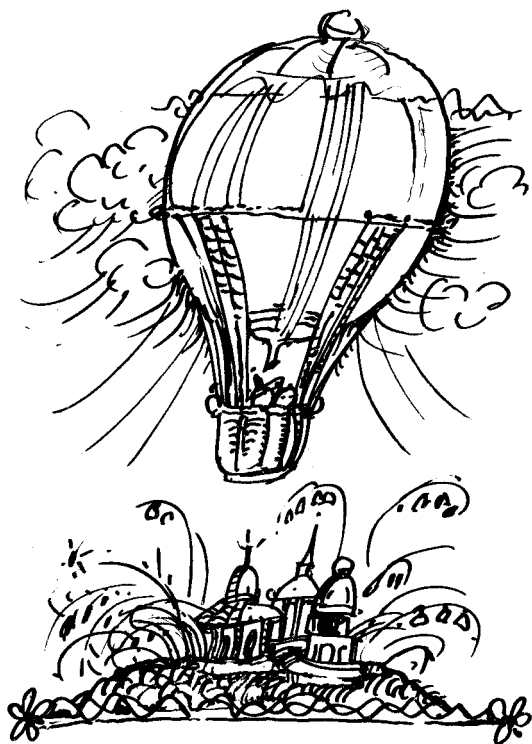

НИКОЛАЙ НОСОВ

**БИЛМАСВОЙ
БИЛАН
ДЎСТЛАРИНИНГ
БОШИДАН КЕЧИРГАНЛАРИ**

Биринчи боб

ГУЛЗОР ШАҲРИНИНГ МИТТИЛАРИ

Х Афсонавий бир шаҳарда миттилар яшашарди. Жуда ҳам кичкина бўлганидан уларни митти деб аташарди. Ҳар бир миттининг бўйи кичкина бодрингдай келарди. Улар яшаган шаҳар жуда ҳам чиройли бўлиб, ҳар битта ҳовлининг атрофида дасторгул, мойчечак ва қоқигуллар ўсиб ётарди. У ердаги кўчалар ҳам гуллар номи билан — Чучмома кўчаси, Мойчечак хиёбони ва Бўтакўз сайргоҳи деб юритиларди. Шаҳарнинг ўзи эса Гулзор шаҳар дейиларди. Шаҳар кичкина анҳор ёқасига жойлашган бўлиб, миттилар бу анҳорни Бодринг дарёси деб аташарди, нега десангиз, анҳор бўйида роса бодринг ўсиб ётарди-да.

Дарёнинг нарёғи ўрмон эди. Миттилар қайин пўстлоғидан қайиқчалар ясаб, анҳордан сузиб ўтишарди-да, мева, кўзиқорин ва ёнғоқ тергани ўрмонга боришарди. Миттилар кичкина бўлганидан мева, ёнғоқ териб келишлари қийин эди, ахир баланд шохларга чиқиб уни қирқиш учун ёнларида арра олиб юришлари керак эди-да. Пастдан туриб ёнғоқ теришга биронта ҳам миттининг қўли етмаганидан ёнғоқни бандидан арралаб туширишга тўғри келарди. Кўзиқоринларни ҳам арралаб йиқитишарди. Кўзиқоринни энг тагидан арралаб, кейин бўлак-бўлак қилиб уйларига ташиб кетишарди.

Миттилар бир хилда эмасди. Ўғил болаларни миттивой, қизалоқларни эса миттиой дейишарди. Миттивойлар нукул ё узун шим, ё тасмаси елкага илинадиган калта иштон кийишарди. Миттиойлар бўлса, олачипор, ялтироқ матодан кўйлак кийишни ёқтиришарди. Миттивойлар соч қўйишни ёқтирмас, шунинг учун доим сочларини ё олдириб, ё калта қилиб юришарди; миттиойларнинг сочлари бўлса, белга тушарди. Улар сочларини узун ўриб, учига лента тақишар ва бошларига сочпопук ҳам қадашарди. Кўпгина миттивойлар ўғил бола бўлишганидан керилишиб, миттиойлар билан ҳечам дўстлашмай юришарди. Миттиойлар-чи, улар ҳам қиз бола бўлганига кеккайишиб, миттивойлар билан дўстлашгилари келмасди. Агар битта-яримта миттиой кўчада бирорта миттивойни узоқдан кўриб қолса борми,

у дарров кўчанинг нариги бетига ўтиб оларди. Ажаб қиларди-да, негаки, баъзида митти қизалоқнинг ёнидан жимгина ўтолмай-диган тегажоқ миттивойлар ҳам учраб қоларди. У албатта хафа қиладиган бирор сўз айтар, туртар, ҳаммадан ҳам ёмони, сочидан тортарди. Албатта, ҳамма болалар ҳам шунақа шумтака эмасдику-я, лекин биронтасининг пешонасига бу шумтака эмас деб ёзиб қўйилмаган-да. Шунинг учун миттивойлар миттивойларни кўриб қолишганда, яна бирор дилхиралик бўлмасин деб, олдиндан кўчанинг нариги бетига ўтиб олишни маъқул кўришарди. Ўғил болалар шунинг учун қизалоқларни «кеккаймачоқ» дейишарди. Уйлаб топган гапларини қаранг! Кўпчилик қизалоқлар бўлса ўғил болаларга «уришқоқ» ва шунга ўхшаш камситувчи лақаблар қўйиб олган эдилар.

Эҳтимол баъзи бир ўқувчилар, ахир бу тўғри эмас, ёзувчи буни ичидан тўқиб чиқарибди, ҳаётда ҳеч бунақа болалар бўлмайди, дейишлари мумкин. Лекин ҳеч ким бундайлар ҳаётда бўлади деб айтаётгани йўқ-ку, ахир. Ҳаёт — бошқа гап, афсонавий шаҳарда эса аҳвол тамом бўлакча. Унда, шунақасиям бўлаверар экан.

Чучмома кўчасидаги бир уйчада ўн олтита миттивой яшарди. Уларнинг орасида энг машҳури Билагон деган митти бола эди. Кўп нарсани билганидан уни Билагон дейишарди-да. У ҳар хил китобларни ўқигани учун кўп нарсани биларди. Китоблар столининг устида ҳам, остида ҳам, яна каравотининг устида ва тагида ҳам ётарди. Уйига китоб тўлиб кетганди. Билагон китоб ўқий берганидан ақлли бўлиб кетган эди. Шунинг учун ҳамма болалар унинг гапига қулоқ солар, уни яхши кўришарди. У доим қора костюмча кийиб юрарди. Билагон бирорта китобни ўқиганда-чи, кўзойнак тақиб оларди-да, худди профессорга ўхшаб кетарди.

Бу уйда таниқли доктор Дорижон ҳам яшар, у миттиларнинг ҳар хил касалини даволарди. У доим эгнига оқ халат, бошига эса попукли қалпоқ кийиб оларди. Бу ерда яна машҳур механик Мурватвой ўз ёрдамчиси Тузатвой билан яшарди. Ширингина газли сувни яхши кўриши билан ном чиқарган Ширин Шарбатович Шарбатжон ҳам шу ерда яшарди. У жуда ширин сўз эди. Уни кимда-ким ота-бувасининг оти билан атаса — ёқтирар, агарда оддийгина қилиб Шарбатжон дейишса — хуш кўрмасди. Тагин бу уйда-чи, Ўқтой деган овчи ҳам турарди. Унинг Кўктой исмли кучукчаси ва пўкак билан отиладиган милтиғи ҳам бор эди. Бўёқвой деган рассом, Машшоқвой деган чолғучи ва яна Шошқалоқ, Сергап, Индамас, Бўғирсоқ, Довдирвой ҳамда ака-ука Агарқул билан Магарқул деган миттилар ҳам туришарди. Булар орасида Билмасвой деган энг машҳур митти ҳам бор эди. Ҳеч нимани билмаганидан уни Билмасвой дейишарди-да.

Бу Билмасвой дегани бошига тўқ ҳаворанг қалпоқ, эгнига сариқ шим билан қизил кўйлак кийиб, яшил бўйинбоғ тақиб юрарди. У тўқ рангни яхши кўрарди. Тўтига ўхшаб ранг-баранг

кийимларни кийиб олган Билмасвой кунни бўйи шаҳарда санқиб бўлмағур гапларни тўқиб, ҳаммага ёйиб юрарди. Устига-устига у доим қизалоқларни ранжитарди. Шунинг учун қизалоқларнинг қизил кўйлагини олишдан кўришган заҳоти шартта орқага қайтиб, уйларга бекинишарди. Билмасвойнинг Дасторгул кўча-сида турадиган Думбулвой деган дўсти бор эди. Билмасвой Думбулвой билан соатлаб гап сотишиб ўтира берарди. Иккови бир-бири билан бир кунда йигирма марта уришиб, йигирма марта ярашишарди. Билмасвой, хусусан, қуйидаги воқеадан кейин, тағинам машҳур бўлиб кетди. Нима бўлди денг?..

У бир кун шаҳарда ўйнаб юриб, адашиб далага чиқиб қолди. Атрофда ҳеч ким йўқ, фақат тиллақўнғиз учиб юрарди. У кўрмай қолиб Билмасвойнинг энсасига келиб урилди. Билмасвой жонҳолатда ерга ағанаб тушди. Тиллақўнғиз бўлса шу заҳотиёқ учиб, кўздан ғойиб бўлди. Билмасвой ирғиб ўрнидан турди-да, мени урган ким экан деб, ён-верига аланглади, қараса, атрофда ҳеч ким йўқ.

« — Мени урган ким бўлди ўзи? — деб ўйлади Билмасвой, — балки тепамдан ул-бул тушгандир? »

Билмасвой бошини кўтариб осмонга қараган эди, ҳеч нима кўринмади. Фақат қуёш нур сочиб турарди, холос.

« — Э-ҳа, устимга қуёшдан ул-бул тушибди-да, — деб ўйлади Билмасвой. — Қуёшнинг бир бўлаги узилиб бошимга тушган бўлса керак ».

Уйига кетаётганда Шишажон деган танишини учратиб қолди.

Шишажон машҳур мунажжим эди. У шиша идиш парчасидан катта қилиб кўрсатадиган ойнача ясай оларди. У бунақа шишани кўзига қўйиб ҳар хил нарсаларни кўрганда-чи, у нарсалар жуда катта бўлиб кўринарди. Бир қанча шундай шиша парчаларидан каттагина дурбин ясади, бу билан ой ва юлдузларга қарарди. У шунақа қилиб мунажжим бўлган эди.

— Менга қара, Шишажон, — деди унга Билмасвой, — билсанми, нима бўлди, қуёшнинг бир бўлаги узилиб бошимга тегиб кетди.

— Нималар деяпсан, ўзинг, Билмасвой! — деб кулди Шишажон. — Агар қуёшнинг бир бўлаги узилиб тушса, пачағингни чиқариб юборади-я, қуёш жудаям катта, ахир. У бизнинг Ер шаримиздан ҳам катта.

— Бўлмаган гап, — деб жавоб берди Билмасвой. — Менимча, қуёш тақсимчадан катта эмас.

— Қуёш бизга шунақа кўринади, чунки жуда ҳам узоқда-да. Қуёш — каттакон юмалоқ чўғ. Мен буни дурбинимда кўрдим. Агар қуёшнинг жиндаккина парчаси ҳам, узилиб тушгудай бўлса-чи, шаҳримизнинг тилка-порасини чиқариб юборган бўларди.

— Шунақа дегин-а! — деди Билмасвой. — Мен бўлсам қуёшнинг бундай катталигини билмас эканман. Ҳозир бораман-да, болаларга айтиб бераман, улар ҳам ҳали билмаса керак. Шундоқ

бўлса ҳам дурбинингдан бир қараб кўргин-а, балки ростдан ҳам у ғадир-будирдир!

Билмасвой уйига жўнади, кўчада кўринганларнинг ҳам-масига:

— Оғайнилар, қуёшнинг қанақалигини биласизларми? У бизнинг Ер шаримиздан ҳам катта. Вой, у шунақаям каттаки. Ана, қарапглар-а, оғайнилар, қуёшнинг бир парчаси узилиб, тўғри биз томонга учиб келяпти. У бирпасда етиб келиб барчамизнинг пачағимизни чиқариб юборади. Жуда ваҳима бўлади-да. Шишажондан бориб сўранглар, — деди.

Билмасвойнинг ғирт ёлгончи эканини билишганидан ҳамма уни мазаҳ қилди.

Билмасвой бўлса шаталоқ отиб уйига югурди:

— Оғайнилар, қочинглар! Парча тушиб келяпти! — деб бақирарди у.

— Қанақа парча? — деб сўрашарди ундан.

— Парча, оғайнилар! Қуёшдан парча узилиб кетган. У ҳозир шарақ этиб тушиб, ҳаммамизни яксон қилади-қўяди. Қуёшнинг қанақалигини биласизларми? У бизнинг Еримиздан ҳам катта!

— Нималарни тўқияпсан ўзинг!

— Ҳечам тўқийётганим йўқ. Буни менга Шишажон айтди. У дурбинида кўрибди.

Ҳамма ҳовлига югуриб чиқиб, қуёшга қарайверишди. Кўзларидан ёш чиқиб кетгунча қараб туришаверди. Қуёшга кўп тикилишгандан, кўзлари тиниб кетди, охирида қуёш ҳам гўё ғадир-будирга ўхшаб кўрина бошлади.

Билмасвой бўлса:

— Қочган қочиб қолсин! Улдик! — деб бақирди.

Ҳамма ўз буюмларига ёпиша кетди. Бўёқбой ўзининг бўёқ ва мўйқаламларини, Машшоқвой чолғу асбобларидан скрипка, балалайка ва мис карнайини ола бошлади. Доктор Дорижон бўлса уй ичида зир югуриб қаёққадир гумдон бўлган дорихалтасини қидирарди. Бўғирсоқ деган бола ковушча билан соябончасини олиб, дарвозадан чиққан ҳам эдики, Билагоннинг овози келиб қолди:

— Қўрқманглар, оғайнилар! Ҳеч гап йўқ! Билмасвойнинг ғирт ёлгончи эканини билмайсизми? Бу гапларни у ичидан тўқияпти.

— Тўқияпти!! — деб бақирди Билмасвой. — Бориб Шишажондан сўранглар, ишонмасаларинг.

Ҳамма Шишажоннинг олдига югуриб кетди, шунда бу гапларни Билмасвойнинг ўзи тўқиганлиги аён бўлди. Шунақаям бир кулги бўлдики, асти қўя беринг.

Ҳамма Билмасвойдан кулди:

— Сенга ишонганимизга ўзимиз ҳам ҳайронмиз! — дейишди.

— Мен ҳам ҳайронман-да! — деб жавоб берди Билмасвой. — Ахир ўзим ҳам ишонган эдим-да.

Билмасвой мана шунақа ғалати бола эди!

БИЛМАСВОЙНИНГ КАРНАЙЧИ БУЛГАНИ

Билмасвой бирор ишга қўл урса, уни бошқалардай тўғри ба- жаролмас, бутун иш тескари бўлиб чиқарди. Уқиса, ҳижжалаб ўқир, ёзганда фақат босма ҳарфлар билан ёза оларди. Кўнчилик Билмасвойни қовоққалла дейишарди, лекин бу тўғри эмасди, бўлмаса у қандай қилиб фикрлай олади? Очиғи, у яхши фикр юрита олмасди. Лекин ботинкасини бошига эмас, оёғига киярди. Бунинг учун ҳам фикр қилиш керак-ку, ахир.

Билмасвой ўзи унчалик ёмон бола эмасди. У-буни ўргангиси келарди-ю, лекин меҳнат қилишга бўйни ёр бермасди, меҳнат қилмай осонгина ўрганиб олсам дерди, бунақада энг ақлли миттидан ҳам ҳеч нима чиқмайди, албатта.

Ҳамма миттилар мусиқани яхши кўришарди. Машшоқвой бўлса ажойиб созанда эди. Унда турли мусиқа асбоблари бўлиб, буларни тез-тез чалиб турарди. Уни ҳамма маза қилиб эшитар, роса мақташарди. Машшоқвойни мақташгани Билмасвойга алам қилиб, ундан:

— Менгайм чалишни ўргатгин. Менинг ҳам чолғувчи бўлгим келяпти, — деб ўтинди.

— Ўргана қол, — деб рози бўлди бир куни Машшоқвой. — Сен қандай асбобни чалишни ўрганмоқчисан?

— Ҳаммасидан осони қайси?

— Балалайка.

— Қани, балалайкани бер-чи, чалиб кўрай.

Машшоқвой унга балалайкани узатди. Билмасвой торини чертиб кўрди-да:

— Йўқ, балалайка жудаям паст чалинара экан. Бирорта қаттиқроқ чалинадиганини бер, — деди.

Машшоқвой унга скрипкани берди, Билмасвой камонча билан скрипка торини ғиж-ғижлата бошлади ва:

— Бундан ҳам қаттиқроқ чалинадигани йўқми? — деди.

— Карнай ҳам бор, — деб жавоб берди Машшоқвой.

— Қани, буёққа ол, чалиб кўрайлик-чи.

Машшоқвой унга каттакон мис карнайни берди. Билмасвой уни чалганди, карнай роса бўқирди.

— Бу зўр экан-ку! — деди Билмасвой севиниб. — Қаттиқ чалинара экан!

— Агар сенга шу маъкул бўлса, карнай чалишни ўргана қол, — деди Машшоқвой.

— Ўрганишнинг нима кераги бор. Шундоқ ҳам биламан, — деди Билмасвой.

— Йўғ-э, сен ҳали чалишни билмайсан.

— Биламан, биламан! Мана, эшитиб кўр! — деб бор кучи билан карнайни пуфлай кетди.

— Ду-ду-ду! Гу-гу-гу!

— Уни фақат пуфлаяпсан-ку, чалаётганинг йўқ, — деди Машшоқвой.

— Нега чалмас эканман? — деб хафа бўлди Билмасвой. — Жудаям яхши чалаяпман-ку, қара, қандай қаттиқ чалаяпман.

— Сени қара-ю! Гап қаттиқ чалинишидамас, қулоққа ёқадиган қилиб чалгин-да.

— Жуда ҳам ёқимли чиқяпти-ку, ахир.

— Сираям ёқимлимас, — деди Машшоқвой. — Мусиқага қобилиятинг йўқлиги кўриниб турибди.

— Ўзингнинг қобилиятинг йўқ! — деб жаҳл қилди Билмасвой. — Сен кўролмай шунақа деяпсан. Фақат ўзинг чалсангу нуқул сени мақташса!

— Ҳеч-да, — деди Машшоқвой. — Урганишнинг кераги йўқ десанг, карнайни олгин-да, хоҳлаганча чалавер. Майли, одамлар сени мақтайверишсин.

— Чалавераман! — деб жавоб берди Билмасвой.

У карнайни пуфлашга киришди, минг уринса-да, эпллмади, карнай гоҳ бўкирар, гоҳ хирилларди. Машшоқвой уни эшитавериб, охири жонига тегди. У катта духоба камзулини кийиб, бўйнига галстук ўрнига пуштиранг попукни қадаб, меҳмонга кетди.

Кечқурун ҳамма миттилар уйга йиғилганда, Билмасвой тагин карнайни олиб чалишга тушди:

— Бу-бу-бу-бу! Ду-ду-ду-у!

— Бу нима шовқин? — деб бақирди ҳамма.

— Бу шовқин эмас, мен карнай чалаяпман, — деб жавоб берди Билмасвой.

— Ҳозироқ бас қил! — деб бақирди Билағон, — Мусиқанг қулоқни кар қилди-ку!

— Нега деганингда, ҳали мусиқамга кўникмагансан. Одатланиб қолсанг, қулоғинг ҳам битмайди.

— Кўникмай қўя қолай, карнайингга зорманда эмасман!

Лекин Билмасвой унга қулоқ солмасдан, чала берди:

— Бу-бу-бу! Хр-р-р! Хр-р-р! Вив-вив!

— Йиғиштирсанг-чи! — деб унга ёпишди барча миттилар, — йўқол бу ердан карнай-парнайинг билан!

— Қаёққа йўқолай?

— Далага боргин-да, ўша ерда чалгин.

— Далада уни эшитадиган ҳеч ким йўқ-да, ахир.

— Сен, албатта битта-яримта эшитсин демоқчимисан?

— Албатта.

— Ундай бўлса, бор, кўчага чиқиб чал, қўшнилар эшитишади.

Билмасвой кўчага чиқиб, қўшни уйнинг ёнида чала бошлади, қўшнилар бўлса дераза тагида шовқин солма, дейишди. Кейин

— Мен энди сираям расм чизмайман, — деб жавоб берди Билмасвой. — Минг чизганинг билан сенга ҳеч ким раҳмат ҳам демайди, ҳаммаси уришгани уришган. Энди рассом бўлгим келмай қолди.

Тўртинчи боб

БИЛМАСВОЙНИНГ ШЕЪР ТЎҚИГАНИ

Билмасвойдан рассом чиқмаслиги аниқ бўлгандан кейин, у шеър тўқиб, шоир бўлишга аҳд қилди. Унинг Қоқигул кўчасида турадиган шоир ошнаси бор эди. Бу шоирнинг асл оти Гултўра эди, лекин барча шоирларнинг чиройли номни яхши кўришлари ҳаммага маълум. Шунинг учун бўлса керак, у ҳам шеър ёза бошлагач, ўз отини ўзгартириб, Гулшаний қўйиб олди.

Бир кун Билмасвой Гулшанийнинг олдига келиб:

— Менга қара, Гулшаний, шеър тўқишни ўргатиб қўйгин. Мен ҳам шоир бўлмоқчиман, — деди.

— Сенда қобилият борми ўзи? — деб сўради Гулшаний.

— Албатта бор. Жуда қобилиятлиман, — деб жавоб берди Билмасвой.

— Текшириб кўриш керак, — деди Гулшаний, — сен қофия нималигини биласанми?

— Қофия? Йўқ, билмайман.

— Икки сўз бир хилда тамом бўлса, уни қофия деймиз, — деб тушунтирди Гулшаний. — Мисол учун: омон-ёмон, дафтар-каптар, билдингми?

— Билдим.

— Қани «боғча» деган сўзга қофия топ-чи?

— Кеча, — деб жавоб берди Билмасвой.

— Йўқ, «боғча-кеча» сўзлари ҳеч қанақа қофия бўлолмайди. Бу сўзларда ҳеч қанақасига қофия йўқ.

— Нега йўқ бўлар экан? Ахир улар бир хилда «ча-ча» билан тугаяпти-ку.

— Бу ҳеч гапмас, — деди Гулшаний. — Зўр чиқиши учун сўз бир-бирига ўхшаган бўлиши керак. Мана, эшитиб тур: калтак-галтак, ўчоқ-пўчоқ, китоб-хитоб.

— Тушундим, тушундим! — деб бақирди Билмасвой. — Галтак-калтак, ўчоқ-пўчоқ, китоб-хитоб. Эй, қойил! Ҳа-ҳа-ҳа!

— Қани сен, «сақла» деган сўзга қофия топгин-чи, — деди Гулшаний.

— Тақла, — деб жавоб берди Билмасвой.

— Тақла, деганинг нимаси? — деб ҳайрон бўлди Гулшаний. — Шунақа сўз борми?

— Бўлмаса-чи, йўқми?

— Албатта, йўқ-да.

— Ундай бўлса, макла.
— Макла деганинг нимаси?— деб яна ҳайрон бўлди Гулшаний.

— Бирор нарсани маҳкамлаш керак бўлса, шунда макла дейилади-да,— деб тушунтирди Билмасвой.

— Бекор айтибсан,— деди Гулшаний,— бунақанги сўз бўлмайди. Бор сўзлардан топиш керак, унақа ўзинг тўқима.

— Агарда бошқа сўзларни тополмасам-чи?

— Тополмадингми — сенда шеърин қобилият йўқ!

— Қани, ундай бўлса ўзинг топгин-чи, қанақа сўз қофия бўлар экан,— деди Билмасвой.

— Хўп, ҳозир,— деб рози бўлди Гулшаний.

У хона ўртасида тўхтаб, қўлини кўксига қовуштирди, бошини ён томонга энгаштириб ўйлай бошлади. Кейин шифтга тикилганча хаёлга толди. Сўнг қўли билан иягини ушлаб, бир муддат полга тикилиб турди. У шунақа қилиқларни қилиб бўлгач, ўзича бир нималар деб гингиллаганча хона ичида айлана бошлади.

— Сақла, бақла, вақла, гақла, дақла... — у анчагача гингиллаб юрди, кейин: — Тфу! Бу қанақа сўз ўзи? Аллақандай қофияси топилмайдиган сўз экан,— деди.

— Ана! — деди севиниб кетиб Билмасвой,— қофиясини ўзи ҳам тополмайдиган сўзни беради-да, тагин мени қобилиятсиз дейди.

— Майли, қобилиятлисан, фақат мендан нари тур! — деб жавоб берди Гулшаний.— Бошим оғриб қолди. Шеър тўқиганингда ҳам маъно, ҳам қофия келса, шундагина шеър бўлади.

— Наҳотки, бу шунақанги оппа-осон бўлса-я? — деб ҳайрон бўлди Билмасвой.

— Албатта осон. Гап, қобилиятли бўлишда.

Билмасвой уйига қайтиб келиб шеър тўқишга киришди. У кун бўйи хонада юриб, бир полга, бир шифтга тикилди, қўли билан иягини ушлади, ўзича нималардир деб мингилади. Охири шеър тайёр бўлди.

— Оғайнилар, қулоқ солинглар, қаранглар, мен қанақанги шеър тўқидим,— деди.

— Қани, қани, шеър нима тўғрисида ўзи? — деб қизиқиб қолди барча.

— Сизларнинг тўғрингизда тўқидим,— деб очигини айтди Билмасвой.— Мана, энг олдин Билагон ҳақидаги шеърни эшитинг:

Билагон келиб сойдан,
Шартта сакради қўйдан.

— Нима? — деб бақирди Билагон.— Мен қачон қўй устидан сакрабман?

— Шеърда қофия учун шундай дейилади-да,— деб тушунтирди Билмасвой.

— Сен қофия деб менинг тўғримда бўлмагур ёлгон гапларни тўқийверар экансан-да! — деб қизишди Билагон.

— Бўлмаса-чи,— деб жавоб берди Билмасвой.— Бор гапни тўқиб ўтиришининг нима кераги бор? Ҳақиқатни тўқишнинг ҳожати йўқ. У ўзи бор нарса-да.

— Тагин шунақа нарса тўқиб кўргин, кунингни кўрасан,— деб қўйди Билагон.— Қани, бошқалар тўғрисида нималар тўқидинг?

— Мана, Шошқалоқ тўғрисидагисини эшитинглар,— деди Билмасвой.

Шошқалоқ хўп оч эди,
Совуқ дазмолни еди.

— Оғайнилар! — деб бақириб юборди Шошқалоқ,— Қаранг, менинг тўғримда нималар тўқибди? Ҳеч қанақанги совуқ дазмолни еганим йўқ.

— Сен бақирмай тур,— деди Билмасвой.— Шунчаки қофия учун совуқ дазмол деб айтдим-да.

— Мен на совуқ, на иссиқ дазмолни еганман, ахир! — деб бақирди Шошқалоқ.

— Иссиғини единг деб айтганим йўқ-ку, хавотир олмасанг ҳам бўлади,— деб жавоб берди Билмасвой,— Мана, Агаркул тўғрисидаги шеърни эшитинглар:

Агаркулнинг ёстиғида,
Нон бор унинг тағида.

Агаркул каравотининг олдига келиб ёстиғининг тагини қаради.

— Ёлгончи! Ҳеч қанақа нон-пон йўқ бу ерда,— деди.

— Сен шеъриятдан беҳабарсан,— деди Билмасвой.— Фақат қофия учун шунақа дейилади, аслида у ерда ҳеч нима бўлмайди. Мана, мен тагин Дорижон ҳақида ҳам тўқиганман.

— Оғайнилар! — деб бақирди доктор Дорижон.— Бунақа мазахни тўхтатиш керак! У ҳаммамиз тўғримизда ёлгон гапларни айтса-ю, наҳот, биз индамай эшитиб турсак?

— Бас энди! — деб бақирди барча.— Биз бошқа эшитишни истамаймиз! Бу шеър эмас, бу аллақандай масхарабозлик.

Фақат Билагон, Шошқалоқ ва Агарқуллар норози бўлиб бақирди:— Уқисин! Бизнинг тўғримизда ўқигандан кейин бошқалар тўғрисида ҳам ўқисин-да!

— Керак эмас! Истамаймиз! — деб бақирди бошқалар

— Майли, сиз хоҳламасангиз, қўшниларга ўқиб берманг, деди Билмасвой.

— Нима-нима, — деб бақирди ҳамма. — Ҳали бизни қўшниларга ҳам шарманда қилмоқчимисан? Қани ўқиб кўр-чи? Унда уйга қайтиб келмай қўя қол.

— Ҳўш майли, оғайнилар, ундай қилмайман, — деб рози бўлди Билмасвой, — Фақат сизлар мендан хафа бўлмасаларинг бўлгани.

Шу-шу, Билмасвой бошқа шеър тўқимасликка аҳд қилди.

Бешинчи боб

БИЛМАСВОЙНИНГ ГАЗЛИ СУВ БИЛАН ЮРАДИГАН АВТОМОБИЛДА КЕЗГАНИ

Механик Мурватвой ва унинг ёрдамчиси Тузатвой жуда яхши уста эдилар. Улар бир-бирларига ўхшаш эдилар-у, фақат Мурватвойнинг бўйи сал новчароқ, Тузатвой бўлса паканароқ эди. Иккови ҳам чарм камзул кийишарди. Камзулларининг чўнтагидан доим гайка қалити, омбир, эгов ва бошқа темир асбоблар чиқиб турарди. Камзуллари чармдан бўлмаганда борми, чўнтаклари аллақачон узилиб тушган бўларди. Шапкалари ҳам чармдан эди. Иш пайтида кўзларига бирор нарса тушмасин учун консерва идишига ўхшаган кўзойнакларини тақишарди.

Мурватвой билан Тузатвой устахоналарида куни билан куйманишиб, примус, кастрюл, това ва чойнак тузатишарди. Тузатадиган нарса топиша олмаганда миттилар учун уч филдиракли велосипедча ва самокатча ясашарди.

Кунлардан бир кун Мурватвой билан Тузатвой устахоналарини ичидан бекитиб олиб, ҳеч кимга индамасдан нимадир ясай бошлашди. Бир ой ичи арралашди, йўнишди, қалайлашди, улашди, лекин ҳеч кимга ҳеч нарсани кўрсатишмади. Бир ойчадан кейин маълум бўлдики, улар автомобиль ясаган экан.

Бу автомобиль ширин газсув билан юради. Машинанинг ўртасида ҳайдовчи ўтирадиган жой бўлиб, унинг олдига эса газсувли бак ўрнатилган эди. Газ бакдан қувурча орқали мис цилиндрга ўтиб, темир поршенни итарар, темир поршень газнинг босими билан бир у ёққа, бир буёққа юриб, филдиракни айлантларди. Утирадиган жойнинг юқорисига шарбат солинган идиш ўрнатилган эди. Шарбат қувур орқали бакка томарди, бу шарбат билан механизмлар мойланарди. Газли сув билан юрадиган шунақа автомобиллар миттилар орасида жуда кўп тарқалган бўлса-да, Мурватвой билан Тузатвой ясаган автомобильга улардан фарқли битта жуда муҳим янилик киритилган эди. Машинани йўлда тўхтатмай туриб, газли сувдан йўл-йўлакай ичиб кетиш учун ён томонидан бакка жўмрак ўрнатилган эди.

Шошқалоқ бу автомобилни ҳайдашни ўрганиб олди, ким сайр қилмоқчи бўлса, йўқ демай ўйнатиб келаверди.

Автомобилга тушиб юришни ҳаммадан ҳам Шарбатжон яхши кўрарди, нега десангиз, йўлда кетаётганда шарбатли газсувдан ичганича ичарди-да. Билмасвой ҳам автомобилга тушишни яхши кўрарди. Шошқалоқ уни кўпинча сайр қилдириб юрарди. Лекин Билмасвой автомобилни ўзим ҳайдасам, деб, ўрганмоқчи бўлди. У Шошқалоққа:

— Автомобилни ўзим ҳам юргизай! Ҳайдашни ўрганай,— деб ялина бошлади.

— Сен эплолмайсан-да,— деди Шошқалоқ.— Бу ахир машина-ку. Буни билиш керак.

— Тагин нимасини билиш керак?— деб жавоб берди Билмасвой.— Қандай ҳайдаётганингни кўрдим-ку. Ручкасини тор-тасан, рулни бурайсан — ҳаммаси оппа-осон.

— Оппа-осон туюлгани билан, аслида жуда қийин. Ўзинг ҳам ўласан, автомобилни ҳам тамом қиласан.

— Ҳа, майли Шошқалоқ,— деб хафа бўлди Билмасвой.— Сен ҳам бирор нарса сўраб қоларсан, ўшанда мен ҳам бермайман.

Билмасвой бир кун Шошқалоқ уйда йўғида ҳовлида турган автомобилга тушиб олди-да, ричагидан тортиб, тепкисини боса бошлади. Олдин қанча уринса ҳам, машина жойидан жилмади. Кейин бирдан пишиллаб юриб кетди. Миттилар буни деразадан кўриб қолиб, уйдан югуриб чиқишди.

— Нима қиялпсан?— деб бақирдишди улар.— Уласан!

— Улмаймак, — деб жавоб берди Билмасвой. Машина ҳовли ўртасида турган итнинг уйчасига бориб урилди.

Қарс-қурс этиб, уйча парча-парча бўлиб кетди. Яхшиям Кўктой қочиб қолди, бўлмаса-чи, Билмасвой уни босиб олган бўларди.

— Ана кўрдингми, нима қилиб қўйдинг!— деб бақирди Билагон.— Ҳозир тўхтат!

Билмасвой кўрқиб кетганидан машинани тўхтатмоқчи бўлиб қандайдир ричагини босди. Машина бўлса тўхтамай, яна тезроқ юриб кетди. Йўлда шийшонча учраб қолганди, у ҳам қарс-қурс этиб, бўлак-бўлак бўлиб кетди. Билмасвойга тахта парчалари келиб урилди. Витта тараша унинг орқасига илиниб қолди, бошқа биттаси бўйнига тарақлаб тушди. Билмасвой рулга ёпишганича машинани қайтармоқчи бўлди. Машина бўлса ҳовли бўйлаб физилларди, Билмасвой овози борича бақирди:

— Оғайнилар, тезроқ дарвозани очинглар, бўлмаса ҳовлидаги нарсалар дабдала бўлади!

Миттилар дарвозани очишди, Билмасвой дарвозадан чиқиб, машинани кўча бўйлаб ҳайдаб кетди. Шовқинни эшитиб ҳамма ҳовлилардаги миттилар югуриб чиқишди.

— Қочинглар!— деб бақирарди уларга Билмасвой ва физиллаб ўтиб кетарди.

Билағон, Агарқул, Мурватвой, доктор Дорижон ва бошқа миттилар унинг кетидан югуришди. Лекин у кетган эди. Етишолмади. Билмасвой шаҳар бўйлаб айланиб юраверди, чунки у қандай қилиб тўхтатишни билмасди.

Охири машина дарё бўйига келиб қолиб, пастликка умбалоқ ошиб кетди. Билмасвой унинг ичидан отилиб чиқиб қирғоққа бориб тушди ва шу ерда чўзилиб қолди. Автомобиль бўлса сувга тушиб, чўкиб кетди. Билағон, Агарқул, Мурватвой ва доктор Дорижонлар Билмасвойни кўтариб уйга олиб келишди. Ҳамма уни ўлиб қолган деб ўйлаганди. Улар Билмасвойни қаравотига ётқизишгандагина у кўзини очди, атрофига аланглаб:

— Оғайнилар, мен ҳали тирикманми? — деб сўради.

— Тириксан, тириксан, — деб жавоб берди доктор Дорижон. — Фақат жим ёт, сени текшириб кўришим керак.

У Билмасвойни ечинтириб, у ёқ-буёғини текшира бошлади:

— Жуда қизиқ! Суяклари бус-бутун, фақат бир қанча зирапча билан лат еган жойи бор, — деди.

— Орқамга тараша илиниб қолган эди, — деди Билмасвой.

— Зирапчаларни олиб ташлашга тўғри келади, — деди доктор Дорижон бошини чайқаб.

— Олганда оғрийдимми? — деб чўчиди Билмасвой.

— Йўқ, ҳеч ҳам оғримайди, қани бундоқ қил-чи, мен ҳозир энг каттасини суғуриб ташлайман.

— Во-о-ой! — деб бақирди Билмасвой.

— Нима бўлди сенга? Шунгаям оғрияптими? — деб ҳайрон бўлди Дорижон.

— Албатта оғрияпти!

— Ҳа, бирпас тишингни тишингга қўйиб чидаб тур! Сенга шунақа туюляпти-да.

— Йўқ, сираям шунақа эмас. Вой-вой-вой!

— Нега бақирасан-а? Сени бўғизлаётганим йўқ-ку, ахир. Бўғизламайман ҳам.

— Оғрияпти! Узинг оғримайди девдинг-ку, энди оғрияптида!

— Бўлди, бўлди, жим тургин. Битта зирапча қолди, холос.

— Вой, керак эмас! Керак эмас! Бундан кўра, майли, зирапча қолаверсин.

— Бўлмайди, йиринг бойлаб кетади.

— Вуй-вуй-вуй!

— Ана энди ҳаммаси бўлди. Йод суриш қолди, атиги.

— Йод оғритадимми?

— Йўқ, йод оғритмайди, Қимирламай ёт.

— А-а-а!

— Бақирма, бақирма! Машинада юришни яхши кўрасан-у, озгина чидашни ёмон кўрасанми!

— Вой, куйдирворди-ку!

— Куйдиради-да, кейин босилиб қолади. Сенга ҳозир ҳарорат ўлчагич қўяман.

— Вой, кераги йўқ! Керак эмас!
— Нима учун?
— Оғрийди.
— Ҳарорат ўлчагич оғритмайди.
— Нукул оғритмайди дейсан-у, кейин оғритади.
— Вой жиннивой, мен сенга сираям ҳарорат ўлчагич қўйган эмасманми?

— Ҳеч қачон.
— Мана, ҳозир оғритмаслигини кўрасан, — деди-да Дорижон ҳарорат ўлчагич олиб келгани чиқиб кетди.

Билмасвой каравотдан ирғиб турди-да, очиқ деразадан сакраб, дўсти Думбулвойнинг ёнига қочиб кетди. Доктор Дорижон ҳарорат ўлчагич олиб келиб қараса, Билмасвой йўқ.

— Ана холос, шунақа касалларни давола-я, давола, — деб тўнғиллади Дорижон. — Уни даволайсан, даволайсан, у бўлса деразадан сакраб қочиб кетади. Ҳе, ярамас!

Олтинчи боб

БИЛАҒОННИНГ ҲАВО ПУФАГИ ҲАМ ТОПГАНИ

Ўқишни яхши кўрадиган Билагон узоқ ўлкалар ва турли саёҳатлар ҳақидаги китобларни жуда кўп ўқиган эди. Кечқурунлари бекорчиликда кўпинча ўз ўртоқларига китоблардан ўқиганларини айтиб берарди. Болалар бу ҳикояларни жуда яхши кўришарди. Улар ўзлари сираям кўрмаган мамлакатлар ҳақидаги ҳикояларни эшитишни ёқтиришарди. Саёҳатчилар ҳақидаги ҳикояларни, айниқса, яхши кўришарди. Нега деганингизда, саёҳатчилар ҳаётида кутилмаган саргузаштлар, жудаям ғаройиб воқеалар рўй беради-да.

Бунақа воқеаларни эшитавергач, болаларнинг ўзлари ҳам саёҳатга чиқишни орзу қила бошлашди. Баъзилари пиёда саёҳат қилмасди дейишди, бошқалари дарёда қайиқда сузишни таклиф қилишди. Билагон бўлса:

— Келинглар, ҳаво пуфаги ясаймиз-да, осмонга учамиз, — деди.

Бу таклиф ҳаммага жуда ёқиб тушди. Миттилар ҳали ҳаво пуфагида ҳеч учибмаган эди. Барча болалар жуда қизиқишди. Ҳаво пуфагини қандай қилиб яшани, турган гап, ҳеч ким билмасди. Билагон бўлса, мен олдин яхшилаб ўйлаб кўрай-чи, кейин сизларга тушунтириб бераман, — деди.

Шундай қилиб, Билагон ўйлаб бошлади. Уч кеча-кундуз ўйлади, кейин резинадан пуфак қилишни ўйлаб топди. Миттилар резина ишлашни билишарди. Шаҳарларида фикус ўсимлигига ўхшаган гуллар ўсарди. Агар бу гулларнинг поясини кесса,

ундан сув оқиб тушарди. Бу сув секин-аста қуюқлашиб, резинага айланарди. Кейин бундан копток ва калиш қилса бўларди.

Билагон бун топгандан кейин, болаларга резина суви йиғиб келишни буюрди. Ҳамма йиққан сувини Билагон тайёрлаб қўйган катта бочкага тўка берди. Билмасвой ҳам сув йиққани кетиб, кўчада иккита миттиой билан арқонча ўйнаётган дўсти Думбулвойга дуч келиб қолди.

— Менга қара, Думбулвой, биласанми биз қанақа нарса ўйлаб топдик!— деди Билмасвой.— Оғайни, нималигини билсанг борми, алам қилганидан ёрилиб ўласан.

— Ёрилмайман,— деб жавоб берди Думбулвой.— Ёрилгим келиб тургани йўқ!

— Ёриласан, ёриласан!— деб ишонтирди уни Билмасвой.— Шунақаям ғалатики, уни тушингда ҳам кўрмагансан.

— У нима экан ўзи?— деб қизиқиб қолди Думбулвой.

— Яқинда ҳаво пуфаги ясаб, саёҳат қилгани осмонга учамиз. Думбулвойга алам қилиб қолди. Унинг ҳам бир нима билан мақтангиси келди-да:

— Ҳаво пуфаги эмиш! Мен бўлсам миттиойлар билан дўстлашиб олдим,— деди.

— Қайси миттиойлар билан?

— Мана булар билан,— деб қизалоқларни бармоғи билан кўрсатди.— Мана бу қизнинг оти Чивиной, буниси Мунчоғой.

Чивиной билан Мунчоғой нарироқда Билмасвойга хавфсираб қараб туришарди.

Билмасвой уларга хўмрайиб қараб қўйди-да:

— Ие, ҳали шундоқми! Ахир, сен менинг дўстимсан-ку!— деди Билмасвой.

— Мен сен билан ҳам, улар билан ҳам дўст бўлавераман, Бири бошқасига ҳалақит бермайди-ку.

— Йўқ, ҳалақит беради,— деди Билмасвой,— қизалоқлар билан дўстлашганининг ўзи қизалоқ, улар билан ҳозироқ жанжаллаш!

— Нега жанжаллашар эканман?

— Жанжаллаш деяпман сенга! Бўлмаса ўзим сен билан жанжаллашаман.

— Жанжаллашсанг-жанжаллаша қол, уни қара-я!

— Мана ҳозир жанжаллашаман, Чивиной ва Мунчоғойларнинг бир додини берайки!

Билмасвой муштумини қисиб, қизалоқларга ташланди. Думбулвой бўлса унинг йўлини тўсиб, пешонасига бир мушт туширди. Улар ёқалашиб кетишди, Чивиной билан Мунчоғойлар эса қўрқиб кетишганидан ура қочишди.

— Шу қизалоқларни деб пешонамга мушт туширасанми ҳали?— деб бақирди Билмасвой ва Думбулвойнинг бурнига урмоқчи бўлди.

— Нега уларни хафа қиласан?— деб сўради Думбулвой муштумини кўтариб.

— Уни қара-я, кўриқчи чиқиб қолибди! — деди-да, Билмасвой ошнасининг калласига бир туширди. Думбулвой ўтириб қолди, кейин тура қочиб кетди.

— Энди сен билан дўст эмасман! — бақирди Билмасвой уни қувиб кетаётиб.

— Бўпти, жуда яхши! — деди Думбулвой. — Ярашгани олдин ўзинг келасан.

— Кўрасан, сираям бормайман! Биз ҳаво пуфагида саёҳатга чиқамиз.

— Томдан болохонага уча беринглар!

— Томдан болохонагача ўзинг учасан! — деб жавоб берди-да, Билмасвой резина суви йиққани жўнаб қолди.

Бочка резина сувига тўлгандан кейин, Билагон уни яхшилаб аралаштирди ва Тузатвойга автомобилга ишлатадиган насосни олиб келишни буюрди. Бу насоснинг учига узун резина қувур ўрнатди, қувурнинг учига эса, резина сувидан қуйиб қўйди, кейин Тузатвойга насос билан ҳаво юборишни буюрди, Тузатвой насосни боса берган эди, ўша заҳотиёқ резина суви пиша бошлаб худди совун кўпигига ўхшаб кўпириб кетди. Билагон бу шишган пуфакнинг атрофига резина сувидан суркаб турди. Тузатвой насос орқали ҳаво беришни тўхтатмади, ҳалиги юмалоқ пуфак борган сари кенгайиб каттакон шарга айланди. Ҳатто Билагон унинг ҳамма ёғига резина суви суркашга ҳам улгуролмай қолди. Шунда бошқа болаларга ҳам суркаб турунлар, деб буюрди. Ҳамма ишга киришиб кетди. Пуфакнинг атрофида ҳаммага ҳам иш топилди-ю, фақатгина Билмасвой атрофда ҳуштак чалиб юрди, у шардан нарироқ туришга уринар, унга узоқдан қарарди ва:

— Пуфак ёрилиб кетади! Ана, ҳозир ёрилади! Эҳ! — дерди нукул.

Аммо пуфак ёрилмади, борган сари катталаша борди. У тез орада шунақанги катта бўлиб кетдики, пуфакнинг усти ва ёнига резина суви суриб туриш учун ҳовли ўртасида ўсган ёнғоқ устига чиқишларига тўғри келди.

Пуфакни шишириш икки кун давом этди. Шарнинг катталиги том бўйи бўлгандан кейингина шиширишни тўхтатишди. Шундан кейин Билагон пуфакдан ҳаво чиқиб кетмасин деб унинг тагидаги трубкани арқонча билан боғлаб қўйди ва:

— Пуфак энди қуриб турсин, унча биз сиз билан бошқа ишни қиламиз, — деди.

У пуфакни шамол учуриб кетмаслиги учун ёнғоқ шохига арқон билан боғлаб қўйди. Кейин болаларни икки отрядга бўлди. Бир отрядга пилла териб келишни, ундан инак олиб, иш йиғиришни буюрди. Бу ишлардан каттакон тўр тўқинлар, деди. Бошқа отрядга эса ингичка қайин пўстлоғидан каттакон сават тўқишни буюрди.

Билагон ўз ўртоқлари билан бу ишларни қилиб юришгунча, Гулзор шахрининг одамлари ёнғоқ шохига боғлаб қўйилган ба-

хайбат пуфакни келиб кўришди. Ҳаммининг ҳам пуфакни ушлаб кўргиси келарди, баъзи бирлари эса, ҳатто кўтариб кўрмоқчи бўларди.

— Пуфак энгил экан,— дейишди улар.— Уни бир қўлда бе- малол юқорига кўтариш мумкин.

— Енгилликка, енгилку-я, лекин менимча, у учолмайди,— деди Толиб исмли бола.

— Нега учмас экан?— деб сўрашди бошқалар.

— Қанақа қилиб учарди? Учолганда эди, юқорига кўта- рилган бўларди, у ерда ётибди-ку. Бундан чиқди, енгил бўлгани билан бари бир оғир,— деди Толиб.

Миттилар ўйлаб қолишди.

— Ҳим, ҳим!— дейишди улар.— Шар енгил-ку, бари бир оғир. Бу тўғри. У қандай қилиб учади?

Улар Билағондан сўрай бошлашди. Лекин Билағон:

— Озроқ ошиқмай турунглар. Тезда ҳаммасини кўрасиз- лар,— деди,

Билағон миттиларга ҳеч нима тушунтириб бермагандан ке- йин, улар багтар шубҳалана бошлашди. Толиб шаҳарга бўлмағур шов-шув тарқатди.

— Пуфакни қанақа куч юқорига кўтара олади?— деб сў- рарди-да, яна ўзи:— Бунақа куч йўқ?! Қушлар қаноти бўлгани учун учади. Резина пуфак юқорига учолмайди. У фақат пастга уча олади,— деб жавоб берарди.

Шаҳарда энди ҳеч ким буларнинг ишига ишонмай қўйди. Ҳамма куларди. Улар Билағоннинг уйи ёнига келиб девордан шарга қарашар:

— Қаранглар, қаранглар! Учиб кетай деяпти!— деб кесати- шарди.

Билағон уларнинг майна қилишларига эътибор бермади. Ипак тўр тайёр бўлгандан кейин тўрни шар устига ёпишни бу- юрди. Тўрни ёйишиб пуфак устига ташлашди.

— Қаранглар!— деб чувуллашди девор орқасидан митти- лар.— Пуфакни тўрга солишди. Учиб кетади деб кўрқиняпти. Ваҳ-ҳа-ҳа!

Билағон пуфакнинг тагидан арқон билан ёнғоқ шохига бог- лаб қўйиб, юқорига кўтаришни буюрди. Шошқалоқ билан Ту- загвой шу заҳотиёқ арқонни олиб шохга чиқишди-да, пуфакни юқорига кўтара бошлашди. Бу ҳолат томошабинларни жудаям севинтириб юборди.

— Ваҳ-ваҳ-хаҳ!— деб кулишди улар.— Бу шунақа арқон билан юқорига кўтариладиган пуфак экан-да. Агар уни арқон билан юқорига кўтарадиган бўлса, у қандай қилиб уча олади?

— Шундай қилиб уча беради,— деди Толиб.— Улар пуфак- ни устига ўтиришади-да, арқон билан юқорига тортишади, қа- рабсанки, пуфак учади-кетади.

Шарни ердан юқорига кўтаришганда тўрнинг учлари тўрт томондан пастга осилиб тушди. Билағон тўрнинг осилиб тушган

учини қайин пўстлоғидан қилинган саватга боғлашни буюрди. Сават тўртбурчак эди. Унинг ҳар бир томонида биттадан кичкина ўриндиқ қилинган эди, ҳар бир ўриндиққа тўрттадан бола сифарди.

Саватнинг тўрт бурчагидан тўрга боғлашди. Билағон пуфак учишга тайёр эканини эълон қилди. Шошқалоқ энди учиш мумкин, деб ўйлади. Лекин Билағон ҳамма учун парашют ясаш лозимлигини айтди.

— Парашют нега керак? — деб сўраб қолди Билмасвой.

— Шар тўсатдан ёрилиб кетиши мумкин. Шунда парашют билан сакраб тушилади, — деб тушунтирди Билағон.

Эртасига Билағон ва унинг шериклари парашют тайёрлаш билан овора бўлишди. Ҳамма ҳам ўзига қоқигулнинг паридан парашют ясаб олди, чунки Билағон ҳаммага парашютни қандай ясаш кераклигини кўрсатиб берган эди.

Шаҳар аҳолиси пуфакнинг шохда ҳаракатсиз илиниб ётганлигини кўриб, бир-бирига:

— Ёрилиб кетгунча шундай осилиб тураверади. Ҳеч ҳам учмайди, — дейишди.

— Нега энди учмаяпсизлар? — деб бақирди яна девор орқасида туриб. — Пуфак ёрилиб кетгунча учиш керак, ахир!

— Хавотир олманглар, — деб жавоб берди уларга Билағон. — Учиш эртага эрталаб соат саккизда бўлади.

Кўплар масхара қилиб кулишди, баъзилар бўлса иккиланиб қолишди.

— Ростдан ҳам учадиганга ўхшайди! — дейишди улар. — Эртага келиб кўриш керак.

Еттинчи боб

САЁҲАТГА ТАЙЁРГАРЛИК

Билағон дўстларини эрталаб барвақт уйғотди. Ҳамма уйғониб, йўл гадоригини кўра бошлади. Мурватвой ва Тузатвой чарм камзулларини кийишди. Овчи Ўқтой энг яхши кўрадиган чарм этигини кийди. Бу этикнинг қўнжи тиззадан баланд жойидан тасмача билан тортиб бойлаб қўйиларди. Бунақанги этиклар саёҳатда жуда қулай бўлади. Шошқалоқ «Шошилинч» деб аталадиган костюмини кийиб олди. Бу костюм ҳақида анча гапирришга тўғри келади. Шошқалоқ доим шошиб, вақтини бекор ўтказмасликка ҳаракат қилганидан ўзига битта ҳам тугмаси йўқ махсус костюм ўйлаб чиқарди. Нега десангиз, кийим кийганда ва ечганда тугмани қадаш ва ечиш жуда кўп вақт олади. Шошқалоқнинг костюм-шими бўлак-бўлак бўлмай, коржомага ўхшаб яхлит эди. Бу коржома фақат бўйин томонидаги битта тугмача билан қадаб қўйиларди. Тугмасини ечиб юборилса борми, бу

кийим бир зумда елкадан сирғалиб, кўз очиб юмгунча, оёқ остига ечилиб тушарди.

Бўғирсоқ деган хўппа семиз бола энг яхши костюмини кийди. У ҳаммадан ҳам костюмидаги чўнтакларни эҳтиёт қиларди. У костюмининг чўнтаги қанча кўп бўлса, шунча яхши деб ҳисобларди. Унинг ажойиб костюмида ўн еттита чўнтак бор эди. Камзулида ўнта чўнтак бўлиб, иккитаси кўкрагида, иккита қийшиғи қорнида, иккитаси ёнида, учтаси ичида ва битта яширин чўнтаги орқа томонида эди. Шимида эса, иккита чўнтак олдинда, иккитаси кейинда, иккитаси ёнида, биттаси пастроқда — тиззада эди. Ҳаётда шунақанги ўн етти чўнтакли, тиззасида ҳам чўнтаги бор костюм-шимни фақат кинооператорлардагина учратиш мумкин.

Шарбатжон катак-катак костюм кийиб ясанди. У нуқул катак костюмда юрарди. Унинг шими ҳам, камзули ҳам, қалпоғи ҳам катак-катак эди. Миттилар уни узоқдан кўришганда доим: «Ана қаранглар, қаранглар, шахмат тахтаси келяпти», дейишарди. Агарқул деган бола чанғи кийимини кийиб ясаниб олди. У бу кийимни саёҳат учун қулай деб ўйлади. Магарқул эса, эгнига йўл-йўл фуфайка, йўл-йўл жун кўйлак кийди, бўйнига ҳам йўл-йўл шарф ўради. Бу кийимларда унинг ҳаммаёғи йўл-йўл бўлиб кетганди. Узоқдан у, Магарқул эмас, балки йўл-йўл тўшакка ўхшарди. Ҳамма ўз ҳолига яраша кийинди. Фақатгина, нарсаларини қаер тўғри келса, шу ёққа улоқтираверадиган Довдирвой камзулини излай-излай тополмади. Қалпоғини ҳам қаёққадир тиқиб қўйган экан, шунча қидирса ҳам тополмади. Кейин каравотнинг тагидан қишки қулоқчинини топиб олди.

Рассом Бўёқвой бўлса, саёҳат пайтида кўрганларини суратга олишни мўлжаллаб қўйди. У бўёқ ва мўйқаламларни олиб, ҳаво пуфагининг саватига олдиндан ташлаб қўйди. Машшоқвой ўзининг найини олмоқчи бўлди. Доктор Дорижон ҳам дори халтасини олиб, саватдаги ўриндиқ тагига ташлаб қўйди. Саёҳат вақтида битта-яримтаси касал бўлиб қолиши мумкин-да.

Ҳали соат олти бўлмасданоқ атрофга бутун шаҳар аҳли йиғилиб қолди. Учишни томоша қилгани келган кўпчилик миттилар девор ва томларда ўтиришарди.

Шошқалоқ саватга ҳаммадан олдин тушиб, ўзига жуда қулай жойни танлаб олди. Унинг кетидан Билмасвой тушди.

— Ана қаранглар, — деб қичқиришди атрофга йиғилган томошабинлар, — чиқиб ўтиришяпти!

— Сизлар нима учун саватга чиқиб олдиларинг? — деди Билағон. — Тушинглар, ҳали вақт эрта.

— Нега вақт эрта экан? Учиш мумкин-ку, — деди Билмасвой.

— Ҳеч нарсани билмайсан! Пуфакни аввал илиқ ҳаво билан тўлдириш керак-да, ахир.

— Илиқ ҳавонинг нима кераги бор? — деб сўради Шошқалоқ.

— Нега деганингда, илиқ ҳаво совуқ ҳаводан енгил бўлади, шунинг учун у юқорига кўтарилади. Биз пуфакни илиқ ҳаво билан тўлдирсак, осмонга олиб чиқади, — деб уқтирди Билагон.

— Эй, ҳали, бундан чиқди, илиқ ҳаво ҳам керак экан-да, — деди Билмасвой ва Шошқалоқ билан иккови саватдан тауишди.

— Қаранглар, — деб кимдир қўшни томдан туриб бақирди, — қайтиб тушишяпти! Учишдан айнишди.

— Албатта, айнишган, — деб жавоб берди бошқа томдан бир киши, — шунақа пуфакда учиш мумкинми, ахир? Одамларни шунчаки лақиллатишяпти-да.

Шу чоқ Билагон миттиларга бир неча қопга қум тўлдириб, саватга солишни буюрди. Шу заҳотиёқ Шошқалоқ, Индамас, Агарқул ва бошқа болалар саватга солиш учун қопларга қум тўлдирди бошлашди.

— Улар нима қилишмоқчи? — деб бир-биридан сўрашарди томошабинлар ҳайрон бўлиб. — Нимагадир саватга қумли қопни солишяпти?

— Эй, қумли қопларни нима қиласизлар? — деб бақирди деворга миниб ўтирган Толиб.

— Осмонга чиқиб олиб, бошингизга ташлаймиз, — деди Билмасвой.

Билмасвой қопнинг нимага кераклигини билмас эди, албатта. Бу гапни унинг ўзи ўйлаб топди.

— Олдин бундоқ осмонга кўтарилиб кўринг-чи! — деб бақирди Толиб.

Деворда Толибнинг ёнида ўтирган Жинқарча:

— Эҳтимол, улар учишга қўрқишаётгандир, ўзларининг ўрнига қумли қопни учиришмоқчидир, — деди.

Атрофда қулги кўтарилди:

— Албатта, қўрқишади-да! Нимадан ҳам қўрқишади-а? Бари бир пуфак учмайди-ку.

— Эҳтимол ҳали учиб қолар, — деди деворнинг тирқишидан қараётган қизалоқлардан бири.

Теварак-атрофдагилар баҳслашгунларича, Билагон ҳовли ўртасида олов ёкишни буюрди. Мурватвой билан Тузатвой ўз устахоналаридан каттакон мис қозон олиб чиққанини, уни олов устига қўйганини ҳамма кўриб турди. Мурватвой билан Тузатвой ҳаво қиздириш учун аллақачон шу қозонни ясаб қўйишган эди. Қопқоғи зич ёпилган қозоннинг четида тешиги бор бўлиб, ҳаво юбориб туриш учун қозоннинг ёнига насос ўрнатилган. Ҳаво қизигандан кейин, қозон қопқоғидаги тешиқдан исиб чиқади.

Қозоннинг нима учун кераклигини томошабинлардан ҳеч ким билмасди, албатта, лекин ҳар ким ўзича тахмин қиларди.

— Эҳтимол, саёҳат олдидан овқатланиб олиш учун шўрва қилишмоқчидир, — деди Мойчечак деган қизалоқ.

— Албатта овқатланишади-да, — деди Жинқарча. — Шунақанги узоқ йўлга чиқадиған бўлсанг, эҳтимол, сен ҳам овқатланиб олардинг!

— Рост, — деб гапига қўшилди Мойчечак, — эҳтимол бу, энг охирги марта...

— Энг охирги марта деганинг нимаси!

— Ҳали, энг охирги марта овқатланишиб кейин учишади, пуфак ёрилиб, улар ҳам парча-парча бўлишади...

— Хавотир олма, ёрилмайди, — деди унга Толиб, — ёрилиш учун олдин учиши керак, бу бўлса, кўрдингми, бир ҳафтадан бери турибди, ҳеч қаёққа учмайди.

— Ана энди учади! — деб жавоб берди учишни томоша қилишга Чивиной билан бирга келган Мунчоғой.

Ҳамма томошабинлар қизгин баҳслашишга киришди. Агарда битта-яримтаси пуфак учади деса, бошқа бирови ўша заҳотиёқ учмайди дерди, агарда биров учмайди деса, бошқа бири учади дерди. Шовқин-сурон кўтарилгани учун ҳеч нимани эшитиб бўлмасди. Бир том тепасида иккита бола жуда қизгин баҳслашишганидан бир-бири билан уришиб кетишди. Устларига сув сепиб, уларни ажратиб юборишди.

Бу орада қозондаги ҳаво исиб қолди. Билагон пуфакни иссиқ ҳавога тўлдириш мумкин деб ўйлади. Лекин пуфакни иссиқ ҳаво билан тўлдириш учун, аввал ундаги совуқ ҳавони чиқариб юбориш керак эди. Билагон пуфак ёнига келиб, резина қувур қаттиқ боғлаб қўйилган арқонни ечди. Совуқ ҳаво пуфак ичидан қаттиқ вишиллаб чиқа бошлади. Шар учади ё учмайди деб баҳслашаётган миттилар, шарнинг кичиклашаётганини кўриб қолишди. Шар бужмайиб, буришиб, нок қоқига ўхшаб, саватнинг ичида кўринмай кетди. Жуда чиройли, баҳайбат пуфак ўрнида энди устига тўр ёпилган сават турарди, холос.

Вишиллаш тинди. Шу заҳотиёқ бирданига кулги кўтарилди. Пуфак учади деганлар ҳам, пуфак учмайди деганлар ҳам кулишди. Билмасвойнинг ошнаси Думбулвой шунақанги кулдики, ҳатто томдан думалаб тушиб, гарданини шишириб олди. Доктор Дорижон шу ернинг ўзидаёқ, уни даволаб, шишига йод суриб қўйди.

— Мана буни учиш деса бўлади! — деб бақирди атрофдан. — Билагоннинг пуфаги мана шунақа-да. Пуфакка бир ҳафтача овора бўлишди, у бўлса пақиллаб ёрилди-кетди. Ана томоша-ю, мана томоша! Умримда сираям бунақа маза қилиб кулманман!

Лекин Билагон кулгиларга эътибор қилмади. У пуфак билан қозонга узун қувур улади. Қозонга уланган насосдан ҳаво юборишни буюрди. Қозонга янги ҳаво кира бошлади, исиган ҳаво бўлса қувур орқали тўппа-тўғри пуфакка ўтиб кетарди. Тўр остида ётган пуфак аста-секин катталашиб бориб, саватга сиймай кетди.

— Ана қаранглар, — деб севинишарди томошабинлар, — тагин шиширишяпти! Вой тентаклар-эй! У ёрилиб кетади-ку!

Пуфак бўлса яна шишиб, катталашиб сават ичидан чиқиб кетди, кейин сават устида тўхтаб қолди. Энди у идишда ётган баҳайбат тарвузга ўхшарди. Шунда пуфакнинг оҳиста юқорига кўтарилганини ва саватга боғланган тўрни торганини ҳамма бирданига кўриб қолди. Ҳайрон бўлишганидан «вой» деб бақирди. Энди пуфакни ҳеч ким арқон билан юқорига кўтармаётганини ҳамма кўриб турарди.

— Ура! — деб қичқирди Мойчечак ва ҳатто чапак ҳам чалиб юборди.

— Бақирма! — деб қичқирди унга Толиб.

— Ахир, учди-ку!

— Ҳали учганича йўқ. Қарагин, у саватга боғланган-ку. Ҳали у саватни, яна шунча болаларни кўтара олармиди!

Толиб пуфакнинг катталашиб, юқори кўтарилганини ва саватнинг ердан узилганини кўриб қолди-да, кучининг борича бақириб юборди;

— Ушланглар, ушланглар! Учиб кетади бўлмаса! Нимага қараб турибсизлар?

Лекин сават ёнғоқ дарахтига маҳкам боғлангани учун пуфак учиб кетмади. У ердан салгина юқорига кўтарилди, холос.

— Ура-а! — деган овоз келди ҳар томондан. — Ура! Қойил Билағонга, қойил! Билағоннинг пуфаги ана шунақа! Уни нима билан шиширишди экан? Эҳтимол, буғ биландир.

Пуфакнинг учишига энди ҳамма ишонган эди.

Саккизинчи боб

САЁҲАТ

Пуфакни илиқ ҳаво билан тўлдириб бўлишди. Билағон қозонни олиб кетишни буюрди ва илиқ ҳаво пуфакдан чиқиб кетмасин деб резина қувурни арқон билан ўзи боғлаб қўйди. Кейин ҳаммага, саватга чиқинглар, деб буюрди. Энг олдин Шошқалоқ, ундан кейин Бўғирсоқ чиқди. У сал бўлмаса бошқа миттиларнинг устига йиқилиб тушаёзди. У семизгина, ҳамма чўнтаклари майда-чуйда нарсаларга — қанд-қурс ва печеньеге тўла эди. Бунинг устига, ҳар эҳтимолга қарши калишини кийиб, қўлига соябонни ушлаб олибди. Бўғирсоқни кўплашиб саватга чиқаришди, унинг кетидан қолган болалар ҳам амаллаб чиқиб олишди. Шарбатжон сават атрофида ўралашиб юриб, ҳаммани чиқарди:

— Марҳамат қилиб, чиқа қолинглар, — дерди у, — яхшилаб жойлашиб олинглар, жой ҳаммага ҳам етади.

— Узинг ҳам чиқиб ол, — дейишди унга.

— Ҳа, чиқарман, — деб жавоб берди Шарбатжон, — аввал сизлар чиқиб олинглар-чи.

У ҳаммани қўлтиғидан кўтариб, орқасидан суяб юқорига чиқишига ёрдам берарди.

Ниҳоят, ҳамма саватга чиқди, пастда Шарбатжоннинг бир ўзи қолди.

— Сен нега чиқмаяпсан? — деб сўрашди ундан.

— Чиқмасам тузук бўлармикин, — деб жавоб берди Шарбатжон. — Жуда семизман. Менсиз ҳам у ер сизларга торлик қиляпти. Оғирлик қиламанми деб чўчияпман.

— Чўчимай қўя қол, ҳеч қанақасига оғирлик қилмайсан.

— Йўқ оғайнилар, ўзларинг уча қолинглар. Сизларни шу ерда кутиб тураман. Сизни қисиб қўйишнинг нима кераги бор!

— Сен ҳеч кимни қисмайсан, — деб жавоб берди Билағон, — чиқиб ол. Ҳаммамиз учмоқчи бўлдикми, биргаликда учамиз.

Шарбатжон истар-истамас саватга чиққан эди, тўсатдан осилиб турган сават пуфак билан бирга лоп этиб ерга тушиб қолди.

— Ана учишди! — деб кулди деворда ўтирган Жинқарча.

— Сен нега куляпсан? — деб унга бақирди Толиб. — Бу ерда кўнгилсизлик юз берди-ку, у бўлса кулади-я!

— Ҳеч қандай кўнгилсизлик йўқ, — деди Шишажон. — Ҳаво пуфаги фақат ўн беш болага мўлжалланган, ўн олтитани кўтаролмайди.

— Бундан чиқди, учишмас экан-да? — деб сўради Толиб.

— Бирортасини қолдиришга тўғри келади, ундан кейин учад, — деди Шишажон.

— Эҳтимол, Билмасвойни қолдиришар, — деди Чивиной.

Ҳаво пуфагида учишдан чўчиган Шарбатжон хурсанд бўлиб:

— Ана, айтмадимми, оғирлик қиламан деб! Яхшиси мен тушиб қолай, — деди.

У тушиб қолиш учун оёғини кўтарган ҳам эдики Билағон бир қоп қумни саватдан ташлаб юборди. Пуфак шу заҳотиёқ енгиллашиб, тагин юқорига кўтарилди. Билағон қумли қопларни нима учун саватга солдирганини ҳамма шундан кейингина пайқадди. Барча чапак чалиб юборди, Билағон бўлса қўлини юқорига кўтариб, миттиларга қарата нутқ сўзлади:

— Хайр, оғайнилар! — деб қичқирди у. — Биз узоқ ўлкаларга учиб кетяпмиз. Бир ҳафтадан кейин қайтиб келамиз. Хайр, оғайнилар!

— Хайр! Хайр! Оқ йўл бўлсин! — деб миттилар бақирдишар, қўлларини, бош кийимларини силкишарди.

Билағон қаламтарошини олиб саватдан ёнғоқ шохига боғ-

ланган арқонни қирқиб юборди. Пуфак бир сирғалиб юқорига кўтарилди-да, ёни билан шох-шаббаларга илиниб қолди, лекин шу заҳотиёқ илинган жойидан чиқиб, тезлик билан осмонга кўтарилди бошлади.

— Ура! — деб бақирди миттилар. — Яшасин Билағон ва унинг ўртоқлари! Ура-а!

Ҳамма чапак чалиб, қалпоқларини осмонга ота бошлашди. Миттивойлар севинишганидан бир-бирларини қучоқлаб олишди. Ҳатто Чивиной билан Мунчоқой ўпишиб олишди. Гунафшахон бўлса йиғлаб юборди.

Пуфак баландга кўтарилди борди. Шамол уни ён томонга учирарди. У тез орада зангори осмонда зўрға кўринадиган кичкина нуқтага айланди. Шишажон томнинг тепасига чиқиб олиб, дурбинида қора нуқтани кўра бошлади. Унинг ёнгинасида, томнинг четида шоир Гулшаний турарди. У қўлини кўксига қўйиб, гўё бир нарсани ўйлагандай, шовқин солаётганларга суюниб қараб турарди. У тўсатдан қулочини кенг очиб, бор овози билан:

— Шеър эшитинглар! Шеър! — деб бақирди.

Атроф бирдан жим бўлиб қолди. Ҳамма бошини кўтариб, Гулшанийга қаради.

— Шеър! — деб шивирлашди миттилар. — Ҳозир шеър ўқишар экан.

Гулшаний жимлик бўлишини кутиб турди. Кейин учиб кетган пуфакка қўлини чўзиб, сал йўталиб қўйди, яна:

— Шеър, — деди.

Кейин ҳозирнинг ўзида тўқиган шеърини ўқий бошлади:

Улкан пуфакни тўлдирдик парга,
Кўтарилмади кўкка бекорга.
Бизнинг миттилар қуш бўлмаса ҳам,
Кўкка учинга яраб чинакам.
Бу иш жудаям осон-ку, аттанг!
Энди ақлимиз етибди, қаранг!

Кейин бирдан қийқириқ кўтарилди. Ҳамма яна чапак чалди. Болалар Гулшанийни томдан тушириб, уйигача қўлда кўтариб боришди. Улар гул баргларини юлиб олиб, Гулшанийга отишарди. Бугун Гулшаний гўё ҳаво пуфагини ўзи ўйлаб топиб, унда кўкка учгандай доврўғ қозонди. Унинг шеърини ҳамма ёдлаб олиб, кўчаларда айтиб юришди.

Уша куни анча пайтгача гоҳ у ерда, гоҳ бу ерда:

Бу иш жудаям осон-ку, аттанг!
Энди ақлимиз етибди, қаранг, —

деган мисралар эшитилиб турди.

Тўққизинчи боб

БУЛУТЛАР УСТИДА

Қўрқмас саёҳатчиларимиз пуфакнинг ердан шунчалик силқиқина узилганидан, унинг ҳавога кўтарилганини ҳам сезмай қолишди. Бир оздан кейингина саватдан пастга қарашганди, қўлларини силкиб, қалпоқларини осмонга отиб хайрлашаётган тўда-тўда дўстларини кўришди. Пастдан «Ура!» деган қичқирик эшитиларди.

— Хайр, хайр! — деб қичқиришди уларга жавобан Билағон ва унинг ўртоқлари.

Булар ҳам қалпоқларини силкита бошлашди. Довдирвой қалпоқчасини олиш учун қўлини бошига олиб борган ҳам эди, қалпоғи йўқлигини пайқаб қолди.

— Тўхтанлар, оғайнилар! — деб бақирди у. — Пуфакни тўхтатинлар! Қалпоғим уйда эсимдан чиқиб қолибди.

— Сен нуқул бирон нарсангни эсингдан чиқариб юрасан! — деб вайсади Сергап.

— Пуфакни энди тўхтатиб бўлмайди, — деди Билағон. — У ичидаги ҳавоси совигунча уча беради, шундан кейин пастга тушади.

— Бу қанақаси бўлди, қалпоқсиз учар эканман-да? — деди ранжиб Довдирвой.

— Қалпоғингни каравот тагидан топган эдинг-ку, ахир, — деди Бўғирсоқ.

— Топишга-ку топган эдим-а, кийганимда исиб кетиб столга ташлаб қўйган эдим. Кейин, жўнаш пайтида кийишни эсдан чиқарибман.

— Сен доим охирида ниманидир унутиб қўясан, — деди Сергап.

— Қаранлар-а, оғайнилар, — деб бақирди бирданига Билмасвой, — бизнинг уйимиз пастда қолибди-я!

Ҳамма кулди, Сергап бўлса:

— Сен эҳтимол уй ҳам биз билан учади деб ўйлагандирсан, — деди.

— Сираям бунақа деб ўйлаганим йўқ! — хафа бўлди Билмасвой. — Шунчаки, уйимизга кўзим тушиб қолиб, айта қолувдим. Олдин ҳамма вақт уйда яшаган эдик, энди бўлса-чи, ҳаво пуфагида учяпмиз.

— Учишга-ку, мана учяпмиз, — деди Сергап, — ҳали қаёққа учарканмиз!

— Сен, Сергап, доим вайсаганинг-вайсаган, — деди Билмасвой. — Сенинг дастингдан ҳаво пуфагида ҳам тинчлик йўқ,

— Ёқмаса, бор жўна!

— Бу ердан қаёққа ҳам жўнардим?

— Бас энди, — деб жеркиб ташлади уларни Билағон. — Ҳаво пуфагида ҳам жанжалми?

Ҳаво пуфаги янаям баландга кўтарилди, Гулзор шаҳри бўлса кафтда тургандай яққол кўринарди. Уйлар тариқдай бўлиб кўзга ташланар, миттиларни эса сираям илғаб бўлмасди. Пуфакни шамол олиб кетди, шаҳар бўлса бирпасда жуда олисда қолиб кетди.

Билағон чўнтагидан компасини олиб, пуфак учаётган томонни аниқлади.

Компас — оҳанрабо мили бўлган кичкина қутича. Оҳанрабо мили доим шимолни кўрсатиб туради. Компас милига қараб ҳамма вақт қайтиш йўлини топиш мумкин. Билағон шунинг учун компасни олган эди.

— Шамол бизни тўппа-тўғри шимолга олиб кетмоқда! — деди Билағон. — Бундан чиқди, қайтишда жанубга юришимиз керак.

Ҳаво пуфаги жудаям юқорига кўтарилиб, далалар устидан учарди. Шаҳар кўздан ғойиб бўлди. Миттилар Бодринг дарёси деб аташадиган дарёча пастда ингичка тасмага ўхшаб кўринарди. Дала ўртасидаги дарахтлар бўлса, кичкина қуюқ шохчага ўхшарди. Бўғирсоқ бирдан пастда кичкинагина қора доғни пайқаб қолди. Доғ пуфакнинг ортидан югургандай ер бўйлаб чопарди.

— Қаранглар-а, оғайнилар, кимдир ортимиздан чопиб келяпти! — деб қичқириб юборди Бўғирсоқ.

Ҳамма ўша доғга қарай бошлади.

— Ана, қаранглар, дарёдан ҳам сакраб ўтди, — деб қичқирди Довдирвой.

— Бу нима бўлиши мумкин? — деб сўради Шошқалоқ. — Қаранглар, дарахтлар устидан ҳам сакраяпти!

Ҳаво пуфаги ўрмон устида учса дов дарахтларни оралаб ўтиб борарди. Доктор Дорижон кўзойнагини тақиб қараса ҳам нима эканлигини пайқай олмади.

— Билдим! — деб бақириб юборди бирдан Билмасвой. — Энг биринчи ўзим билдим. Бу бизнинг Кўктой итимиз! Уни ёнимизга олишни эсдан чиқариб қўйибмиз. Шунинг учун у кетимиздан чопиб келяпти.

— Нима деяпсан! — деди Ўқтой, — Кўктой шу ерда-ку. Мана оёғимнинг тагида ётибди.

— Бу нима экан унда? Эҳтимол, сен топарсан Билағон? — деб сўради Агарқул.

Билағон компасини яшириб қўйиб, пастга қаради.

— Бу ахир бизнинг соямиз-ку! — деб кулди у.

— Қанақасига бизнинг соямиз бўлади? — деб ҳайрон бўлди Билмасвой.

— Пуфакнинг сояси. Биз ҳавода учиб кетяпмиз, соямиз бўлса ерда чопиб кетяпти.

Миттилар сояни анчагача кузатиб боришди, у эса борган сари кичкиналашарди. Охири батамом йўқ бўлиб қолди.

— Соямиз қаёққа йўқолиб қолди?— деб безовталанишди миттилар.

— Биз жуда баландга кўтарилдик,— деб тушунтирди Билагон.

— Энди сояни кўриб бўлмайди.

— Бемаънилик-ку!— деб вайсади Сергап.— Бу ерда ўтириб, ҳатто ўз соянгни ҳам кўролмасанг.

— Тагин вайсаяпсан-а!— деди Билмасвой.— Сенинг дастингдан ҳеч қаерда тинчлик йўқ.

— Тинчлик, тинчлик,— деб масхара қилди уни Сергап.— Ҳаво пуфагида тинчлик нима қилсин? Агарда тинчликни хоҳласанг, уйингда ўтиравер.

— Узинг ўтиравер.

— Менга тинчлик керакмас.

— Тагин жанжаллашяпсизларми?— деди Билагон.— Сизларни ерга туширишга тўғри келади.

Сергап ва Билмасвой қўрқишганидан, жанжални тўхтатишди.

Ҳаво пуфаги бу пайтда аллақандай тутунга ва туманга ўхшаш нарсага дуч келиб қолди. Пастда ер юзи кўринмай қолди. Атроф гўё оқ парда билан ўралгандай эди.

— Бу нима ўзи?— деб бақириб юборди барча.— Тутун қаёқдан келяпти?

— Бу тутун эмас,— деди Билагон.— Бу — булут. Биз булутга етдик, энди бўлса, булут орасида учяпмиз.

— Буни ўзингдан тўқияпсан?— деди Билмасвой.— Булут сули шарбатига ўхшаган суюқ бўлади бу бўлса аллақандай туман-ку.

— Булут сенингча, нимадан қилинган?— деб сўради Билагон.— Булут ахир тумандан бўлади-да. У фақат узоқдан қуюқ бўлиб кўринади.

Билмасвой унинг гапига ишонмади:

— Оғайнилар, гапига қулоқ солманглар,— деди гўё ўзининг билагонлигини кўрсатмоқчи бўлиб,— буларнинг барини ўзидан тўқияпти. Ўзи бўлса, ҳеч нимани билмайди. Унинг булут ва туман деганига ишониб бўлман! Булут — бу шарбат. Мен шарбат ичмабманми?

Ҳаво пуфаги тез юқорига кўтарилиб, булут орасидан чиқиб олди-да, булут устида учиб кета бошлади. Билмасвой саватдан мўралаб пастдаги булутларни кўрди. Улар, ҳамма ёққа ёйилиб ер юзини батамом бекитиб қўйган эди.

— Вой, жуда ғалати-ку,— деб бақириб юборди Билмасвой.— Осмон пастда қолди! Биз оёғимиз осмонда бўлиб учяпмиз!

— Нега оёғимиз осмонда бўлар экан?— деб ҳайрон бўлди барча.

— Ана қаранглар-а, осмон тагимизда бўлгандан кейин, оёғимиз осмонда бўлади-да.

— Биз булутлар устида учяпмиз, — деб тушунтирди Билафон. — Биз булутлардан ҳам юқори кўтарилдик, шунинг учун булут тепамизда эмас, остимизда қолди.

Аммо Билмасвой бунга ишонмади. У ўтирган жойида бошидаги қалпоғини қаттиқ ушлаб ўтирарди. У оёғим осмонда бўлиб ўтирганимдан кейин қалпоғим тушиб кетади, деб ўйларди.

Шамол пуфакни булутлар устида тез учираиб кетаётган бўлса ҳам, лекин шарнинг пастга тушаётгани учун ҳамма:

— Нега биз пастлаб кетаяпмиз? — деб безовталанишди болалар.

— Пуфакдаги ҳаво совияпти, — деб тушунтирди Билафон.

— Бундан чиқди, биз энди ерга тушарканмиз-да, — деди Шошқалоқ.

— Нима учун қопда қум олган эдик? — деди Билафон, — Саватдаги қумли қопдан биттасини ташлаб юборсанглар, тагин юқорига кўтариламиз.

Агарқул дарров бир қоп қумни олиб пастга итқитди.

— Нима қиялсан? — деб бақирди Билафон. — Бир қоп қумни бирданига ташлаб бўлармиши? Битта-яримтанинг бошига тушиб кетиши мумкин.

— Балки тушиб кетмас, — деди Агарқул.

— Балки тушиб кетмас! — деб уни масхара қилди Билафон. — Қопнинг оғзини очиб, қумни тўкиш керак.

— Ҳозир тўкаман, — деди Магарқул.

У қопнинг оғзини ечиб, қумни саватнинг ичига тўкиб қўйди. — Биридан бири ақлли-я! — деб бошини лиқиллатиб қўйди Билафон. — Қум саватнинг ичида қолгандан кейин, бундан нима фойда чиқди? Бу билан пуфак енгил бўлмайди-ку.

— Мен қумни сепиб ташлай қоламан, — деб Магарқул саватдаги қумни ҳовучлаб сепиб бошлади.

— Секинроқ-да! — деб бақириб берди Довдирвой. — Кўзимга қум сепиб юборишинг мумкин.

— Балки кўзингга сепмасман, — деди-ю Магарқул, шу заҳоти билмасдан унинг кўзига қум тушириб юборди.

Ҳамма Магарқулни уришиб берди. Агарқул бўлса пичоқни олиб, қум тўкилсин деб саватнинг тагини катта қилиб тешиб қўйди. Билафон кўриб қолиб бақириб берди:

— Тўхта дейман, нима қиялсан ўзинг? Саватни бузиб, ҳаммани ерга тушириб юбормоқчимисан!

— Балки сават бузилиб кетмас, — деб жавоб берди Агарқул.

— Икковингнинг топган сўзинг нуқул шунақа «Балки, мабодо» холос, — деди-да, Билафон Агарқулнинг қўлидаги пичоғини тортиб олди.

Қум сават тешигидан тўкилиб, пуфак анча енгиллашди-ю, яна юқорига кўтарилди. Болалар суюниб, саватдан атрофга қарашди. Пуфакнинг яна юқорига учганидан барча хурсанд бўлди. Фақат Сергапгина одатича тўнғиллай бошлади:

— Бу қанақаси ўзи: бир юқорига чиқади, бир пастга тушади! Пуфак ҳам шунақа учар эканми?

Тагин нима дейишини билмасдан, индамай ўтириб қанд чай-наётган Бўғирсоққа қараб:

— Бу ерда нима еяпсан? — деди.

— Чўнтагимдаги қанддан олиб еяпман.

— Қанд ейишга топган вақтини қара! Ерга тушиб олайлик, кейин ерсан.

— Ортиқча юкни кўтариб юришининг нима кераги бор, — деди Бўғирсоқ. — Қандни еб олсам, пуфак енгиллашиб, яна юқорига кўтарилади.

— Қани, кемиравер-чи! Қачонгача кемирар экансан, — деб жавоб берди Сергап.

Ўнинчи боб

ФАЛОКАТ

Баъзи бировлар осмонга қанча юқори кўтарилсанг, шунча иссиқ бўлади деб ўйлашади, лекин бу нотўғри. Қанча юқори кўтарилсанг, шунча совуқ бўлади. Нега бунақа? Чунки ҳаво жудаям тиниқ бўлганидан куёш нурлари уни қаттиқ иситмайди. Пастда ҳаво доим илиқ бўлади. Қуёш ерни нурлари билан қизитади, ер бўлса ҳавони иссиқ печкадай қиздиради. Қиздирилган ҳаво совуқ ҳаводан енгил бўлганидан юқорига кўтарилади. Қанча юқорига кўтарилса, шунча кўп совийди. Шунинг учун ҳам жуда баландда доим совуқ бўлади.

Миттилар буни ҳаво пуфагида жуда баландга кўтарилгандан кейингина пайқашди. Совуқ ейишганидан уларнинг бурун ва юзлари қизариб кетди. Ҳаммалари сал бўлса ҳам исиниб олиш учун оёқларини типирлатар, қўлларини бир-бирига ишқалашарди. Уйида қалпоғини эсидан чиқариб қўйгани учун ҳаммадан кўп Довдирвой совуқ еди. Қаттиқ совуқдан унинг бурнида каттагина сумалак пайдо бўлди. У кузги япроққа ўхшаб титрар, тишларини нукул шақиллатарди.

— Тишингни шақиллатмасанг-чи! — деб вайсади Сергап, — шусиз ҳам совуқ, сен бўлсанг ҳадеб тишингни шақиллатасан!

— Совуқ бўлса, мен айбдорманми? — деди Довдирвой.

Сергап ўрнидан турди:

— Қулоғимнинг тагида биров тишини шақиллатса сираям чидаб туролмайман! Этим жимирлаб кетади.

У туриб Бўёқвойнинг ёнига ўтирди. Лекин Бўёқвой ҳам тишини шақиллатарди, Сергап унга гумонсираб қаради:

— Сенга нима бўлди? Ё жўрттага тишингни шақиллатяпсанми? — деди.

— Сираям жўрттага эмас-да, совуқдан.

Сергап ўрнидан туриб бошқа жойга бориб ўтирди. У шундай қилиб жойини алмаштира бериб, бошқаларни безор қилди.

Ҳаво пуфаги совуқдан қиров билан қопланди, у болаларнинг тепасида кумушдан ясалгандай ялтирарди. Пуфакнинг ичидаги ҳаво борган сари совиб, у аста пастга туша бошлади. Бир неча дақиқадан кейин пуфак жуда тез туша бошлади. Қумли қоп қолмаганидан пуфакнинг ҳаракатини ҳеч нарса билан секинлатиб бўлмасди.

— Фалокат! — деб бақирди Шарбатжон.

— Улиб кетамиз! — деб додлай бошлади Билмасвой ва ўриндиқнинг тагига бекиниб олди.

— Буёққа чиқ! — деб унга бақирди Билағон.

— Нимага? — деди Билмасвой.

— Парашютларимизда сакраймиз.

— Менга шу ер ҳам яхши, — деб жавоб берди Билмасвой.

Билағон ёқасидан ушлаб уни ўриндиқ тагидан тортиб чиқарди.

— Ҳаққинг йўқ бундай қилишга! — деб бақирди Билмасвой. — Мен тегишли жойга арз қиламан!

— Бақирма, — босиқлик билан жавоб берди Билағон. — Ваҳима қилма. Парашютда сакрашимга қараб тур-да, менинг кетимдан сакрагин.

Билмасвой бир оз тинчланди. Билағон саватнинг четига келди.

— Дикқат, оғайнилар! — деди у. — Ҳаммаларинг менинг кетимдан навбат билан сакранглар. Ким сакрамаса, пуфак юқорига кўтарилиб кетади. Қани, парашютларни тайёрланглар... Кетдик!

Билағон биринчи бўлиб сакради ва пастга қараб учди. Ундан кейин Шошқалоқ сакради. Шунда бирдан кутилмаган воқеа рўй бериб қолди. Шошқалоқ шошиб, олдин сакраб, кейин парашютни очиш ўрнига, олдин парашютни очиб кейин сакраса бўладими. Парашют бўлса саватнинг четига илиниб қолди. Шошқалоқнинг бир оёғи игга ўралашиб, боши пастга осилиб қолди. У балиқчининг қармоғига илинган чувалчанга ўхшаб, эгилиб-букилиб, ҳадеб оёғини ликиллатарди. Шунча уринса ҳам парашют илинган жойидан чиқиб кетмади.

— Оғайнилар! — деб бақирди доктор Дорижон. — Агарда парашют чиқиб кетгундай бўлса, Шошқалоқ боши билан ерга тушади.

Болалар парашютдан ушлаб Шошқалоқни саватга тортиб олишди.

Билмасвой пуфакнинг юқорига кўтарилаётганини кўриб қолиб, бақириб юборди:

— Тўхтанглар, оғайнилар! Сакрашнинг кераги йўқ энди. Яна юқорига қараб учяпмиз.

— Нега биз тагин юқорига учяпмиз? — деб ҳайрон бўлди Агарқул.

— Сени қара-ю!— деди Сергап.— Билағон сакрагандан кейин енгил бўлиб қолди-да.

— Бизларсиз Билағон энди нима қилади?— деб сўради Бўғирсоқ.

— Ҳа, нима қипти...— деди қўлини силкиб Агарқул.— Астагина уйига қараб жўнайди.

— Билағонсиз биз нима қиламиз энди?

— Нима бўпти?— деди Билмасвой.— Билағонсиз туролмайсанми?

— Бировга итоат қилиш керак-да, ахир,— деди Бўғирсоқ.

— Менга итоат қиласизлар,— деди Билмасвой.— Энди мен бошлиқ бўламан.

— Сен-а?— деб ҳайрон бўлди Сергап.— Бу каллангдан бошлиқ чиқмайди.

— Хаҳ шундайми? Менинг калламдан чиқмайдими?— деб бақирди Билмасвой.— Агар сенга каллам ёқмаса, марҳамат қилиб пастга сакрагин-да, Билағонингни қидира қол.

Сергап пастга қаради:

— Мен уни энди қаердан топаман?— деди.— Узоққа учиб кетиб қолдик-ку. Барчамиз баравар сакрашимиз керак эди.

— Йўқ, сакра, сакра!

Сергап билан Билмасвой нақ кечгача баҳслашишди. Билағон йўқлигидан, уларнинг жанжалини ҳеч ким босиб қўёлмасди. Қуёш уфқ ёққа оғиб кетди. Шамол зўрайди. Пуфак совиб, тагин пасая бошлади. Сергап билан Билмасвой ҳамон тинчишмаганди.

— Бўлди, баҳсларингни қўйларинг,— деди Шарбатжон Билмасвойга қараб.— Агар бошлиқ бўлишни истасанг, бирор илож топгин-да. Қара, яна пастга тушяпмиз.

— Ҳозир топаман,— деб жавоб берди Билмасвой.

У ўриндиққа ўтириб, бармоғини пешонасига тираб ўйлай кетди. Пуфак тобора пастлаб борарди.

— Энди нимани ҳам ўйлай олардинг?— деди Мурватвой.— Агар қумли қопларимиздан бўлганда борми, биттасини ташлаган бўлардик.

— Тўғри!— деб маъқуллади Билмасвой,— бошқа қоп йўқ, энди орамиздан биттамизни ташлашимизга тўғри келади. Бир одамни парашют билан ташласак, пуфак енгиллашиб, тагин юқорига учади.

— Кимни ташлаймиз?

— Қани кимни ташласак экан?— деди ўйланиб Билмасвой.— Ким жудаям кўп гапирадиган бўлса, ўшани ташлашимиз керак!

— Мен рози эмасман,— деди Сергап.— Кўп гапирадиган одам ташлаб юборилсин, деган гап қонунда йўқ. Ким энг оғир бўлса, ўшани ташлаш керак.

— Ҳа, майли,— деб рози бўлди Билмасвой.— Бўғирсоқни ташлаймиз. Орамизда энг семизи шу.

— Тўппа-тўғри,— деб маъқуллади Шарбатжон.

— Нима-нима? — деб бақирди Бўғирсоқ. — Энг семиз ким экан? Мен энг семиз эканманми? Шарбатжон мендан ҳам семиз.

— Гапга қаранглар! — деб бақирди Шарбатжон, қиқирлаб бармоғи билан Бўғирсоқни кўрсатиб. — Қаранглар, мен ундан семизмишман! Ҳа-ҳа! Қани, кел, ўлчашамиз.

— Қани кел, кел! — деб Бўғирсоқ хўроздай сакраб унинг олдига борди.

Ҳамма Бўғирсоқ билан Шарбатжонни ўраб олди. Билмасвой чўнтагидан арқонча олиб, Бўғирсоқнинг белидан айлангирди. Кейин Шарбатжонни ҳам шу хилда ўлчаганда, Шарбатжон Бўғирсоқдан салкам бир ярим баравар йўғон чиқди.

— Бу тўғри эмас! — деб бақирди Шарбатжон. — Бўғирсоқ ҳийла ишлатди. У қорнини ичига тортиб турди, мен кўриб турувдим!

— Ҳеч-да, тортиб турганим йўқ! — деб ўзини оқлади Бўғирсоқ.

— Йўқ, тортиб турди. Мен кўрдим. Кел, бўлмаса бошқатдан ўлчашамиз! — деди Шарбатжон.

Билмасвой Бўғирсоқни ўлчай бошлади. Шарбатжон бўлса унинг атрофида айланарди.

— Эй, эй, нима қиялсан? Хўппайдинг! — деб бақирди у.

— Нега мен хўппаяр эканман? — деди Бўғирсоқ. — Агар хўппайсам, унда, албатта сендан йўғон бўлиб кўринаман-ку.

— Ҳа, майли, хўппаймай қўя қол. Лекин, қорнингни ичингга тортишга ҳаққинг йўқ. Оғайнилар, ана қаранглар, у нима қияпти! Ҳақиқат қаёқда ўзи? Ҳеч қанақа ҳақиқат йўқ. Бу кўзбўямачилик!

Билмасвой Бўғирсоқни ўлчаб бўлгандан кейин Шарбатжонни ҳам худди шундай синчиклаб ўлчади. Бу сафар уларнинг йўғонлиги баб-баравар чиқди.

— Иккаласини ташлашга тўғри келади, — деб ҳайрон бўлиб қўлларини ёзди Билмасвой.

— Биттаси етарли бўлганидан кейин икки кишини ташлашнинг нима ҳожати бор? — деди Шарбатжон.

Уқтой саватдан қараб, ернинг жуда тез, ваҳимали тарзда яқинлашаётганини кўриб қолди.

— Менга қара, Билмасвой, — деди у, — тезроқ ҳал қил, бўлмасам ерга тарақлаб уриламиз.

— Парашютдан ким сакрайди, санашмачоқ керак, — деди Агаркул,

— Тўғри, — деб маъқуллади Шарбатжон. — Фақат йўғонми, ингичками, барча бирдай саналсин, ҳеч ким хафа бўлиб қолмасин.

— Бўпти, қани санаймиз, — деб рози бўлди Билмасвой.

Барча доира бўлиб турди. Билмасвой бармоғи билан ҳар биттасини туртиб санай бошлади:

Чумчуқ учди,
Жарга тушди.
Эҳ, беҳ,
Сен тур, сен чиқ!

Кейин:

— Йўқ, бунақа санаш менга ёқмайди. Мен бунақасини яхши кўрмайман! — деб бошқасини айта бошлади:

Семиз, ориқ,
Ёйди тарик,
Сен тур, сен чиқ!

Шу пайт сават куч билан ерга урилди-да, тўнкарилиб кетди. Агарқул қўли билан Магарқулни, Магарқул бўлса Агарқулни ушлаб саватдан бирга отилиб тушди. Кейин бошқа миттилар ҳам нўхотдай сочилиб кетишди. Ёлғиз Билмасвойгина сават четини ушлаб қолди. Кўктой бўлса унинг шимидан тишлаб олди. Ерга коптоқдай урилган пуфак юқорига бир сакраб, ҳавода улкан ёй ҳосил қилганча, яна пастга тушди. Сават умбалоқ ошиб ерга урилиб ағдарилди. Пуфак алақандай қаттиқ нарсага тегиб пақиллаб ёрилди. Кўктой ҳавода бир умбалоқ ошиб тушди-да, жон-жаҳди билан ангиллаб ура қочди. Билмасвой бўлса, саватдан отилиб чиқиб, ерда қимир этмай ётиб қолди.

Ҳаво саёҳати шу билан тамом бўлди.

Ўн биринчи боб

ЯНГИ ЖОЙДА

Билмасвой бутунлай бошқа бир жойда ҳушига келди. У кавотда, пар тўшаклар ичида ётарди. Тўшаклар шунақаям юмшоқ эдики, гўё қоқигулнинг пари тўлдирилгандай эди. Билмасвойни алақандай овоз уйғотди. Кўзини оча солиб, у ёқ-буёққа аланглаб, бегона хонада ётганини кўрди. Бурчак бурчакда кичкина юмшоқ курсилар қўйилган. Деворларда эса гиламлар ва ранг-баранг гуллар солинган суратлар бор эди. Дераза олдида бир оёқли айлана стол турарди. Унинг устида эса кашта тикиш учун ранг-баранг иплар ва ёстиқча ётарди. Игна ва тўғноғичлар қадалганидан у ҳурпайган типратиконга ўхшарди. Унга яқин турган столда ёзув-чизув асбоблари бор эди. Ёнида китоб жавони. Нариги томонда — эшик ёнида катта ойна, ойна олдида икки жажжи қизалоқ гаплашиб туришарди. Биттасининг эғнида ялтироқ ипакдан тикилган кўк кўйлакча, белида эса ўша матодан қилинган белбоғ бўлиб, орқа томонига ҳалқа қилиб боғ-

ланганди. Унинг кўзлари мовий, узун, ўриғлиқ тим қора сочлари бўлса орқасига ташланган эди. Бошқаси бўлса пушти ва гунафшаранг гулдор кўйлак кийган эди. Унинг ялтироқ оқ-сарик сочлари елкасига жингалак бўлиб тушиб турарди. У ойнага қараб бошига қалпоқча кияр экан, зағизғонга ўхшаб қақилларди:

— Жуда ҳам беўхшов қалпоқ экан. Қандай кийсанг ҳам ярашмайди. Қалпоқни кенг соябонли қилмоқчийдим, мато етмаганидан энсиз бўлиб қолди. Соябони энсиз бўлганда-чи, юзинг юмалоқ бўлиб кўринади, хунук бўласан.

— Ойна олдида кўп айланишаверма, етар энди! Ойна олдида айланишганларни кўрсам хунук бўлавераман, — деди мовийкўз қизалоқ.

— Бўлмаса, ойнани нима учун чиқаришган? — деди сарик сочли қизалоқ.

У қалпоғини орқасига суриб қўйиб, бошини орқага ташлади-да, кўзини қисиб ойнага қарай бошлади.

Билмасвойга бу кулгили туюлди. Ўзини кулгидан туюлмади, пиқиллаб юборди. Сарик сочли қизалоқ ойна олдидан қочиб, гумонсираб Билмасвойга тикилди. Билмасвой бўлса кўзини юмиб, ўзини ухлаганга солди. У иккала қизалоқнинг сезди-масдан астагина каравоти ёнига келишганини пайқаб турди.

— Менимча, у нимадир дегандай бўлди, — деган шивирлаган овоз Билмасвойнинг қулоғига кирди. — Менга шундай туюлгандир-да... У қачон ҳушига келаркин? Кечадан бери ҳушсиз ётибди.

Бошқа овоз:

— Асалхон, уйғотманглар, агар у уйғониб қолса, мени дарров чақириб келинглар, деганди, — деди.

«Асалхон дегани нимаси?» — деб ўйлади Билмасвой, лекин ўзини уларнинг гапини эшитмаганга солиб ётаверди.

— Жуда ботир бола экан! — деган шивирлаш яна эшитилди. — Ҳаво пуфагида кўркмасдан учибди-я!

Билмасвой ўзини ботир дейишганини эшитиб, нақ оғзи қулоғига етиб қолди. Бироқ ўз вақтида пайқаб қолиб, кулгисини тўхтатди.

— Мен кечроқ, у уйғонганда келарман. Ундан ҳаво пуфаги тўғрисида сўрамоқчиман. Борди-ю, унинг мияси лат еган бўлсачи!

«Бекор гап! — деб ўйлади Билмасвой. — Менинг ҳеч қанақасига миям лат еганмас».

Сарик сочли қизалоқ хайрлашиб чиқиб кетди. Хона жимжит бўлиб қолди. Билмасвой кўзини юмиб, анчагача қулоқ солиб ётди. Охири бир кўзини сал очиб, тепасида энгашиб турган мовийкўз қизалоқни кўриб қолди. Қизалоқ мулоимгина жилмайди, кейин хўмрайди-да бармоғини ўқталиб:

— Сиз, нуқул шунақа олдин бир кўзингизни, кейин иккинчи кўзингизни очиб уйғонасизми? — деб сўради.

Билмасвой бошини лиқиллатиб, иккинчи кўзини ҳам очди.

— Бундан чиқди, уйғоқ экансиз-да?

— Йўқ, мен ҳозиргина уйғондим.

Билмасвой тагин нимадир демоқчи эди, лекин қизалоқ унинг лабини қўли билан бекитиб:

— Жим бўлинг, жим бўлинг! Гапириш мумкин эмас. Сиз оғир касалсиз,— деди.

— Ҳеч-да!

— Қаёқдан биласиз? Сиз ҳали доктормисиз?

— Йўқ.

— Ана кўрдингизми, тагин гапиряпсиз. Врачни чақиргунимча қимирламасдан ётинг. Отингиз нима?

— Билмасвой, ўзингизники-чи?

— Менинг отим Кўккўз.

— Яхши от,— деб маъқуллади Билмасвой.

— Сизга отим ёққан бўлса, жудаям хурсандман. Сиз одобли болага ўхшайсиз.

Билмасвойнинг юзига табассум югурди. Мақтагани учун у жуда мамнун бўлиб кетди, нега десангиз уни ҳеч ким қачон мақтамас, нуқул уришишгани-уришишган эди. Билмасвойнинг олдида болалар йўқ эди. Шунинг учун, у, қизалоқлар билан санғиб юрибсан деб дакки беришларидан қўрқмасди. Кўккўз деган қизалоқ билан бемалол ва мулойим гаплашаверди.

— Анави шеригингизнинг оти нима?— деб сўради Билмасвой.

— Қайси шеригимнинг?

— Сиз гаплашган-чи, малла сочли, чиройликкина.

— Ҳо!— деб ҳайратда қолди Кўккўз.— Бундан чиқди, сиз анчадан бери уйғоқ ётган экансиз-да?

— Йўқ, мен атиги бир зумгина кўзимни очувдим, кейин ўша заҳотиёқ ухлаб қолдим.

— Ёлгон, ёлгон!— деб бошини қимирлатди Кўккўз ва қошини чимирди.— Бундан чиқди, сизнингча мен унчалик чиройли эмасканман-да?

— Йўқ, қўйинг-эй!— чўчиб тушди Билмасвой.— Сиз ҳам чиройлисиз.

— Иккаламиздан ким чиройли, уми ё менми?

— Сиз... ва у ҳам. Иккалангиз ҳам жуда чиройлисиз.

— Сиз гирт ёлгончи экансиз, лекин майли, сизни кечираман,— деди Кўккўз.— Гўзалингизнинг исми Оппоғой. Сиз уни тагин кўрасиз. Бўлди, сизга кўп гапириш зарар. Қимирламасдан ётинг. Ҳозир Асалхонни чақириб келаман.

— Асалхон ким?

— Асалхон бизнинг врачимиз. У сизни даволайди.

Кўккўз кетди. Билмасвой шу заҳоти ўрнидан ирғиб туриб кийимларини қидиришга тушди. У тез қочиб кетмоқчи бўлди, чунки врачнинг касалга сурги беришини, баданни жуда ачитадиган йод суришини биларди. Кийим-кечаги атрофда йўқ экан.

Шунда кичкина ўриндиқда деворга ўтқазиб қўйилган қўғирчоқни кўриб қолди.

Билмасвой шу заҳотиёқ қўғирчоқни ёриб, ичи пахтами ёки қипиқми — кўрмоқчи бўлди. У кийимини унутиб, пичоқ қидиришга тушиб кетди. Шунда бирдан ойнада ўз аксини кўриб қолди. Қўғирчоқни полга ташлаб, ўз башарасига қараб юзини буриштириб кўриб, кейин: — Мен ҳам чиройлиман, юзим ҳам унчалик думалоқ эмас, — деб қўйди.

Шу пайт эшик орқасидан оёқ товуши эшитилди. Билмасвой лип этиб кўрпасига кириб устини ёпиб олди.

Хонага Кўккўз ва оқ халатли, оқ пешонабоғли, қўлида жигарранг чамадон кўтарган қизалоқ кириб келди. Унинг юзи лўппи ва қип-қизил эди. Думалоқ кўзойнак ортидан кулранг кўзлари жиддий боқарди. Билмасвой Кўккўз айтган Асалхон шудир деб ўйлади.

Асалхон курсини Билмасвойнинг каравоти ёнига суриб, унинг устига чамадончасини қўйди ва калласини чайқаб:

— Эҳ, бу болаларни кўринг! Нуқул шўхлик қилишгани қилишган! — деди. — Қани айтиб беринг-чи, ҳаво пуфагида учиш нимага зарур бўлиб қолди? Гапирманг, гапирманг! Бундан кейин сираям бунақа иш қилмайман, дейишингизни биламан. Ҳамма болалар шунақа дейишади-да, тагин шўхлик қила беришади.

Асалхон чамадончасини очиши билан уй ичида йодми, ё аллақандай бошқа бир доринингми ҳиди гуркириб кетди. Билмасвойнинг қўрққанидан эти жунжикди. Асалхон унга ўгирилиб:

— Туринг-чи, бемор, — деди.

Билмасвой ўрнидан тура бошлади.

— Туриш керак эмас, бемор! — деди жиддий оҳангда Асалхон. — Мен сизга туриб ўтиринг демоқчийдим.

Билмасвой елкасини қисиб, ўрнига ўтирди.

— Елкани қисиш керак эмас, бемор, — деди Асалхон, — тилингни кўрсатинг.

— Нимага?

— Кўрсатинг, кўрсатинг, кўришим керак.

Билмасвой тилини чиқарди.

— «А» денг-чи.

— А-а-а!

Асалхон чамадончасидан ёғоч трубкачасини олиб Билмасвойнинг кўкрагига тутди:

— Чуқур нафас олинг, бемор.

Билмасвой паровозга ўхшаб пишиллаш бошлади.

— Энди нафас олманг.

— Ҳи-ҳи-ҳи, — деб кулиб юборди Билмасвой.

— Нимага куляпсиз, бемор? Кулгили ҳеч нима демадим шекилли.

— Қандай қилиб нафас олмасдан тууроламан? — деб сўради Билмасвой ҳиқ-ҳиқ қулиб.

— Албатта, нафас олмай туролмайсиз, лекин бирпасгина нафасни ичга ютиб туриш мумкин-ку, ахир.

— Мумкин, — деди Билмасвой ва нафас олмай турди.

Асалхон кўриб бўлгач, столга ўтириб дори-дармонлар ёзишга киришди.

— Беморингизнинг елкасида қон тўпланган жой бор, — деди у Кўккўзга. — Дорихонага борсангиз, сизга асал малҳам беришади. Малҳамдан бир бўлакчасини олиб, касалнинг елкасига қўйинг. Ўрнидан туришига рухсат берманг. Агар ўрнидан тургундай бўлса-чи, унда бор-йўқ идишларингизни синдириб, битта-яримтанинг пешонасини ёради. Болаларга аҳтиётлик билан муомала қилиш керак.

Асалхон трубкасини чамадонига солиб, Билмасвойга тагин бир марта жиддий қаради-да, чиқиб кетди.

Кўккўз столдан дори қоғозини олиб:

— Эшитдингизми? Ётишингиз керак, — деди.

Билмасвой унинг гапини эшитиб юзини буриштирди.

— Юзингизни буриштирамай қўя қолинг, — деди Кўккўз. — Кийимбошингизни қидириб ўтирманг, уни бошлаб бекитиб қўйганман, — У дори қоғозни ушлаганича хонадан чиқиб кетди.

Ун иккинчи боб

ЯНГИ ТАНИШЛАР

Билмасвой Кўккўз кетгандан сўнг бир оз ётди, кейин қўғир-чоқнинг нимадан ясалганини билмоқчи бўлганини эслаб ўрнидан турмоқчи эди, лекин эшик орқасида тагин оёқ товуши ва кимнингдир шивирлагани эшитилди:

— У қаерда?

— Шу ерда.

— Нима қияпти?

— Қаравотда ётибди.

— Уликми?

— Йўқ, тирик бўлса керак.

— Бундоқ тур-чи, мен ҳам кўрай.

— Шошмагин.

Билмасвой эшикка қараб, кимнингдир қулфнинг тешигидан мўралаётганини пайқади.

— Қани, мен ҳам кўрай-да, қизғанчиқ. Менинг ҳам кўргим келади, ахир, — деган овоз эшитилди тагин.

— Сенга кўрсатиб бўпман, мени қизғанчиқ дейсан-ку!

Эшик орқасида тўполон кўтарилди.

— Мени итарма, итарма дейман! — ғазабли шивирлаш эшитилди. — Қани, мени тагин итариб кўргин-чи, сочингдан ушлаб улоқтираман!

— Мен ҳам сөчингдан юлиб туриб тепаман!

Жанжаллашаётганларнинг кимлигини Билмасвойнинг билгиси келди. У ўрнидан ирғиб туриб, бора эшикни шартта очиб юборган эди тақ этган товуш эшитилди. Билмасвой иккита қизалоқни кўрди. Улар бир четга қочишиб боришди-ю, пешоналарини ушлаганча Билмасвойга қўрқиб қараб тураверди. Улардан биттасининг этакчасига яшил қуёнча расми, биттасиникига бўлса, қип-қизил олмахоннинг расми тикилган эди. Иккови ҳам биров буйруқ бергандай кўзларини пирпиратишиб туриб бирдан йиғлаб юборишди, кейин эшикнинг ўнг томонидаги торгина тахта нарвондан юқорига чиқиб кетишди.

Урилган калта сочи бўйнида диккайиб турган қизалоқ қаттиқ бақириб:

— В-а-а-а! — деб йиғлади. Бошининг қоқ тепасига катта ҳаворанг лента бойлаган қизалоқ бўлса:

— У-у-у! — деб унга жўр бўлди.

Билмасвой бўйнини қашиб:

— Ана холос! Уларни эшик билан роса боплаганга ўхшайман-ку, — деб қўйди.

Шундан кейин Билмасвой бегона жойда битта-яримта иш орттириб қўймай тагин деб, ўрнига ётиб ухламоқчи бўлди. Аммо даҳлизда яна оёқ товуши эшитилди. Эшик очилиб хонага бошқа қизалоқ мўралади. Унинг сочлари жингалак, кўзлари қувноқ, қиррабурун, юзидан муғомбирлиги шундоққина сезилиб турарди.

— Эй бола! — деди у. — Уришқоқ!

Билмасвой кутилмаган бу ҳолдан ҳайрон бўлиб, шартта ўрнидан турди. Лекин шу заҳоти эшик ёпилиб, тез-тез узоқлашаётган оёқ товушлари эшитилди. Билмасвой елкасини қисди-да, унинг орқасидан жаҳл билан:

— Мақтанчоқ! — деб бақирди.

У бошини ёстиққа қўйиб мудрай бошлаган ҳам эди, яна эшик очилиб, ҳалиги жингалак сочли қиз тагин хонага мўралади.

— Уришқоқ! — деб бақирди у. — Ҳа-ҳа-ҳа!

Эшик шу заҳоти қарсиллаб ёпилди. Билмасвой ирғиб туриб даҳлизга чопиб чиқиб қаради, аммо у ерда ҳеч ким йўқ эди. — Ҳа, майли, шошмай тур! — деб қўйди Билмасвой.

У ёзув столида турган чизғични олиб, эшик орқасига бекинди. Кўпам кутмади. Йўлакда оёқ товушлари эшитилди. Билмасвой чизғични юқори кўтарганча кутиб турди. Эшик очилиб хонага Кўккўз кирди. Билмасвой бўлса, унинг пешонасига чизғич билан боплаб туширди.

— Вой!

Кўккўз қўли билан пешонасини ушлаб қолди.

— Нега чизғич билан ҳазиллашасиз? — деб бақирди у. — Энди пешонам кўкариб қоладиган бўлди.

— Балки кўкармас, — деди уялиб, Билмасвой қўлида чизғични айлантитаркан.

— Йўқ, кўкаради дедимми, кўкаради. Менинг қандай нозик эҳанлигимни биласизми? Мени пўкак билан урсангиз ҳам шу заҳоти кўкаради.

— Озгина малҳам қўйсак яхши бўлади,— деди Билмасвой.— Ахир сиз дорихонадан малҳам олиб келгандингиз-ку.

— Уни сизга олиб келувдим-ку.

— Иккаламизга ҳам етади!— деб жавоб берди Билмасвой.

У малҳамни олиб, қайчи билан тўрт бўлакка бўлди.

— Тезроқ ёпиштира қолсангиз-чи,— деди безовталаниб Кўккўз.— Мана буёққа, буёққа...

У пешонасини тутиб, малҳамни қаерга ёпиштиришни бармоғи билан кўрсатди.

Билмасвой малҳамни ёпиштирди, лекин қийшиқ ёпиштирилганига кўзи тушиб қолиб, уни кўчириб ола бошлади.

— Секинроқ, секинроқ,— деб бақирди Кўккўз.— Бу ярамас малҳамни ҳамма ёғимга суркаб ташлаяпсиз-ку.

— Энди дуруст бўлди,— деди Билмасвой ишни тамомлаб.

Кўккўз чопкиллаб ойна олдиға борди:

— Яхши эмиш! Битта-яримтаси пешонамдаги малҳамни кўриб қолса нима бўлади? Қани, елкангизни кўрсатинг-чи. Кўкарған жойини кўрай.

Энди Кўккўз Билмасвойнинг елкасига малҳам ёпиштиришга киришди.

— Мен сизни урмоқчи эмасдим,— деди Билмасвой.

— Бўлмаса кимни?

Билмасвой нотаниш бир қизалоқ жаҳлимни чиқарди демоқчи бўлди-ю, лекин бу чақмачақарлик бўлади деб ўйлади.

— Ҳеч кимни,— деди у.— Мен ўзимча шу чизғич билан битта-яримтани урса бўлармикан деб ўйловдим-да.

— Сиз болалар, нуқул битта-яримтани уришни ўйлайсиз. Ўзингизга тегса борми, сираям ёқмайди... Нимага куляпсиз? Пешонамдаги малҳамга куляпсизми?

У яна ойна олдиға келди:

— Пешонангизга шунақа тўртбурчакли нарса ёпиштирилса ростданам кулгили бўларкан-да.

— Думалоқ қилиб қирқиб ёпиштира қолинг,— деб маслаҳат берди Билмасвой.

Кўккўз малҳамни кўчириб олиб, қайчи билан думалоқ қилиб қирқди-да, қайтадан ёпиштириб қўйди.

— Сизнингча шуниси маъқулми?— деб Билмасвойга ўгирилиб сўради.

— Албатта,— деб тасдиқлади Билмасвой.— Менингча, бу сизга ярашди ҳам.

Кўккўз кўзини қисиб ойнага қарай бошлади.

— Энди менинг кўйлак-иштонимни беринг,— деди Билмасвой.

— Олдин ювиниб олинг, ундан кейин кийимингизни оласиз.

Кўккўз Билмасвойни ошхонага бошлаб келди. У ердаги деворда ювинадиган идиш бор эди. Унинг шундоқ ёнгинасида михда сочиқ илинган ва кичкина тоқчада совун билан тиш порошоги турарди.

— Мана сизга чўтка, мана тиш порошоги. Тишингизни ювасиз,— деди Кўккўз.

— Тиш порошогига сираям тоқатим йўқ? — деб гўлдиради Билмасвой.

— Нега бунақа?

— Бемаза-да!

— Ахир, уни емайсиз-ку.

— Бари бир, у тилимни ачиштиради.

— Ачиштира, кейин босилиб қолади.

Билмасвой истар-истамас тишини ювишга киришди. У чўткани тишига икки марта суртган бўлиб, афтини бужмайтириб туфлаб ташлади. Кейин оғзини чайқаб, қўлига совун сурта бошлади. Қўлини ювиб, совунни жойига қўйди-да, юзини ювди.

— Юзни ҳам совунлаб ювиш керак,— деди Кўккўз.

— Эй, қўйсангиз-чи! — деди Билмасвой.— Совун кўзни ачиштиради.

— Йўқ, бўлмайди,— деди қатъий Кўккўз.— Ювмасангиз, кийимингизни ололмайсиз.

Билмасвой ноилож юзига совун суртди ва шоша-пиша ювиб ташлашга киришди.

— Хув-хув-хув,— деб сесканди у.— Сув жудаям совуқ экан.

У юзини нари-бери чайқаб, кўзини очмай қўлини олдинга чўзди-да, деворни тимирскилай бошлади.

Кўккўз унга қараб туриб, ўзини кулгидан зўрға тутиб қолди.

— Нимани қидиряпсиз?

— Со-сочиқни,— деди совуқдан қалтираб Билмасвой.

— Нега кўзингизни юмиб қидирасиз? Кўзингизни очинг-да.

— Бу совуни қурғур шундоқ ҳам кўзга тушяпти, қандай қилиб очиб бўларди кўзни.

— Уни яхшилаб ювиб ташланг-да.

Кўккўз сочиқни олиб Билмасвойга узатди. У сочиқ билан юзини артгандан кейингина кўзини очди.

— Мана, сиз энди тозагина эмас, ҳатто чиройли ҳам бўлдингиз,— деди Кўккўз сочиққа юққан кирларни кўриб:

— Ҳа, майли, биринчи марта бўлгани-чун кечираман, аммо иккинчи марта яхшилаб ювинасиз,— деб қўшиб қўйди.

У Билмасвойнинг кийимларини келтирди:

— Кийининг-да, юқори қаватга чиқиб чой ичинг. Эҳтимол, қорнингиз очиб қолгандир,— деди.

— Шунақанги ҳам қорним очганки, қўя берасиз,— деб иқрор бўлди Билмасвой.— Эҳтимол бутун бошли филни ҳам еб қўярман!

— Вой, шўрлиг-эй! Қани, тезроқ бўла қолинг бўлмаса, сизни кутиб турибмиз.

СТОЛ АТРОФИДАГИ СУҲБАТ

Билмасвой тез кийиниб, гичирлайдиган ёғоч зинадан юқорига кўтарилди. Бу хона пастки хонага қараганда торроқ бўлишига қарамай, шинамгина эди. Чиройли парда тутилган, ярим доирали иккита дераза кўчага қараган, деразалар орасида пешайвонга чиқадиغان эшик бор эди. Хона ўртасидаги стол устига қўйилган гулдон, ликопча ва бошқа идишларда ҳар хил қиём, печенье, сомса, ўрама, бўлка нон ва бўлак ноз-неъматлар қўйилган эди. Қизалоқларнинг Билмасвой шарафига зиёфат қилишаётгани билиниб турарди. Тўкин-сочин бу зиёфатни кўриб Билмасвойнинг кўзлари ўйнаб кетди.

Сочпоук таққан ва сочи калта ўрилган қизалоқ чой қуярди. Жингалаксоч қиз бўлса, буфетдан олма қиёми олди.

Кўккўз Билмасвойни ўз дугоналари билан таништириб қўйди. Сочи ўрилган қизалоқни Олмаҳон, попукли қизалоқни Қуёнча, жингалаксоч қизалоқни бўлса Ниначи дейишаркан. Билмасвойнинг тезроқ столга ўтиргиси келарди, лекин эшик очилиб, хонага яна тўртта қизалоқ кириб келди. Кўккўз ўрнидан туриб, улар билан Билмасвойни таништириб қўйди:

— Булар бизнинг қўшнимиз: Зағчаҳон, Арчаҳон, Гунафшаҳон ва Дўмбоқ қиз.

Қизалоқлар Билмасвойни ўраб олишди.

— Сиз бу ерга ҳаво пуфагида учиб келдингизми? — деб сўради қора сочли Зағчаҳон.

— Ҳа, мен ҳаво пуфагида учиб келдим, — деб гердайиб жавоб берди Билмасвой. У ҳадеб дастурхонга тикиларди.

— Ҳаво пуфагида учиб қўрқинчли бўлса керак-а? — деди семизгина Дўмбоқ қиз.

— Шунақанги қўрқинчилики, аста қўяверинг!.. Йўғ-эй, яъни сираям унақамас! — деб мақтанди Билмасвой.

— Жудаям ботир экансиз. Мен бўлсам ҳаво пуфагида сираям учмасдим, — деди Арчаҳон.

— Сиз қаёқдан учиб келдингиз? — деб сўради Гунафшаҳон

— Гулзор шаҳридан.

— У шаҳар қаёқда?

— Ҳув у ёқда — деб, қўлини силкиб номаълум томонни кўрсатди Билмасвой. — Бодринг дарёси томонда.

— Бунақа дарёни сираям эшитмаганмиз, — деди Зағчаҳон. — Олис бўлса керак?

— Жуда олис, — деб тасдиқлади Билмасвой.

— Қани энди дастурхонга марҳамат, чой совиб қолмасин? — деб Кўккўз меҳмонни таклиф қилди.

Билмасвой кўп иззатталаблик қилмасдан, шу заҳотиёқ столга ўтириб сомса, ўрама, нон ва қиёмлардан тушира бошлади. Қи-

залоклар Билмасвойнинг ҳаво пуфагида қандай учганини сўрамоқчи бўлиб, ҳеч нима ейишмади. Ниначи деган қизалоқ охири чидаб туролмай:

— Ҳаво пуфагида учишни ким ўйлаб топганини айтиб бера қолинг, — деди.

— Буни топган — мен, — деди Билмасвой ва бир бўлак пирогни тезроқ чайнаб ютишга шошилди.

— Вой, нима деяпсиз! Наҳотки сиз бўлсангиз? — деб қолишди атрофдан ҳаммалари.

— Рост, ўлай агар! — деб қасам ичди ва сал бўлмаса пирог тикилиб қолаёзди.

— Жуда қизиқ! Шу ҳақда гапириб берсангиз-чи, — деб сўради Дўмбоқ қиз.

— Нимасини гапирай... — қўл силтади Билмасвой. — Кўпдан бери болалар менга: «Бирор нима топгин, ошна, кел, топа қолгин», деб ялиниб юришарди. Мен бўлсам: «Ошналар, ўйлаб топа бериш жонимга тегиб кетди. Узинглар ҳам топинглар да», дер эдим. Улар бўлса: «Бизга йўл бўлсин! Ахир бизнинг ақлимиз етмайди, сен бўлсанг ақллисан, сенга ҳеч гапмас! Кел, ўйлаб топа қол!» дейишарди. «Ҳа, майли, — дедим. — Не иложим бор! Ўйлаб топаман». Шундай қилиб ўйлай бошладим.

Билмасвой ўйлаган киши бўлиб пирогни еяр эди. Қизалоқлар сабрсизлик билан унга қараб туришарди. Охири Олмаҳон Билмасвойнинг яна пирогга қўл чўзаётганини кўриб, орадаги жимликни бузмоқчи бўлди:

— Сиз ўйлай бошладим деган гапда тўхтаган эдингиз,

— Ҳа! — деб қўйди Билмасвой, гўё ҳушига келган кишидай ва пирог билан столни тикиллатди. — Уч кечаю уч кундуз ўйлادим, сиз нима деб ўйлайсиз? Ўйлаб-ўйлаб топдим! «Мана, — дедим, — ошналар, сизга пуфак пуфак ўйладим!» Шундай қилиб пуфак ясадик. Менинг ҳақимда шоир Гулшаний... шунақа шоиримиз бор... шеър тўқибди: «Бизнинг Билмасвой пуфак топган»... Ёки бундай. «Пуфак топган бизнинг Билмасвой...» Йўқ бундай: «Пуфагимиз топган Билмасвой...» Йўқ, унутибман! Менинг тўғримда, биласизми, кўп шеър тўқишади, ҳаммасини эслаб булармиди.

Билмасвой яна пирог ейишга тушди.

— Пуфакни қандай қилиб ясадингиз? — деб сўради Кўккўз.

— У-ҳў, бу жуда катта иш эди! Ҳамма болалар кечаю кундуз ишлашди. Биров резина суркар, биров насосни босар, мен бўлсам ҳуштак чалиб айланиб юрардим. Йўғ-эй, ҳуштак чалмасдим, кимнинг нима иш қилишини кўрсатиб турардим. Менсиз ҳеч ким ҳеч нимага тушунмасди, ҳаммасига тушунтирасан, ҳаммасига кўрсатасан. Иш жуда масъулиятли, нега деганингизда, ҳар лаҳзада пуфакнинг ёрилиб кетиш хавфи бор эди. Менинг ҳар қандай иш қўлидан келадиган Мурватвой ва Тузатвой деган ёрдамчиларим бўларди. Ҳамма нарсани қилиша оларди-ю, аммо миялари суст ишларди. Уларга ҳаммасини тушунтириб ва кўр-

сатиб бериш керак. Мен уларга қозонни қандай ясаш кераклигини ўргатдим. Қарабсизки, иш қизиб кетди; қозондаги сув бақир-буқир қайнар, буғ вишиларди, жуда ғалати!

Қизалоқлар нафасларини чиқармай Билмасвойнинг гапларини эшитишарди.

— Кейин? Кейин нима бўлди? — деб қолишди Билмасвой гапидан тўхташи билан.

— Охири учадиган кун етиб келди, — давом этди Билмасвой. — Мингларча миттилар йиғилишган. Баъзилари пуфак учади, бошқалари учмайди, дейишади. Жанжал бошланди. Пуфак учади деганларни учмайди деганлар урар, учмайди деганларни учади деганлар урарди. Ёки, йўғ-эй... аксинча, учади деганлар учмайди деганларни... ёки йўғ-эй, аксинча... очигини айтганда, ким-кимни ураётганини билиб бўлмасди. Ҳамма бир-бирини урарди.

— Хўп яхши, — деди Кўккўз. — Сиз жанжал ҳақидамас, ҳаво пуфаги ҳақида гапириб беринг.

— Майли, — деб рози бўлди Билмасвой. — Демак, улар жанжаллаша беришди, биз бўлсак саватга тушдик, ошналар, хайр энди, учяпмиз деб, мен нутқ сўзладим. Шундай қилиб, юқорига учдик. Осмонда учиб юриб бирдан қарасак, ер пастда шу пирогдай бўлиб кўринди.

— Йўғ-эй, ростданми? — деб ҳайрон қолишди қизалоқлар.

— Ўлай агар, ёлғон гапирсам! — деб қасам ичди Билмасвой.

— Гапини бўлманглар! — деди Кўккўз аччиғланиб. — Халақит берманглар. У ёлғон гапирармиди.

— Ростданам, ёлғон гапиришимга халақит берманглар... Йўқ-эй, тфу! Тўғри гапиришимга халақит берманглар, — деди Билмасвой.

— Айта беринг, айта беринг! — деб бир овоздан қичқиришди барча.

— Мана шундай, — давом этди Билмасвой. — Демак, юқорига учяпмиз. Бирдан бир нима тақ этди! Қарасак, булутга етибмиз. Нима қилиш керак? Болтани олдик-да, булутни ёриб тешик очдик. Тагин баландга уча кетдик, қарасак, оёғимиз осмонда бўлиб учяпмиз, осмон пастда, ер бўлса тепамизда.

— Нега бунақа экан? — деб ҳайрон бўлишди қизалоқлар.

— Табиат қонуни, — деб тушунтирди Билмасвой. — Булутдан юқорида доим оёқ осмонда бўлиб учади, энг баландга учиб чиқсак, у ердаги совуқ минг даража-ю ўндан бир экан. Барча музлаб қолди. Шар совиб пастга туша бошлади. Мен жуда қувман-да, олдиндан саватга қопда қум солинглар деб буюрган эдим. Қопларни ташлай бошладик. Ташлаб, ташлаб, қопларни ҳам тугатдик. Нима қилиш керак? Орамизда Билағон деган бола бор эди. Жуда қўрқоқ! Шарнинг пастга тушаётганини кўриб қолиб, йиғини бошлади, кейин парашютда пастга сакраб тушиб, уйига кетиб қолди. Пуфак енгиллашиб, тагин юқорига уча бошлади. Кейин тагин пасайиб, ерга урилар, сакраб чиқиб, яна

уриларди. Мен саватдан отилиб кетиб, бошим билан ерга шунақанги урилдимки!..

Билмасвой гапга овора бўлиб, муштумини столга ураман деб ликопчадаги пирогга урди. Пирогнинг ичидаги ширинлик атрофга сачраб кетди. Қизалоқлар чўчиб тушишганидан курсичадан йиқилаёздилар.

— Ундан кейин нима бўлди? — деб сўрашди улар ўзларига келиб.

— Ундан кейингисини эслай олмайман.

Жимлик чўкди. Қизалоқлар ҳайрон қолиб, Билмасвойга қарашарди. Уларнинг кўзига у чинакам қаҳрамон бўлиб кўринарди. Охири Кўккўз:

— Сиз ҳаво пуфагингиз билан бизни жудаям чўчитиб юбордингиз, — деди. — Кеча кечқурун пешайвонда чой ичиб ўтирардик. Бундай қарасак, бир баҳайбат ҳаво пуфаги тўппатўғри бизнинг томонга учиб келиб, деворга урилиб кетди... Кейин бирдан пақиллаб, ёрилиб кетди. Югуриб келиб, фақат қайин пўстлоғидан қилинган саватнигина кўрдик.

— Сиз жонсиз бўлиб ётардингиз! — деб гап қўшди Қуёнча. — Жуда қўрқинчли эди!

— Бир ботинкангиз оёғингизда, бошқаси деворда илиниб ётарди, қалпоғингиз бўлса дарахтда осилиб қолганди, — деб қўшиб қўйди Олмаҳон.

— Камзулингизнинг енги узилиб тушган экан, бугун эрталаб топиб олдиқ, — деди Ниначи деган қизалоқ, — уни дарров жойига тикиб қўйдиқ.

— Нега мен бу уйдаман? — деб сўради Билмасвой.

— Биз олиб келдик. Сизни кечаси ҳовлида қолдириб бўлармиди, ахир, — деди Кўккўз.

— Сиз ахир жонсиз эдингиз-да, — деб яна гап қўшди Қуёнча. — Лекин Асалхон сизни ҳали ўлмайди, нега деганда зуваласи пишиқ, деб айтди.

— Ҳа, тўғри, менинг зувалам пишиқ, бошим ундан ҳам пишиқ, — деб мақтанди Билмасвой. — Менинг ўрнимда бошқа биров бўлганда борми, турган гап, мия қалқишига дучор бўларди.

— Сиз, эҳтимол, мияси лат ерди, демоқчидирсиз-а? — деб қўйди Кўккўз.

— Ҳа-ҳа, шундай, мияси лат ерди, — деб тузатди Билмасвой.

— Лекин сиз ҳаво пуфагида кўпчилик бўлиб учдик деган эдингиз-ку? — деб сўради Кўккўз.

— Албатта, битта ўзим эмас. Биз ўн олти киши эдик. Тўғриси, анави қўрқоқ Билагон парашютда сакраб тушгандан кейин ўн бешта қолган эдик.

— Қолганларингиз қани? — деб сўради Зағчаҳон.

— Билмайман, — деб елкасини қисди Билмасвой. — Саватда мендан бўлак ҳеч ким йўқмиди?

— Биз саватдан фақат расм бўёғи ва кўчма дорихалтанигина топдик.

— Бу Бўёқвой деган боланинг бўёқлари, дорихалта эса До-рижонники,— деди Билмасвой.

Шу заҳоти эшик очилиб, Оппоғой югуриб кирди.

— Янгиликни эшитдингларми?— деб бақирди у.— Яна янгилик! Тагин битта ҳаво шари учиб келиб ёрилибди. Унда ўн тўртта митти болалар учган экан. Улар кеча кечқурун шаҳар четига тушган экан. Уларни қизалоқларимиз бугун эрталаб, тонг ёришиши билан топишиб касалхонага олиб боришибди.

— Демак, улар дабдала бўлишибди-да?— деб ачинди Олмаҳон.

— Ҳеч гап эмас,— деб қўлини силтади Оппоғой,— Асалхон буларни тузатса бўлади, деб айтди.

— Эҳтимол, улар менинг ўртоқларимдир,— деди Билмасвой.— Ҳозир касалхонага бориб, анигини биламан.

— Мен сизни бошлаб бораман,— деб таклиф қилди Кўккўз.

— Мен ҳам сизлар билан бирга бораман,— деди Оппоғой.

У эндигина Кўккўзнинг пешонасига ёпиштирилган малҳамни кўриб қолди:

— Вой, ўртоқжон, пешонангда жудаям чиройли думалоқ нарса бор экан, бир ярашибдики, асти қўявер. Пешонага думалоқ нарса ёпиштириш янги модами? Мен ҳам ўзимга худди шунақасидан ёпиштириб олсам, дейман.

— Йўқ,— деди Кўккўз,— бу ёпиштирганим малҳам. Мен билмасдан пешонамни эшикка уриб олдим.

— Вой, ҳали шундоқмиди...— деди чўзиб, ҳафсаласи пир бўлган Оппоғой.

У ойна олдига келиб, қалпоқчасини кия бошлади.

Хона бир зумда бўшаб қолди. Ҳаммалари бу янгиликни кўни-кўшиларга айтиб бериш учун югуриб кетишди.

Ун тўртинчи боб

ШАҲАР БҮЙЛАБ САЁҲАТ

Оппоғой билан Кўккўз Билмасвойни бошлаб икки томони ингичка четан деворли кўчага чиқишди. Девор орқасида қизил ва яшил томли уйлар кўриниб турарди. Уйлар тепасида катта-катта олма, нок ва олхўрилар қад кўтарган эди. Кўчада ҳам, ҳовлиларда ҳам дарахтлар кўкарган, шаҳар ям-яшил дарахтларга кўмилиб ётарди. Шунинг учун ҳам уни Яшил шаҳар дейишарди.

Билмасвой атрофга қизиқиб алангларди. Кўчалар ҳаддан ташқари озода эди. Барча ҳовлиларда қизалоқлар ишлашарди. Баъзилари ўт ғовлаб кетмасин деб қайчи билан қирқишар, бошқалари бўлса, супурги олиб, йўлкаларни супуришар, яна бошқалари зўр бериб узун шолчанинг чангини қоқишарди. Шолчалар Яшил шаҳарда фақат уйдаги полгагина эмас, ҳатто кўчадаги йўлкаларга ҳам тўшаларди. Баъзи бир уй эгалари, ўт-

кинчилар шолчани кир қилиб қўйишмасин деб, безовта бўлган-дек, шолчани босманглар, агарда шолчадан юргингиз келса, оёғингизни тозалаб артинг, деб туришарди. Кўп ҳовлидаги йўлакларга ҳам шолча солинганди. Ҳатто уйларнинг ташқи деворларига ҳам гулдор чиройли гиламлар қоқилган эди.

Яшил шаҳарда қамиш найидан қилинган водопровод бор эди. Маълумки, қамишнинг ичи бўш бўлади, шунинг учун сув қамиш ичидан қувурдан ўтгандай ўтаверади. Бу қамиш қувурлар ҳамма кўчалар бўйлаб ўтказилганди. Лекин, улар ерда ётмасди, балки ёғоч устунларга бириктирилиб, анча баландга кўтариб қўйилганди. Шунинг учун ҳам бу қувурлар чиримай, кўпга чидарди. Шундай бўлса-да, очилиб қолиб сув томмасин деб уларни таъмир қилишар ва қараб туришарди. Сув кўчадаги асосий қувурдан кетган тармоқ орқали ҳар бир ҳовлига оқиб кирарди. Яна, ҳар бир уйнинг олдида фаввора ҳам бор эди. Фавворанинг суви жуда чиройли бўлиб турар ва бу фойдали эди, чунки ундан отилган сув билан экин суғоришарди. Ҳар кимнинг ўз томорқаси бўлиб, шолғом, редиска, лавлаги, сабзи ва бошқа ҳар хил сабзавотлар экишарди.

Билмасвой бир ҳовлида миттивойларнинг сабзавот йиғиштиришаётганини кўриб қолди. Олдин сабзи ёки шолғомнинг атрофини кавлашар, кейин бандига арқон бойлаб, бор кучлари билан тортишар эди. Сабзи ёки шолғом шунда илдиз-пилдизи билан суғирилиб чиқар, миттивойлар бўлса кулишиб, қийқиришиб, арқон билан судраб уйларига олиб кетишарди.

— Бу ерда фақат қизалоқларгина яшайдими, битта ҳам ўғил бола йўқ-ку? — деб ҳайрон бўлиб сўради Билмасвой.

— Ҳа, шаҳарда нуқул қизалоқлар қолишган, чунки барча ўғил болалар соҳилга кўчиб кетишган. Уларнинг Варракхона деган ўз шаҳарлари бор.

— Улар нимага соҳилга кетишган? — деб сўради Билмасвой.

— Нега деганингизда, у ерда яшаш уларга жуда қулай: улар кун бўйи офтобда қорайишни, чўмилишни яхши кўришади. Қишда бўлса дарё музлайди, улар яхмалак учишади. Кейин ўзлари соҳилда яшашни яхши кўришади, нега деганингизда, баҳорда дарё тошиб, бутун шаҳарни сув босиб кетади.

— Бунинг нима яхшилиги бор? — деб ҳайрон бўлди Билмасвой.

— Менимча ҳам, ҳеч қанақа яхши жойи йўқ, — деди Оппоғой. — Бизнинг болаларга ёқиб қолган-да шу. Улар тошқинда қайиққа тушиб бир-бирларини қутқаришади. Улар ҳар хил саргузаштларни яхши кўришади.

— Мен ҳам саргузаштни яхши кўраман, — деди Билмасвой. — Улар билан танишсам бўладими?

— Бўлмайди, — деди Оппоқ қиз. — Биринчидан, Варракхонага боришга бир соат кетади, чунки соҳил дарёнинг пастки томонида, иккинчидан, улардан бирорта яхшиликни ўрганмайсиз, учинчидан, биз улар билан уришиб қолганмиз.

— Нима сабабдан уришиб қолдинглар? — деб сўради Билмасвой.

— Биласизми, улар нима қилишди? — деди Оппоқ қиз. — Қишда бизни арча байрамига таклиф қилишди. Мусиқа ва ўйин ҳам бўлади дейишди. Борганимиздан кейин биласизми нима қилишди? Улар бизни қорбўрон қилишди.

— Қорбўрон қилса, нима қилибди? — деди Билмасвой.

— Кейин биз дўстлашмай қўйдик. Шу-шу, ҳеч ким уларни-кига бормайди.

— Улар келишадими?

— Улар ҳам бизникига келишмайди. Олдин баъзи болалар келишган, лекин ҳеч ким улар билан ўйнамай қўйди. Шунда улар зерикиб тўполон қила бошлашди, гоҳ деразани синдиришар, гоҳ деворни бузиб қочишарди, — деди Оппоқ қиз.

— Кейин улар бизга Михвой деган болани юборишди, — деди Кўккўз. — Жуда ғалати воқеа бўлди!..

— Ҳа, — деб қувватлади Оппоқ қиз, — бу Михвой дегани келиб, сизлар билан дўст бўламан, у безори болаларни ўзим ҳам ёқтирмайман деб, бизни ишонтирди. Унга шаҳримизда туришга рухсат бердик. Охирида нималар қилди денг? Тунда уйдан қочиб чиқиб, ҳар хил бемазагарчиликларни қилди. Бир уйнинг эшигига эрталаб очиб бўлмайдиган қилиб тамба қўйиб кетган, бошқа бир уйнинг эшигига кирган кишининг бошига тегадиган қилиб ёғоч илиб кетган. Учинчи бир уйнинг эшиги олдига чиққан одам қоқилиб йиқилиб тушсин деб арқон тортиб кетган. Тўртинчи уйнинг томига чиқиб мўрисини бузган, бешинчи уйнинг деразаларини синдирган.

Билмасвой бу воқеани эшитиб, кула-кула ичаги узилаёзди.

— Сиз бунга куляпсиз, — деди Кўккўз. — Талайгина қизалоқлар бўлса, бурунларини пачоқ қилишди! Битта қизалоқ мўри тузатаман деб, томдан йиқилиб тушиб, оёғини синдираёзди.

— Мен қизалоқлардан кулаётганим йўқ, анови Михвойга куляпман, — деб жавоб берди Билмасвой.

— Ундан кулиш керак эмас. Иккинчи шунақа қилмасин деб, адабини бериш керак, — деди Оппоғой.

Улар шу чоқ кўча ўртасида ўсган олма ёнидан ўтиб қолишди. Шохларда қип-қизил бўлиб пишган олмалар шовул эди.

Олмага узун нарвон қўйилган эди. Нарвон дарактнинг ярмигача етган. Ундан у ёғидаги шохига арқон нарвон боғланган эди. Арқон бойланган бутоқда иккита миттиной ўтирарди. Битта қиз ҳадеб олманинг бандини арралар, бошқаси бўлса ерга тушиб кетмасин деб, уни ушлаб турарди.

— Бу ердан аҳтиёт бўлиб ўтинг, — деб Билмасвойни огоҳлантириб қўйди Кўккўз, — олма тушиб кетиб ўлдириб қўйиши мумкин.

— Мени ўлдириб бўпти!— деб мақтанди Билмасвой.— Менинг қаллам пишиқ.

— Болалар фақат биз ботирмиз деб чиранишади, лекин қизлар ҳам қўрқоқ эмас. Кўрдингизми, шундоқ дарахтнинг энг учига чиқиб кетишибди,— деди Оппоғой.

— Лекин, ўғил болалар ҳаво пуфагида учишади, автомобилда юришади,— деди Билмасвой.

— Юрса нима бўпти!— деди Оппоқ қиз.— Қизалоқларнинг ҳам кўпи автомобилда юра олади.

— Ҳали автомобилларинг ҳам борми?

— Бор. Аммо бузилиб қолган-да. Уни тузатавериб, тузатавериб сираям эпга келтира олмадик. Балки автомобилимизни тузатишга ёрдам берарсиз?

— Ёрдам бераман,— деб жавоб берди Билмасвой.— Мен бу соҳани унча-мунча тушунаман. Мурватвой билан Тузатвой касалхонадан чиқишсин, уларга айтаман, тузатиб беришади.

— Жуда яхши бўларди-да!— деб чапак чалиб юборди Оппоғой.

Билмасвой умрида ҳеч бунақа ажойиб нарсани кўрмаган эди. Кўчанинг ўртасида икки қаватли уйдаи келадиган, эҳтимол, ундан ҳам катта яшил пуфақлар думалаб ётарди.

— Бу нима, ҳаво пуфагимми?— деб ҳайрон бўлди Билмасвой.

Оппоғой билан Кўккўз ундан кулишди.

— Бу тарвуз-ку,— дейишди улар.— Сира тарвузни кўрмаганмисиз?

— Сира кўрмаганман,— деб тан олди Билмасвой.— Биз тонда тарвуз ўсмайди. Уни нима қилишади?

Оппоғой пиқиллаб кулиб юборди.

— Вой, анов болани, тарвузни нималигини билмас экан! Сиз ҳали олма билан нокнинг ҳам нима кераги бор дерсиз?

— Наҳотки уни ейишса?— деб ҳайрон бўлди Билмасвой.— Бунақа каттасини бир йилда ҳам еб тамом қилолмайсан.

— Биз уларни емаймиз,— деди Кўккўз,— улардан шарбат оламиз. Агар тарвузни тешсанг, ундан ширин сув оқа бошлайди. Битта тарвуздан бир неча бочка шарбат олса бўлади.

— Тарвуз экишни ким топган?— деб сўради Билмасвой.

— Бизда битта жуда ҳам ақлли қиз бор. Унинг оти Майсаой,— деди Кўккўз.— У турли ўсимликлар ўстириб, уларнинг янги-янги навларини етиштиришга қизиқади. Олдин бизларда сираям тарвуз бўлмаганди. Кимдир Майсаойга ўрмонда ёввойи тарвуз кўрганини айтган. Майсаой кузда бир кун и ўрмонга қидирув уюштириб, ўрмон яланглигида ўсган ёввойи тарвузни топди. Ёввойи тарвуз уруғини олиб келди. Майсаой кўкламда уруғларни эқди. Тарвузлар катта бўлди, лекин тахир чиқиб қолди. Майсаой улар устида эринмасдан иш олиб борди, ҳар

бирининг сувини татиб кўрди. У бирдан унча тахир бўлмаган тарвуз сувини топиб қолди. Келгуси йил шу тарвуз уруғини экиди. Бу сафар унчалик тахир бўлмаган тарвузлар етишди, улар ичида ширинлари ҳам учраб қолди. Майсаой энг ширин тарвузнинг уруғини олиб, келгуси йил экиб кўрди. Бир неча йил шу усулни қўлаб, асалдай ширин тарвуз етиштирди.

— Энди ҳамма Майсаойни мақтайди, олдинлари уни шунакаям сўкишардики, асти кўйинг! — деди Оппоғой.

— Нима деб сўкишарди? — деб ҳайрон бўлди Билмасвой.

— Бу тахир тарвуздан тузукроқ бир нима чиқади деб ҳеч ким ўйламасди. Яна шаҳарнинг қаерига қарасанг, тарвуз босиб кетган, юриб бўлмасди. Тарвуз кўпинча баъзи бир уйларнинг деворлари ёнида ҳам ўса бошлади. Кичкиналигида-ку, майли-я, аммо ўсиб кетгандан кейин-чи, деворга ёнбошлаб, уни қулата бошлади. Бу тарвузнинг дастидан бир уй қулаб тушди. Баъзи бир қизалоқлар Майсаойга тарвуз экишни ман қилишмоқчи ҳам бўлишди, лекин бошқалари унинг ёнини олиб, унга ёрдам ҳам беришди.

Саёҳатчиларимиз шу пайтда дарё бўйига чиқиб қолишди.

— Бу Тарвуз дарёси, — деди Оппоқ қиз. — Тарвузларнинг кўплигини кўряпсизми?

Дарёнинг у бетидан бу бетига узун шолчага ўхшаган нарсадан кўприк қуришган эди. У қандайдир қалин ва пишиқ нарсадан қилинган эди.

— Бу кўприкни қизалоқларимиз ясашган, — деди Кўккўз. — Биз бунга зиғир поясидан бир ойда тўқидик, кейин уни сув устидан ўтказишга ўғил болалар ёрдам беришди.

— Вой, бир қизиқ бўлган эдики, — деб мақтанди Оппоғой. — Битта бола сувга тушиб кетиб, сал бўлмаса чўкиб кетаёзди, лекин сувдан чиқариб олишди.

Кўккўз кўприкдан пилдираб ўтиб кетди. Билмасвой ҳам кўприкка дадил қадам қўйди-ю, кўприкнинг лопиллаётганини сезиб шу заҳотиёқ тўхтаб қолди.

— Нега у ерда тўхтаб қолдингиз? — деб сўради Оппоғой — чўчияпсизми?

— Сираям чўчиётганим йўқ. Кўприк кулгили экан, холос.

Билмасвой энгашиб икки қўли билан кўприкни ушлаб олди. Яна биров қўрқяпти демасин деб, қиқир-қиқир кулиб ҳам қўйди.

Билмасвойнинг бир қўлидан Оппоқ қиз, бир қўлидан Кўккўз етаклаб кўприкдан ўтказишди. Қизалоқлар Билмасвойнинг қўрқаётганини билишса ҳам унга кулишмади. Нега деганингизда, ўғил болалардан кулсангиз, уларга жуда алам қилади. Саёҳатчиларимиз дарёнинг нариги бетига ўтиб, кўча бўйлаб кетишди. Сал юргандан кейин яшил томли оқ уйчага етишди.

— Касалхонамиз мана шу бўлади, — деди Кўккўз.

Үн бешинчи боб

КАСАЛХОНАДА

Оппоғой эшик олдида тўхтаб, қўнғироқнинг бандидан тортиди. Жиринглаган товуш эшитилди. Эшик очилиб, остонада оқ халат кийган, рўмолининг тагидан олтин кокиллари чиқиб турган ҳамшира пайдо бўлди.

— Вой ўлмасам,— деб қичқирди у ва чўчиганидан чапак чалиб юборди.— Тагин битта касални олиб келишибди. Жой йўқ, ишонинг, жой йўқ! Йил бўйи касалхона бўшлигидан ҳеч ким даволанишни хоҳламаган эди, бугун бўлса ўн бешинчи касални олиб келишди-я!

— Бу бола касал эмас,— деди Оппоғой,— у ўртоқларини кўргани келди.

— Унақа бўлса, кира қолинглар.

Қизалоқлар билан Билмасвой врач хонасига киришди. Асалхон столда ўтириб ниманидир ёзарди. Унинг олдида бир уюм касаллик варақалари ётарди. Оппоқ қиз билан Кўккўзни кўриб:

— Касалларни кўргани келгандирсиз-а? — деди,— Бўлмайди, бўлмайди! Касалларга тинчлик кераклигини ўзинглар ҳам биласизлар. Кўккўз, ҳалитдан пешонангизда малҳам пайдо бўлибдими? Табриклайман! Мен буни сизга олдиндан айтувдим-а, уйда биттагина ўғил бола айланишдими, бўлди, ғуррани кутавер деб, улар менга кўпдан маълум.

— Биз касалларни кўрмоқчи эмасмиз,— деб жавоб берди Оппоғой,— Касалларни манави бола кўрмоқчи, бу уларнинг ўртоғи.

— Мен бу болага ўринда ётгин деб буюрган эдим, у бўлса врачнинг рухсатисиз туриб кетган, ҳалитдан жанжал бошлаганини ҳам кўриб турибман. Мен унга рухсат беролмайман, касалхона жанжалхона эмас.

— Мен сира жанжал қилмайман,— деди Билмасвой.

— Йўқ, йўқ! — деб қатъий гапирди Асалхон ва ёғоч карнайчасини столга уриб қўйди. Болалар доим: «Жанжал қилмайман», дейди-да, кейин бари бир бошлайди.

Асалхон Билмасвой билан гапни калта қилиб, Кўккўзга ўғирилди.

— Қани, менга пешонангизни кўрсатинг-чи, жонгинам,— деди.

У малҳамни кўчириб олиб, Кўккўзнинг пешонасини кўра бошлади.

— Малҳамнинг энди кераги йўқ,— деди Асалхон кўриб бўлиб,— мен билан юринг, жонгинам, пешонангизга кўк нур берсак, доғ қолмайди.

У Кўккўз билан бирга хонадан чиқди. Билмасвойнинг кўзи қозикдаги оқ халат билан қалпоққа тушди. У узоқ ўйлаб ўтир-

масдан халатни кийди-да, қалпоқни бошига қўндирди. Асалхон стол устида қолдирган кўзойнакни тақиб, ёғоч карнайчани ҳам олди-да, хонадан чиқди. Оппоғой Билмасвойнинг дадиллиги ва эпчиллигига ҳайрон қолиб, қараб турди.

Йўлакдан бориб бир эшикни очган эди, ўз ўртоқлари миттилар ётган касаллар палатасини кўрди. Биринчи каравотга яқинлашган эди, унда Сергапни кўрди. Сергапнинг юзидан ғамгинлик ва норозилик аломатлари сезилиб турарди.

— Узингизни қандай сезяпсиз, бемор? — деб сўради Билмасвой овозини ўзгартиришга ҳаракат қилиб.

— Жуда яхши, — деб жавоб берди Сергап ва бир неча дақиқадан кейин ўладиган одамдай юзини буриштирди.

— Туринг-чи, бемор, — деб буюрди Билмасвой.

Сергап истамасдан ўрнидан кўзғалиб, ўтириб олди ва индамай қараб турди. Билмасвой унинг кўкрагига ёғоч карнайчасини қўйиб кўрди:

— Нафас олинг, — деди.

— Бу қанақаси, ахир! — деб вайсади Сергап. — Бир туринг, бир ётинг, бир нафас олинг, бир нафас олманг, дейди!

Билмасвой унинг калласига карнайча билан шақ этиб солиб қолди:

— Сен, Сергап, сираям ўзгармабсан. Ҳамон вайсаганинг-вайсаган, — деди.

Сергап унга анқайиб қараб қолди:

— Билмасвой!

— Жим! — деб пичирлади Билмасвой.

— Менга қара, Билмасвой, бу ердан чиқишимга ёрдам бер, — деди Сергап. — Мен соппа-соғман, чин сўзим! Тиззам сал лат еган, огримайди ҳисоб, ўринга ётқизиб қўйишди, кийимларимни беришмаяпти. Жуда тамом бўлдим. Кетгим келяпти!

Сергап Билмасвойнинг енгига осилволиб уни қўйиб юбормади.

— Майли, — деб жавоб берди Билмасвой, — озроқ сабр қилиб тур, ўйлаб бир иложини топай. Энди гапимга қулоқ солишга ваъда бер, агар миттиойлар, ҳаво пуфагини ким ишлади, деб сўрашса, мени айтасан.

— Бўпти, бўпти, — деб калласини лиқиллатди Сергап. — Фақат тезроқ қимирла!

— Хавотир олма, — деб ишонтирди уни Билмасвой.

Билмасвой иккинчи каравот олдига борди, унда доктор Дорижон ётарди.

— Оғайнижон, ёрдам қил! — деб пичирлади Дорижон. — Сира тоқатим қолмади! Умрим бўйи бошқаларни даволардим, энди мени даволашяпти.

— Ҳали сен ҳам касалмасмисан?

— Касаллик қаёқда дейсан. Елкам сал шилинган, бурним жиндақ қирилган. Бунинг учун касалхонада ётишнинг ҳожати йўқ.

— Сени нега бу ерда ушлаб туришибди?

— Биласанми, уларнинг касалхонаси бўм-бўш, даволашга ҳеч ким йўқ. Улар қандай бўлмасин касални даволамоқчи бўлишади. Булар қизалоқлар-да ахир! Нима бўларди! Даволаш ҳам расво, тфу! Олдин асал малҳами ёпиштириб, кейин асал ичиришади. Бу ахир тўғри эмас: олдин ярага йод суртиш керак-да, ичиш учун сурги дори бериш керак. Мен уларнинг даволаш усулига қўшилмайман.

— Мен ҳам қўшилмайман, — деб арз қилди ёнидаги ўринда ётган Магарқул. — Юриш мумкин эмас, чопиш мумкин эмас, қувлашмачоқ ўйнаш мумкин эмас. Ҳатто қўшиқ айтиш ҳам мумкин эмас. Ҳамманинг кийим-кечагини олиб қўйиб, атиги биттадан дастрўмол беришди. Ётасану бурнингни артасан, холос.

— Нима учун касалхонага бордиларинг?

— Кеча биз шаҳар четида саватдан сочилиб кетиб, ўша ерда ухлаб қолибмиз. Тонг пайтида бизни қизлар уйғотишди: «Қаерликсизлар, болалар?» — дейишди. «Бизлар ҳаво пуфагида учиб юрувдик, йиқилиб тушдик», — дедик. «Вой, сизлар йиқилдингларми? Эй, сизни даволаш лозим! Қани, касалхонага юринглар!» — дейишди. Биз боравердик.

— Бундан чиқди, ҳеч ким касал эмас экан-да? — деб сўради Билмасвой.

— Йўқ, ёлғиз Уқтой касал, холос.

Билмасвой Уқтойнинг ёнига келди.

— Сенга нима қилди?

— Оёғим чиқди. Сира юролмайман. Аммо, бу мени безовта қилаётгани йўқ. Биласанми, Кўктойим йўқолиб қолди. Оғайни, бир яхшилик қилиб, итимни қидириб кўргин, эҳтимол, у шу яқин орададир. Урнимдан кўзгалолмайман, ахир.

— Хўп, — деди Билмасвой. — Кўктойингни қидириб кўраман, сен-чи, пуфакни Билмасвой топган, деб айтгин ҳаммага.

Билмасвой барча болалар билан гаплашиб чиқди. Уларга пуфакни топган мен денглар, деб уқдирди. Кейин врач хонасига қайтиб келди. Оппоғой уни бетоқат бўлиб кутиб турарди.

— Беморларнинг аҳволи қалай? — деб сўради у.

— Қанақасига улар бемор бўлсин? — деб қўл силтади Билмасвой. — Фақатгина Уқтой сал касал.

— Бундан чиқди, тезда уларни чиқаришаркан-да? — деб севиниб кетди Оппоғой. — Биласизми, мен нима ўйлаб топдим? Касалларнинг тузалиши шарафига базм уюштирамиз. Жуда яхши бўлади, ўйнаб-куламиз!

— Уларни чиқаришадиганга ўхшамайди, — деди Билмасвой. Шунда Асалхон билан Кўккўз қайтиб келишди.

— Сиз нима учун халат кийиб олдингиз? Бу қандай ўзбошимчалик! — деб Асалхон Билмасвойга ташланди.

— Ҳеч қандай ўзбошимчалик эмас, — деди Билмасвой. — Мен шунчаки текшириб чиқдим.

— Текширишнинг натижаси нима бўлди? — майна қилиб сўради Асалхон.

— Текшириш шуни кўрсатдики, битта касалдан бошқа ҳаммаси соппа-соғ, уларни чиқариб юборса бўлади.

— Йўқ, йўқ! — деди жон ҳолатда Асалхон, — Бирданига ўн тўртта болани чиқариб юборса, нима бўлишини биласизми? Бутун шаҳарни остин-устун қилиб юборишади! Биттаям бутун ойна қолмайди, ҳамманинг бош-кўзи ёрилиб, ғурра пайдо бўлади. Ғурра касалидан эҳтиёт қилиш мақсадида, касалларни касалхонада олиб туришга мажбурмиз.

— Эҳтимол, оз-оздан чиқариш мумкин бўлар? — деди Кўккўз. — Жилла бўлмаганда бир кунда биттасини.

— Биттадан жуда оз, энг камида иккитадан бўлса, — деди Оппоғой. — Биз яқинда уларнинг тузалиши шарафига базм уюштироқчимиз.

— Ҳа, дуруст, — деб рози бўлди Асалхон. — Рўйҳат тузамизда, эртадан бошлаб биттадан касални чиқарамиз.

Оппоқ қиз чапак чалиб, Асалхонни кучоқлаб олди:

— Йўқ, иккитадан, жонгинам, иккитадан! Мен ҳаммаларининг тезроқ чиқишини истайман. Сизнинг ҳам базмга боргингиз келади-ку, ахир. Сиз ажойиб рақс тушасиз-ку!

— Ҳа, дуруст, иккитадан, — деб юмшади Асалхон. — Бошлаб энг ювошларини чиқарамиз. Сиз бизга ёрдам беришингиз керак, — деб у Билмасвойга мурожаат қилди, — энг ювоши ким?

— Ҳаммалари ҳам ювош! — деб жавоб берди Билмасвой.

— Мана бу гапга мен ҳеч ҳам ишонмайман. Уғил болаларнинг ювоши бўлмайди. Уларни шўхлик қилишдан қайтариш учун, албатта бирор ишга овора қилиб қўйиш керак.

— Ундай бўлса, биринчи галда анов Мурватвой ва Тузатвой деган усталарни чиқара қоламиз. Улар чиқа солиб машина тузатишга киришади, — деди Кўккўз.

— Яхши фикр! — деб маъқуллади Асалхон. — Шу Мурватвой, Тузатвойлардан бошлай қоламиз.

Мурватвой билан Тузатвойни қоғозга ёзиб олди.

— Булардан кейин Сергапни чиқара қолсак дейман, — деди Асалхон. — У шунақанги ёмон! Ҳеч кимга тинчлик бермай вайсагани-вайсаган.

— Йўқ, керак эмас, — деб норози бўлди Билмасвой, — яхшиси, Сергапни касалхонада ушлаб туриш керак, вайсашдан бундоқ кўзи очилсин.

— Ундоқ бўлса, Дорижонни чиқариш мумкин. У бизнинг касалхонадан норози. Даволаш усулимизни танқид қилгани қилган. Жуда безовта касал. Умуман, мен ундан қутулишга қарши эмасман.

— Йўқ, дорижоннинг ҳам кераги йўқ, — деди Билмасвой. — У умр бўйи бошқаларни даволарди. Келинг, энди унинг ўзи ҳам бир даволансин. Яхшиси, Бўёқвойни чиқарамиз. У жуда яхши

рассом, унга дарров иш топилади. У менинг шогирдим. Уни расм солишга мен ўргатганман.

— Тўппа-тўғри, жонгинам! — деди Оппоғой. — Бўёқвойни бугун чиқарса бўлмайдими? — деб ялинди. — Мен ундан сурагимни ишлаб беришини илтимос қилардим.

— Ва Машшоқвойни ҳам, — деб қўшиб қўйди Билмасвой. — Бу ҳам менинг шогирдим. Най чалишни мен ўргатганман.

Оппоғой Асалхонни яна қучоқлаб:

— Бўёқвой билан Машшоқвойни чиқара қолайлик! Келинг, чиқара қолайлик! — деди.

— Ҳа, яхши, буларга йўл қўямиз, — деб юмшади Асалхон. — Аммо бошқаларини навбат билан чиқарамиз.

Охири рўйхат тузилди. Асалхон Бўёқвой ва Машшоқвойнинг кийимларини олиб чиқишни буюрди, улар бир неча лаҳзадан кейин Асалхон хонасида пайдо бўлишди, севинганларидан юзлари қизариб кетган эди.

— Сизларни чиқарамиз, — деди Асалхон. — Ўзингизни яхши тутишга ҳаракат қилинглар, акс ҳолда, сизни яна касалхонага тиқишга тўғри келади.

Ун олтинчи боб

КОНЦЕРТ

Машҳур сайёҳ Билмасвой ва унинг касалхонага тушиб қолган ўртоқлари ҳақидаги хабар бутун шаҳарга ёйилди. Зағчахон билан Дўмбоғой чарчамасдан уйма-уй югуриб, янгилик ҳақида ўз шерикларига айтиб беришди. Эшитган ўртоқлари ўз навбатида бошқа ўртоқларига, бошқалари бўлса, яна бошқаларига айтиб беришди. Бутун шаҳар аҳолиси буйруқ олгандай касалхонага йўл олди. Ҳар бир қизалоқ нима билан бўлса-да, йиқилган болаларга ёрдам бермоқчи бўларди.

Улар ҳар хил нарса олиб келишган эди. Баъзи бирида хушхўр пирог, бошқасида эса қиём, яна бирида ширинлик ёки шарбат бор эди.

Касалхона йўли ярим соат ичида қизалоқларга тўлиб кетди. Бунча кўп кишини касалхонага киритиб бўлмайди, албатта. Асалхон эшик олдидаги зинага чиқиб, касаллар ҳеч нимага муҳтож эмас, шунинг учун дераза тагида шовқин солмасдан барча уй-уйига тарқалсин, деди. Аммо қизалоқлар кетишни хоҳлашмасди. Билмасвой номли энг машҳур бола ўз ўртоқлари Бўёқвой ва Машшоқвой билан касалхонадан чиқар экан, деган гап уларга маълум бўлибди.

Асалхон ҳамма тарқалиб кетмагунча Билмасвой чиқмайди деб яна эълон қилди. Лекин қизалоқлар уй-уйларига кетмай, касалхона кўчасидаги дугоналариникига киришди. Билмасвой,

Бўёқвой ва Машшоқвойлар Оппоғой билан Кўккўз бошчилигида кўчага чиқишганда ҳамма деразалардан ўнлаб қизалоқлар қарашаётганини кўришди. Билмасвой бу эътибордан жуда мамнун эди. Баъзи овозлар унга ҳам эшитиларди:

— Айтинглаар-чи, айтинглаар-чи, машҳур Билмасвой қайси бири?

— Билмасвой ҳув анови сариқ шимлиги.

— Анови шалпанг қулоғими? Ҳеч ҳам уни Билмасвой демасдим. Кўринишидан анча тентакка ўхшайди-ку.

— Йўқ, аниқ, аниқ! Кўринишдан тентакка ўхшаса ҳам, лекин кўзидан ақлликка ўхшайди.

Бурчақдаги уйнинг иккинчи қаватидан битта қизалоқ Билмасвойни кўриб қўлларини силкиб, ингичка, чийилдоқ товуш билан қичқирди:

— Билмасвой, Билмасвой, ура!

У деразадан кўчага шундай интилдики, йиқилишига сал қолди. Яхшиям бошқа қизалоқлар оёғидан ушлаб тортиб олишди.

— Вой ановини, уят-ку! Ҳали бу Билмасвой ким билсин, ўзини нималар деб ўйлаб юраркан! — деди озғингина юзли, қирра оғизли қизалоқ.

— Сизники тўғри, Қалдирғоч, — деб жавоб берди унга тепа лаби қайрилиб, оқ тишлари ярқираб турган бошқа қизалоқ. — Болаларга қараганингни ўзлари сезмасин. Шўхлигини ҳеч ким писанд қилмаганига ишонса, ўзи шўхлик қилмай қўяди.

— Мана шуни айтяпман-да, Мошхон, — деб тасдиқлади Қалдирғоч. — Болаларни писанд қилмаслик керак. Писанд қилмаганингизни кўришса борми, писанд қилмас экан деб бизни камситишдан чўчишади.

Қалдирғоч билан Мошхон пичир-пичир, вижир-вижир қилиб, пуфақда учиб келган болаларга назар-писанд қилмаслик зарурлигини уқтиришарди. Ҳамма қизалоқлар, агар кўчада уларни узокдан кўриб қолгудай бўлсак, эътибор бермай ё орқага қайтамиз, ё бўлмаса кўчанинг бошқа томонига ўтиб оламиз, деб шартлашишди.

Аммо бу шартлашишдан фойда чиқмади. Бўёқвой рассом, Машшоқвой бўлса най чаладиган машҳур мусиқачи эканлиги, тасодифан, ҳаммага маълум бўлиб қолди. Ҳамма ҳам тезда най овозини эшитишни истарди, нега деганингизда Яшил шаҳарда фақат чилтор чалишни билишар, сираям найни эшитишмаган эди. Кўплар ҳатто шунақа чолғу асбоби борлигини ҳам билишмас эди.

Бўёқвой билан Машшоқвойнинг Олмазор майдончасида ўз дугоналари билан яшайдиган Тугмаой деган қизалоқнинг уйига келишганини ҳаммалари тезда билиб олишди. Уйнинг иккинчи қаватида деразалари катта, ёп-ёруғ, кенггина хона бор эди. Бу хона ёруғ бўлганидан Бўёқвойга ёқиб қолди. Машшоқвой билан иккаласи шу ерга жойлашишни истаб қолди.

Бу тепадаги хонанинг деразаси тўппа-тўғри Олмазор майдончасига қараган эди. Ҳеч қачон бунчалик гавжум бўлмаган Олмазор майдони бугун кечқурун сайр қилиб юрган қизалоқларга тўлиб кетди. Улар иккитадан бўлишиб майдончадан ўтишар ва иккинчи қаватдаги ёруғ деразага зимдан қараб қўйишарди. Турган гап, улар Бўёқвой билан Машшоқвойни кўриш учун келишмаган, балки сабрсизланиб, мусиқа эшитишни истардилар.

Улар очиқ деразадан гоҳ сочлари силлиқ таралган Машшоқжоннинг бошини, гоҳ Бўёқвойнинг ҳурпайган сочини ўқтин-ўқтин илғаб қолишарди. Кейин деразадан бошлар кўринмай қолди, қизалоқлар дераза токчасига суяниб, узоқларга қараб хаёл суриб турган Бўёқвойни кўришди. Бўёқвойнинг кетидан Машшоқвой дераза ёнида пайдо бўлди. Улар иккови атрофга аланглаб, қўлларини силтаб алланимани муҳокама қилиша бошлашди. Кейин иккови деразадан бошини чиқариб, пастга энгашиб қарашди. Сўнгра иккинчи қаватдан бир мартадан туфлашди-да, тагин деразадан ғойиб бўлишди.

Энди ҳеч қанақа қизиқ воқеа бўлмаса керак деб ўйлашса-да, лекин қизалоқлар тарқаб кетишмади. Шу заҳоти деразадан ариқдаги сувнинг шилдирашига ўхшаган майин, ёқимли найовози эшитилди. Найнинг овози баъзан тўлқинга ўхшаб бирининг кетидан бири астагина оқиб кетар, баъзан бўлса ҳавода ўмбалоқ ошгандай, сакрагандай бўлар, бир-бирининг орқасидан қувлашар ва ўзаро тўқнашиб олишарди. Бундан ҳамманинг кўнгли шод. Найнинг ёқимли овози гўё ҳамманинг қўлидан, оёғидан тортгандай туюлар, беихтиёр ўйинга тушиб кетгиси келарди.

Уйларнинг деразаси астагина очилди. Майдонда ҳаракат тўхтади. Ҳамма жимиб, куйни берилиб эшитарди.

Охири най овози тинди. Лекин шу заҳотиёқ қарши томондаги ўйнинг деразасидан чилторнинг овози эшитилди. Чилтор ҳали ҳеч ким эшитмаган бу янги куйни қайтаришга ҳаракат қиларди. Кимнингдир бармоқлари чилтор торларини оҳиста чертарди. Олдинига тезкор бошланган куй секин-аста сусайди, охири батамом тиниб қолди. Аммо шу ондаёқ най ёрдамга келиб давомини бошлаб юборди. Чилтор жонланиб қатъийроқ куйлай бошлади. Унга қўшни уйдан иккинчиси жўр бўлди, кейин яна бошқаси. Мусиқа баландроқ ва қувноқроқ жаранглай бошлади.

Бўёқвойга бўёқ ва мўйқаламларини бераман деб югуриб келган Билмасвой уй олдидаги майдонда бўлаётган томошани кўриб қолди. Бутун майдон ажойиб концерт тинглаётган қизалоқлар билан тўлиб кетган эди. Концертни Билмасвой ҳам эшитди, у ҳатто бир оёқлаб сакради ҳам. Лекин ўйинига ҳеч ким эътибор бермаётганини пайқаб, қўл силтади ва уйга кириб кетди.

Ўн еттинчи боб

МУРВАТВОЙ БИЛАН ТУЗАТВОЙНИНГ ВАРРАКХОНА ШАҲРИГА САЁҲАТИ

Дўстлар чиқинг қатор-қатор,
Зарядкага бўлинг тайёр.
Бадантарбияни бошланг,
Ялқовликни тезда ташланг.

Шоир Гулшаний ёзган бадантарбия ҳақидаги бу қўшиқни Мурватвой билан Тузатвой айтиб юрарди.

Яшил шаҳарда ҳали ҳамма ухлаб ётарди. Мурватвой билан Тузатвой бўлса, тонг саҳардан турволиб кўчадан қўшиқ айтиб, йўл-йўлакай бадантарбия қилиб ўтиб қолишди.

Уларни машина тузатиш учун касалхонадан бўшатишмоқчи бўлишганини кечаёқ билишган эди. Шунинг учун улар саҳарлаб уйғониб, тезда бўшатишни талаб қилишди. Дунёда ҳаммадан кўра шовқин-сурондан қўрқадиган Асалхон тезроқ уларнинг кийим-бошларини беришга рухсат этганди.

Узоқдан келаётган қўшиқ овозини эшитиб, кўпчилик қизалоқлар уйғонишди, баъзилари деразадан қарашар, баъзилари эса кўчага ҳам чиқиб олишганди.

— Эй қизалоқлар, гаражларингиз қаёқда?— деб сўради Мурватвой.

— Юринглар, ўзим кўрсатиб қўяман,— деб талабгор бўлди бошига қизил қалпоқча, қора капалакнусха ёқали кўк пальто кийган қизалоқ.

— Қани, кўрсат-чи, биз чапга юрамизми, ё ўнггами?— деб сўради Мурватвой.

— Ўнгга,— деб жавоб берди қизалоқ уларнинг эгнидаги чарм либосга қизиқиб қараб.

— Ўнг-га! Шагом марш!— деб буйруқ берди Мурватвой ва қайрилиб кўчадан юриб кетди.— Бир-икки! Бир-икки!

Тузатвой унинг кетидан баравар қадам ташлашиб кетди. Қизалоқ бўлса, улар ортидан сакраб-сакраб чопиб, зўрға етиб оларди.

Мурватвой билан Тузатвой шу юришда мўлжалланган дарвоза олдидан ўтиб кетишди.

— Тўхтанглар! Тўхтанглар!— деб қичқирди қизалоқ.— Утиб кетдинглар.

— Орқага!— деб буйруқ берди Мурватвой.

Иккаласи орқасига қайтиб келишди. Қизалоқ эшикни очди. Учалови ҳовлига киришди. Уйдан сал нарида усти гумбазнамо сарой бор эди.

— Мана бу гаражни кўр! Бу гаражмас, сарой-ку,— деди Тузатвой икки тавақали энли эшикни оча туриб.

Мурватвой сарой ичига қараб, машинани кўрди. Саройга яна бир неча қизалоқлар келишди.

— Бу ер қоронғи экан,— деди Мурватвой.— Қани келин-лар, машинани ташқарига олиб чиқамиз.

— У юрмайди, бузилиб қолган-ку ахир,— дейишди қизалоқлар.

— Ҳеч гапмас, биз уни итариб юргизамиз. Қани, орқасидан итаринлар-чи! Ҳа, қани, бараварига, қани, ҳа!

Машина ғичирлади. У гараждан чийиллаб, ғилдираб чиқди.

Мурватвой билан Тузатвой шу заҳотиёқ машинанинг тагига кириб кетишди. Қизалоқлар атрофда, ҳайрон бўлиб ғилдирак остига қараб туришарди.

— Вой-бў,— деган товуш эшитилди машинанинг тагидан,— сувдон тешилиб кетибди-ку! Вой-бў, гайкаси ҳам йўқ, вой-бў, шарбат ўтказадиган қувури ёрилибди!

Кейин улар машинанинг тагидан чиқишди.

— Қани, энди бизларга гайка калити, омбир, болға ва кавшарлагичларни беринглар-чи,— деди Мурватвой қизалоқларга.

— Бизда бунақа нарсалар йўқ.

— Қанақасига йўқ? Нима бор бўлмаса?

— Арра бор, болта ҳам бор.

— Эй, сизларни қаранг-а! Болта билан машинани тузатиб бўлмайди. Яқин жойда ўғил болалар борми?

— Болалар фақат Варракхонада бўлишади.

— Узоқми у?

— Бир соатлик йўл.

— Сизга бир соатлик бўлса, биз тезроқ етамиз. Борадиган йўлни айтиб беринглар-чи.

— Ҳув анави, ўнг томондаги кўчадан кетаверасиз, кетаверасиз. Кейин дала йўли келади. Уша йўлдан тўппа-тўғри кетаверсангиз, Варракхонага борасиз.

— Тушунарли,— деб жавоб берди Мурватвой.— Қани, шагом марш! Тўхта!— деб бирдан буйруқ берди у.— Сиз, қизалоқлар, биз бориб келгунча латта-путта топиб, машинани яхшилаб артиб қўйинглар. Машина-чи, сингилчалар, парваришни яхши кўради.

— Ҳўп,— деб рози бўлишди қизалоқлар.

— Қани, энди шагом марш!

Икковлари жўнаб кетишди. Ўнгга бурилишлари билан Мурватвой буйруқ берди:

— Қўшиқ айтамыз!

Бизнинг дўстларимиз бақириб қўшиқ айтишди:

Кездик ўрмон, ўтлоқ билан,

Дилга яқин ўртоқ билан.

Тепалардан ўтдик ошиб,

Гулзорлардан гул ҳидлашиб.

Бирдан чиқиб бир қурбақа
Қочиб қолдик биз шунақа.
Уйга етдик омон, дедик,
Иккаламиз «вой, жон!» дедик.

Бу қўшиқ тугагандан кейин бошқасини бошлашди, кейин яна бошқасини айтишди.

Улар тез орада шаҳардан чиқиб, катта йўл бўйлаб кетишди.

Бир соат бўлмасданоқ узоқдан Варракхона шаҳри кўриниб қолди. Худди шу вақтда Мурватвой билан Тузатвой йўл ўртасида турган машинани кўриб қолишди. Улар яқинроқ келиб, машина тагида митти бола борлигини пайқашди. Унинг боши, кўкраги машина юкхонаси тагида кўринмас, фақатгина оёғи, мойли шими ташқарига чиқиб ётарди.

— Эй, оғайни, офтобда тобланияпсанми? — деди Тузатвой. Қора жингалак соч митти бола машина тагидан бошини чиқариб:

— Мана, кўриб турибсан-ку, машина тагида тобланишга тўғри келиб қолди, — деди.

— Нима бўлди ўзи?

— Бу лаънатини кўр, юрмапти! Ё шарбат етиб келмапти, ё газли сув меъёри бузилган. Сираям тополмаяпман.

Митти бола машина тагидан чиқиб, жаҳл билан ғилдиракни бир тепди.

Унинг устидаги қора камзули ҳам шими каби мойга беланганди, у худди чармдан қилинганга ўхшарди. Бечора бола, машина устида юриб ҳайдашдан кўра, кўпроқ машинанинг тагида ётиб тузатса керак. Газли сув билан юрадиган талай автомашина ҳайдовчиларининг ҳоли ҳам кўпинча шунақа бўлиб туради.

Мурватвой автомашинанинг атрофини айланиб, механизмларини кўрди, ҳеч қанақа қусурини тополмай, машина тагига кирди. Унинг тагини кавлаб кўриб, қайтиб чиқди. Тўхтаб, бўйнини қашиб ўйлаб турди. Унинг кетидан машина тагига Тузатвой кириб кўрди, кейин яна машина эгаси кирди. Шундай қилиб, улар бирин-кетин машина тагига кириб-чиқишар, ҳайрон бўлиб, бўйинларини қашиб туришарди.

Охири Мурватвой моторнинг тўхтаб қолиш сабабини топди. Машина ишлади. Ҳайдовчи хурсанд бўлиб кетганидан, миннатдор бўлиб Мурватвой ва Тузатвойнинг қўлини қисди.

— Раҳмат, оғайнилар, сиз бўлмасангиз кечгача офтобда куйиб ётардим. Қаёққа кетяпсиз? Утиринглар, олиб бориб қўяман.

Мурватвой билан Тузатвой унга мақсадларини айтишди.

— Гайка калити, омбир билан болға менда бор, беришим мумкин. Фақат кавшарлагич менда йўқ, — деди ҳайдовчи.

— Шаҳрингизда битта-яримтадан кавшарлагич топилмасмикин?

— Нега топилмасин? Албатта топилади. Бурамавой деган механигимизда кавшагич бор. Юринглар, уникага борамиз.

Учови машинага ўтиришди ва бир неча дақиқадан сўнг Варракхонанинг катта кўчаларидан бирига чиқишди.

Ун саккизинчи боб

ВАРРАКХОНАДА

Варракхона шаҳри дарё соҳилида жойлашган. Бу шаҳарда дарахт ўсмаганидан кўчалари Яшил шаҳар кўчаларидай чиройли эмасди. Аммо Гулзор шаҳридагидек ҳаммаёқда гуллар очилиб ётарди. Бу ердаги уйлар жуда чиройли эди. Ҳар бир томнинг тепасида найза бўлиб, баъзиларининг учига шамол қаёқдан эсса, ўша ёққа қарайдиган — ёғоч хўрозчалар қўндирилган, баъзи бирларининг учида тўхтовсиз айланиб турадиган ўйинчоқ, шамол тегирмонининг парраги бўларди. Буларга осилган тартарак тўхтовсиз тариллаб ётарди. Шаҳарнинг тепасида варраклар варанглаб учиб турарди. Бу ердагилар варрак учиршни жуда яхши кўрганидан шаҳарни Варракхона дейишарди. Варракларнинг дардараги бўларди. Буни қилиш жуда осон: бир парча қоғозни ипга ёпиштириб, варракнинг қулоғига тортиб қўйилади. Бу қоғозга шамол тегиб варанглайди.

Варракларнинг турли-туман варанглаши шамол тегирмонидаги тартаракнинг овози билан қўшилиб, шаҳар устида тўхтовсиз шовқин-сурон эшитилиб турарди.

Ҳар бир уйнинг деразасига панжара қоқилган эди. Бу ерда яшовчилар футболга жуда қизиқарди. Кўчада футбол ўйини бошланганда деразанинг панжарасини бекитиб қўйишарди. Бунақанги панжарадан уй ичига ёруғлик бемалол тушиб турар, шунингдек, панжара дераза ойнасини коптокдан ҳам сақларди. Копток бўлса нима учундир мўлжалланган жойга тегмай, ҳадеб ойнага тегаверади.

Катта кўчадан ўтишгач, машина тор кўчага бурилиб, кичкина эшикчали тахта дарвоза олдида тўхтади. Дарвоза тепасида ёғоч найза бор эди, унинг устига ялтироқ шиша пуфак ўрнатилган бўлиб, унда ойнага ўхшаб бутун кўча, уй, деворлар ҳамда дарвоза олдига келиб тўхтаган машина ҳам тескари бўлиб кўринарди.

Айтмоқчи, ҳалиги ҳайдовчининг оти Кулчавой эди. У машинадан тушиб эшикча олдига келди-да, девордаги тугмачани босди. Эшик ўзидан-ўзи секин очилиб кетди.

— Кираверинглар, — деб Кулчавой Мурватвой билан Тузатвойни таклиф қилди. — Сизни Бурамавой билан таништириб қўяман. Ҳозир кўрасиз, у жуда ажойиб.

Учала ошна ҳовлига кириб чапга бурилишди-да, уйга томон юришди. Торгина тош зинадан чиқишди. Кулчавой девордан тугмача қидириб топиб, уни босди. Бу эшик ҳам секингина очилди. Улар хонага киришди.

Деворга тортилган арғимчоқни ҳисобга олмаганда хонада ҳеч қандай жиҳоз йўқ, бўм-бўш эди. Арғимчоқда оёғини ча-лиштириб, қўлини чўнтагига солиб, ҳаворанг коржомма кийган митти бола ётарди.

— Ҳалигача ухлаб ётибсанми, Бурамавой? — деб саломлашди Кулчавой. — Тонг отгани қачон эди.

— Мен ухлаётганим йўқ, ўйляяпман, — деб жавоб берди Бурамавой, келган меҳмонлар томон ўгирилиб.

— Мана, Мурватвой ва Тузатвой деган усталар билан та-ниш! — Буларга кавшарлагич зарур бўлиб қолибди.

— Салом, қани ўтиринглар! — деди Бурамавой. Мурватвой билан Тузатвой хонада ўтирадиган ҳеч нарса топишолмай ат-рофга ҳайрон бўлиб аланглашди. Аммо Бурамавой қўлини чў-зиб, арғимчоқ илинган девордаги тугмачани босди. Шу заҳотиёқ қарши томондаги девордан очилиб-ёпиладиган учта курси оти-либ чиқди. Улар театрдаги курсиларга ўхшарди.

Мурватвой билан Тузатвой ўтиришди.

— Пайкагандирсиз, менинг ҳамма нарсам тугмали, — деди Бурамавой. — Бир тугмачани боссанг — эшик очилади, бошқа-сини боссанг — курси пайдо бўлади, мабодо сизга стол керак бўлса, марҳамат...

Бурамавой бошқа тугмачани босди. Девордан стол келиб тушди, у сал бўлмаса курсида ўтирган Мурватвойнинг бошига тегай деди.

— Жуда қулай-да бу, тўғрими? — деди Бурамавой.

— Жуда ҳам ажойиб, — деб маъқуллади Мурватвой. — Тагин устимга ул-бул тушиб кетмасин деб атрофга хавотир олиб қараб қўйди.

— Техника афсонага яқинлашиб қолган! — деб мақтанди Бурамавой.

— Биттагина ноқулайлик — фақат девор ёнидагина ўти-ришга тўғри келади, — деди Кулчавой.

— Мен ҳам худди шуни, курсиларни ўртароққа қандай сурса бўлар экан деб ўйлаб юрибман, — деб жавоб берди ихтирочи.

— Оддий курси қилинса қандай бўлар экан? — деди Ту-затвой.

— Бу жуда яхши фикр! Оддийгина курси ўйлаб чиқариш керак! — деб севинди Бурамавой. — Ахир энг улуғ иш содда-ликда-да. Сен ҳам, оғайни, механикка ўхшайсан-а?

— Механикман, — деб жавоб берди Тузатвой. — Иккаламиз ҳам механикмиз.

— Бундан чиқди, сизларга кавшарлагич керак экан-да?

Бурамавой ўтирганларни ҳайрон қолдириш учун яна бир тугмани босди. Кейин арғимчоқ аста-секин пастга туша бошла-

ди. Унда ётган Бурамавой то полга ясланиб қолганга қадар арғимчоқ пастга туша берди.

— Оддий арғимчоқдан чиқишда оёғингиз арқонга ўралиб, йиқилишингиз, бурнингизни пачоқ қилишингиз мумкин, — деди Бурамавой ўрнидан турар экан. — Менинг механикалаштирилган тўр арғимчоғимни кўриб турибсиз, ҳеч қандай хавф-хатар йўқ. Бемалол полга тушасиз-да, кейин тураверасиз. Ухламоқчи бўлсангиз ҳам худди шунга ўхшаб, полга ётасиз, кейин тугмачани босасиз, арғимчоқ сизни истаган баландликка чиқариб кўяди.

Бурамавой хона бўйлаб юриб, ҳар хил тугмачаларни боса бошлади. Шунда янги стол, курси ва токчалар отилиб чиқди; шкаф ва омборчаларнинг эшиклари очилиб кетди. Охири битта тугмачани босганди, ўзи тағхонага тушиб кетди. Бир дақиқадан кейин: ҳовлидан:

— Қани, буёққа келинлар! — деган овоз эшитилди.

Дўстлар ҳовлига чиқишди.

— Бу ер менинг гаражим! — деди Бурамавой Мурватвой билан Тузатвойни кенг темир эшикли тош саройга бошлаб кириб.

У тугмачани босган эди, эшик театрдаги пардага ўхшаб юқорига кўтарилиб кетди. Гараж ичида кўп ғилдиракли ажойиб машина турарди.

— Бу pista билан совутиладиган саккиз ғилдиракли буғ автомобили, — деб тушунтирди Бурамавой. — Унинг тўртта ғилдираги тагида, тўрттаси устида, Машина пастки ғилдираги билан юради, устки ғилдирақлар бўлса ағдарилиб кетиш хавфидан сақланиш учун эҳтиётдан қилинган. Машинанинг саккиз ғилдираги ҳам қиялама ўрнатилган. Шунинг учун бу автомобиль фақат бошқа автомобилларга ўхшаб юришидан ташқари, ёни билан ҳам, тўнқарилиб, яъни оёғи осмондан бўлиб ҳам юраверади. Шундай қилиб, ҳар қандай ҳалокатдан қутулиш имкониятига эга.

Бурамавой машинага чиқиб тўрт ҳолатда юришини ҳам кўрсатиб берди. Кейин яна тушунтира бошлади:

— Оддий сувдон ўрнига, — деди у, — машинада газли сувни иситадиган қозон бор. Сув исигандан кейин ҳосил бўлган буғ поршенда босимни оширади, натижада ғилдирак тез айланади. Қозон орқасидаги сувдонда эса, pista музқаймоқ тайёрланади. Бу цилиндрни шамоллатиш учун керак. Иссиқликдан эриган музқаймоқ қувур орқали қозонга ўтиб, моторни мойлаш ишини бажаради. Машинада тўртта: яъни, биринчи, иккинчи, учинчи ва тўрттинчи тезлик бор. Шунингдек, машина кетига ва ёнига юриши мумкин. Машинанинг орқа қисмида кир ювишга мосланган жойи бор. Машина кирни ҳар қандай тезликда юриб кетаётганда ҳам юаверади. Машина тинч турганда, яъни тўхтаган пайтда ўтин ёради, лой қоради, ғишт қуяди, шунингдек, картошка ҳам арчади.

Бу ғалати машинага ҳайрон қолган ошналар кейин, Бурамавойнинг велосипедлар, унинг қисмлари, самокаткалар ва аллақанча ҳар хил ёғоч бизбизаклар ҳамда пирпиракларини кўрди. Бурамавой устахонада кавшарлагични истаб анча сандирақлади. Аммо ҳеч қаердан тополмади. У қақир-қуқирларни тимирскилаб юриб, бирдан пешонасига шартта уриб қолди:

— Вой мен шалпайган! Ахир кавшарлагични Фаҳмдорникида эсимдан чиқариб қолдирибман-ку. Фаҳмдорникига боришингизга тўғри келади.

— Ҳечқиси йўқ, машинада ғизилаб борамиз,— деди Кулчавой.

— Бу Фаҳмдор деганларинг ким?— деб сўради Мурватвой Бурамавой билан хайрлашиб дарвозадан чиқишганда.

— Фаҳмдор — ёзувчи,— деб жавоб берди Кулчавой.

— Ростданми?— деб ҳайрон бўлди Тузатвой.— У билан танишиш жуда қизиқ бўлади. Мен ҳали тирик ёзувчилар билан сираям гаплашмаганман.

— Ана энди сиз у билан танишасиз. У ҳам ўзига хос ғалати шахс,— деб жавоб берди Кулчавой машинага минар экан.

Ун тўққизинчи боб

ФАҲМДОРНИКИДА МЕҲМОНДА

Фаҳмдор ўз хонасидаги очиқ дераза олдида икки қўлини кўкрагига қовуштириб, узоқларга ўйчан тикилиб турарди. Унинг сочи орқасига силлиқ таралган, бир-бирига қўшилган қора қуюқ қошлари чимирилган эди, бу эса унинг юзида донишмандликни ифода қиларди. Хонага бизнинг учала дўстимиз кириб келишганда у ҳатто қимирламади ҳам. Кулчавой у билан бақириб саломлашди ва Мурватвой ҳамда Тузатвой билан таништириб, уларнинг кавшарлагич учун келишганини айтди. Аммо Фаҳмдор пинагини бузмасдан деразадан тикилиб қараб турар, гўё бошида айланиб юрган аллақандай жуда ажойиб ва ўткир фикрнинг думидан ушлай-ушлай деганда тутқич бермаётганга ўхшарди. У Кулчавойга ажабланиб елкасини қисди ва Мурватвой билан Тузатвойга қараб: «Ана кўрдингизми, мен сизга айтмовдимми!»— дегандай кулимсираб қўйди.

Охирида Фаҳмдор уйқудан уйғонгандек келувчиларга ўгирилиб, майин, ёқимли товуш билан чўзиб гапирди:

— Са-а-лом! Са-а-лом! Мени кечирасиз, дўстларим. Мен, ҳалиги, хаёлга берилиб кетибман. Фаҳмдор,— деб ўз номини айтиб Мурватвойга қўлини чўзди.

Мурватвой унинг юмшоққина қўлини қисиб, у ҳам ўз отини айтди.

— Фаҳмдор, — деб қайтарди Фаҳмдор майин овоз билан ва Тузатвойга қўлини чўзди.

— Тузатвой, — деб жавоб берди Тузатвой ва унинг юшоқ-қина қўлини қисди.

— Фаҳмдор, — деди учинчи марта Фаҳмдор ва Кулчавойга қўлини узатди.

— Биз танишмиз-ку! — деди Кулчавой.

— Вой, бу ахир Кулчавой-ку! — деб ҳайратда қолиб тиржайди Фаҳмдор. — Са-а-лом! Са-а-лом!

— Утиринглар, дўстлар, — деб таклиф қилди.

Ҳаммалари ўтиришди.

— Сизлар Бурамавой билан танишдиларингми? — деб сўради Фаҳмдор ва ўз саволи билан гўё хаёлга берилиб юриб, уларни кўрмаганлигини исбот қилмоқчи бўлди, лекин у Кулчавойнинг гапини эшитган эди. — Бундан чиқди у ўзининг стол ва курсиларини кўрсатибди-да? Ҳи-ҳи-ҳи!

Мурватвой калласини қимирлатиб тасдиқлади. Фаҳмдорнинг юзида истеҳзоли табассум пайдо бўлди. У гўё маза қилгандай тиззаларини силаб:

— Ҳи-ҳи! Бу ихтирочиларнинг бари тентак, — деди. — Қани, менга марҳамат қилиб айтинглари-чи, мана бу отилиб чиқадиغان столлар, очиладиغان шкафлар ва пасаядиган арғимчоқларнинг нима ҳожати бор? Менга-чи, мисол учун, оддийгина қулай курсида ўтириш роҳат беради, бундай курсилар турганингизда, ўтирганингизда тагингизда қимирламай туради. Пастга, баландга тушиб чиқмайдиган каравот ҳам менга маъқул. Қани, марҳамат қилиб айтинг-чи, бунинг нима ҳожати бор? Ким мени бунақа каравотда ухлашга мажбур қила олади? Айтгандай, мен хоҳамасам-чи? Истамасам-чи?

— Сизни, ахир, ҳеч ким мажбур қилмайди-ку? — деди Кулчавой. — Бурамавой — ихтирочи, нимаики қўлига тушса, ҳаммасини такомиллаштиришга уринади. Бу ҳар доим муваффақиятли чиқа бермайди, лекин фойдали ихтиролари кўп. У дурустгина уста.

— Мен уни ёмон деяётганим йўқ, — деб эътироз билдирди Фаҳмдор. — У-чи, жуда яхши уста. Ҳа, ҳа, тан бериш керак, жуда ўткир уста. Менга у ажойиб бормотограф ясаб берди.

— Бу бормотограф қанақа нарса? — деб сўради Мурватвой. — Гапирадиган машина. Ана, қаранглари-а.

Фаҳмдор меҳмонларни устида кичкина асбоб турган стол ёнига бошлаб келди.

— Бу қутича ёки чамадончани нима деб атасангиз — ўзингиз биласиз, унинг ён томонида кичкинагина тешикчаси бор. Бу туйнукча олдида бир қанча сўз айтсангиз кифоя, кейин тугмасини боссангиз, бормотограф шундоққина сўзингизнинг ўзини қайтаради. Қани, сиз шундай қилиб кўринг-чи, — Мурватвойга таклиф қилди Фаҳмдор. Мурватвой ўша асбобнинг туйнукчаси ёнига келиб:

— Мурватвой, Мурватвой! Тузатвой, Тузатвой! — деди.

— Ва Кулчавой, — деб қўшиб қўйди Кулчавой асбобга энгашиб.

Фаҳмдор тугмани босди, ҳамма қизиқиб турганди, бормотограф, бирданига ғамгин овозда шивирлаб:

— «Мурватвой, Мурватвой, Тузатвой, Тузатвой, Кулчавой», — деди.

— Бу гапирадиган машинанинг сизга нима ҳожати бор? — деб сўради Тузатвой.

— Ҳожати бор-да! — деди Фаҳмдор. — Бунақа асбобсиз ёзувчининг қўли чўлоқдек гап. Мен бу асбобни истаган кишининг уйига қўйишим мумкин. Ким нима деб гапирса, у ҳаммасини ёзиб олади. Менга фақат кўчириш қолади. Қарабсизки, мана, сиз учун қисса ёки роман ҳам тап-тайёр-да!

— Бу жудаям оддий экан-ку! — деди Тузатвой. — Мен қаердадир ёзувчида ният ва қандайдир хаёлда яратилган нарса бўлиши керак, деб ўқувдим.

— Эй, ўйлаб топишни қўйсанг-чи! — деб тоқат қилолмай унинг сўзини бўлди Фаҳмдор. — Бу, ўйлаб чиқариш керак деб фақат китобда ёзилади. Қани, бир нимани ўйлаб топиб кўр-чи, ҳамма нарса сенсиз ҳам аллақачон ўйлаб топилган: нимани олсанг, бари бўлган нарса. Айтгандай, ҳали ҳеч қайси ёзувчи айтмаган нарсаларни табиий, ўз ҳолича ўзгартирмай ола берсанг, ул-бул чиқади.

— Ҳар ким ҳам уйда бормотографни қўйишингизга кўна бермайди-ку? — деди Мурватвой.

— Мен буни усталик билан қиламан, — деб жавоб берди Фаҳмдор. — Мен битта-яримтаникига бормотографим билан меҳмонга бораман-да, сиз кўрдингиз-ку, чамадончага ўхшайди. Кетар чоғимда ўша чамадончамни стол, ё стул остида эсимдан чиқариб қолдирган бўламан. Кейин улар мен йўғимда нималарни гапиришганини эшитиб оламан.

— Нималар гапиришар экан? Бу жуда қизиқ бўлса керак? — деди Тузатвой.

— Ҳаддан ташқари қизиқ, — деб маъқуллади Фаҳмдор. — Ҳатто ўзим шунақа бўлишини кутмагандим. Маълум бўлишича, ҳеч нарса ҳақида гапиришмасдан, бекордан-бекорга кулишар, хўроз бўлиб қичқаришар, итдай ҳурар, хириллар, миёвлашар экан.

— Жуда ажойиб-ку? — деб ҳайрон бўлди Мурватвой.

— Мен ҳам ажабланарли деяпман-да! — деб маъқуллади Фаҳмдор. — Улар бирга ўтирганингда туппа-тузук, ўйлаб гапиришади-да, кетган заҳотинг аллақандай бўлмағур нарсалар бошланади. Мана, кечаги ёзилганини эшитинглар. Мен бир танишимникига бориб, кетар чоғимда бормотографни стол остида қолдирувдим.

Фаҳмдор чамадон қопқоғи остидаги аллақандай гардишни айлантирди-да, тугмачасини босди. Пичир-пичирлар, кейин

эшик очилгандай шовқин эшитилди. Бир дақиқа жимликдан сўнг баралла кулги кўтарилди. Кимдир: «Стол остида», деди. Қий-чув эшитилди. Яна кулги кўтарилди. Кимдир қичқирди, кимдир миёвлади, вовиллади. Кейин кимдир қўйга ўхшаб маъради. Кимдир: «Мени қўйиб юборинг, эшакка ўхшаб ҳанграйман», деди. Бирдан: «хар, хар» деб хариллади. Ундан кейин тойга ўхшаб «Ҳи-ҳи-ҳи!» деб кишнади. Яна кулги кўтарилди.

— Ана, кўрдингизми... Йўғ-эй, эшитяпсизми?

— Тўғриси, бундан романга кўп нарса ололмайсан,— дея мулоҳаза билан гапирди Мурватвой.

— Мен сизга бир сирни очай,— деди Кулчавой Фаҳмдорга.— Бу бормотографни бутун шаҳардагилар билишади, кетишингиз билан машина олдига келиб жўрттага ҳар хил бўлмағур нарсаларни бақаришади.

— Нега бўлмағур нарсаларни айтишади?

— Сиз уларни алдамоқчи бўласиз, улар бўлса, сизни алдашади. Сиз йўғингизда нималарни гапиришганини эшитиб олмоқчи бўласиз, улар бўлса, сизнинг устингиздан кулиш учун жўрттага чийиллашади, хириллашади.

Фаҳмдор қовоғини солди:

— Ҳали, шундоғми? Шошмай туришсин, майли, уларни шундай алдайки. Бормотографни дераза тагига беркитиб қўяман. Бу машина ҳали кўп иш беради. Мана, марҳамат қилинг, сизнингча бу нима?

Фаҳмдор уларга аллақандай бесўнақай букланган нарсани кўрсатди, у букланган чодирга ҳам, катта соябонга ҳам ўхшарди.

— Эҳтимол, соябондир?— деб ўз тахминини айтди Тузатвой.

— Йўқ, соябон эмас, бу ёзувчиларнинг букланадиган, қулай стол ва курсиси,— деб жавоб берди Фаҳмдор.— Мисол учун айтсам, мана сиз, ўрмон ҳақида ёзмоқчисиз. Сиз столни буклаб оласиз-да, ўрмонга борасиз. Шунга бемалол ўтириб, кўрганларингизни ёза берасиз. Қани ўтириб кўринг-чи,— деб таклиф қилди у Тузатвойга.

Фаҳмдор соябон деб ўйлаган нарсанинг бандидаги тугмачасини босганди, соябон ўша заҳотиёқ очилиб, кичкина стол ва курсичага айланди. Тузатвой столга ўтирган эди, оёғини букишга тўғри келди.

— Сиз қулайгина жойлашиб оласиз-да,— деди Фаҳмдор,— тўсатдан илҳомингиз келади. Ё ўт устида, ё қуруқ ерда ўтириб ёзгандан кўра, бунда ёзиш анчагина қулай, бунга тан берсангиз бўлади.

Тузатвой бунга ўтириб на қулайликни ва на илҳомни сезди, фақат оёғининг жуда қаттиқ оғриётганини пайқади. У шунинг учун столдан туриб, гапни бошқа ёққа бурмоқчи бўлиб:

— Қани, марҳамат қилиб айтинг-чи, сиз қанақа китоблар ёзгансиз?— деди.

— Мен ҳали биттаям китоб ёзганим йўқ, — деб бўйнига олди Фаҳмдор. — Ёзувчи бўлиш жуда қийин. Ёзувчи бўлишдан олдин ул-бул буюмларни топиб олишга тўғри келди, буни кўриб турибсиз. Ўзидан-ўзи бўлавермайди. Энг олдин қулай стол тайёр бўлишини кутдим. Бу кутиш узоқ йилларга чўзилди. Кейин мен бормотограф битишини кутдим. Усталар ишни чўзишни, кечиктиришни яхши кўришини сиз ҳам биласиз. Бурамавой бўлса, айниқса шундай қилади. Биласизми, бу асбобни икки ярим йил ўйласа бўладими. Мен кутяпманми, кутмаяпманми, унга бари бир. Менинг ишим ижодий иш эканини тушуниб етмайди-да! Бормотограф ҳам, албатта, мураккаб асбоб. Ўзи мураккаб асбобни яна мураккаблаштиришнинг нима кераги бор?

— У ҳали мураккаблаштириб қўйганми? — деб ачиниб сўради Мурватвой.

— Албатта, мураккаблаштирган! Унга аллақандай чанг ширадиган асбобни тиркаб ясаган. Қани айтинг-чи, бу чанг ширадигани менга нимага керак? Бунинг учун бир ярим йил ортиқча вақт кетди. Ҳа, майли, зарарсиз! — қўлини силтади Фаҳмдор. — Энди у менда бор-у, арзимаган нарса қтишмай турибди.

— Ёзувчининг ўрнига ўйлайдиган машина чиқарилса яхши бўларди, — деди Тузатвой.

— Тўғри айтасиз, — деб қўшилди Фаҳмдор.

Дўстларимиз деразадан офтобнинг уфққа қараб оғаётганини кўриб, хайрлашишди. Кавшарлагични олиб, кўчага чиқишди. Мурватвой:

— Қайтадиган вақтимиз бўлди. Йўлда қоронғига қолмайлик деб қўрқаман, — деди.

— Ҳечқиси йўқ, ошналар, бир зумда машинада олиб бориб қўяман. Аммо олдин жиндак овқатланиб олсак ёмон бўлмасди, — деди-да Кулчавой Мурватвой билан Тузатвойни овқатлантиргани уйига олиб кетди.

Йигирманчи боб

БЎЁҚВОЙНИНГ РАСМ ИШЛАГАНИ

Мурватвой билан Тузатвой Варракхонани кезиб, кавшарлагич топиб келишгунча, Яшил шаҳарда муҳим воқеалар бўлиб ўтди. Бўёқвой Оппоғойнинг суратини эрталабдан чиза бошлаган эди. У бу ишга икки соатча вақтини кетказди, шунинг учун ҳам расм худди ўзидай жонли бўлиб чиқди. Ўзига жудаям ўхшар эди. Кўплар Оппоғойнинг сурати ўзидан ҳам яхши чиқибди дейишди, аммо бу тўғри эмасди. Оппоғой умуман рассомнинг ортиқча безаб юборишига муҳтож эмасди. Агар Бўёқвой суратда унинг гўзаллигини янада равшан ва янада жозибали кўрсата

олган бўлса, бу худди чинакам санъат талабига мос келади ва рассом шундай бўлиши керак ҳам. Кўришни истовчилар томоша қилсин деб суратни пастки хонага осиб қўйишди. Шуни ҳам айтиш керакки, кўришни истовчилар оз эмасди. Суратни кўрганларнинг ҳаммаси Бўёқвойга суратларини олдиришни иста-шарди. Бўёқвой Кўккўзнинг расмини ишлаётганидан Оппоғой юқори хонага ҳеч кимни киргизмади, нега деганингизда, унга ҳалақит беришлари мумкин эди.

Билмасвой ҳам тепада сандирақлаб юрар, ўзини рассомчи-ликдан хабардор қилиб кўрсатиш учун Бўёқвойга ҳар хил ке-раксиз маслаҳатлар берарди. У пастдан келаётган шовқинни эшитиб қолди.

— Бу қанақа шовқин ўзи? Ниманинг шовқини? — деб зина-дан туша туриб бақирди у. — Қани, уй-уйларингга жўнала-ринг-чи!

Бечора қизалоқлар шунақа қўпол гап эшитишса-да, рассом-нинг олдига кириш истаги зўрлигидан ранжишни хаёлларига ҳам келтиришмади. Аксинча, улар Билмасвойни ўртага олиб, уни «меҳрибон Билмасвой» дейишар ва бизни ҳайдаманг деб ўтинишарди.

— Қани, навбатга туринглар! — деб бақирди Билмасвой ва қизалоқларни итариб, деворга қисиб қўйди. — Навбатга туринг-лар деяпман, бўлмаса, ҳаммангни ҳайдаб юбораман.

— Вуй, анувни, сиз жудаям қўпол экансиз-ку, Билмасвой! — деди Оппоғой, — шунақаям бўладими? Сизнинг шунақа қилган-нингиздан жудаям уялиб кетдим.

— Ҳечқиси йўқ, — деб жавоб берди Билмасвой.

Шу пайтда шов-шувдан фойдаланиб, хонага тагин битта қи-залоқ гизиллаб кириб, рўпарадаги зинадан лип этиб чиқа бош-лади. Билмасвой кўриб, унинг кетидан югурди. Қўлидан ушлаб тортмоқчи эди, аммо қизалоқ унга ўқрайди-да, бармоғини унинг бурнига яқинлаштириб силкиди:

— Эй, эй, секинроқ! Мен навбат кутмайман, шоираман! — деди кеккайиб.

Бундай қаршилиқни кутмаган Билмасвой оғзини очиб ан-райиб қолди. Шоира бўлса, Билмасвойнинг довдираб қолишидан фойдаланиб, зинадан астагина чиқиб кетди.

— У нима деди? У ким ўзи? — ҳайрон бўлиб зина томонни кўрсатиб сўради Билмасвой.

— Шоира. Шеър ёзади, — деб тушунтиришди қизалоқлар.

— А... — деди чўзиб Билмасвой. — Шунга шунча ваҳимами? Бизнинг ҳам шоиримиз бор, менинг илгариги шоғирдим. Мен унга шеър ёзишни ўргатган эдим, энди ўзи ёза олади.

— Эҳ, жуда ажойиб-а! Бундан чиқди, сиз ҳам шоир бўлган-мисиз?

— Бўлганман!

— Эҳ, жуда қобилиятли экансиз-а! Сиз ҳам рассом бўлган-сиз, ҳам шоир...

— Ҳам чолғувчи, — деб қўшиб қўйди гердайиб Билмасвой.
— Бирорта шеърингизни ўқиб беринг.
— Кейин, кейин, — деб жавоб берди Билмасвой сира вақти йўқ одамдек.

— Шоирларингизнинг оти нима?

— Унинг оти Гулшаний.

— Вой, қандай яхши-я! — деб чапак чалишди қизалоқлар. — Сизларнинг шоирингиз Гулшаний бўлса, бизнинг шоирамиз — Гулғунча, ўхшаб кетади, рост-а?

— Сал-пал ўхшайди, — деб қўшилди Билмасвой.

— Бу ном сизга ёқадими?

— Чакки эмас.

— У бир шеърлар ёзадики! — дейишди қизалоқлар. — Эҳ, қанақанги ажойиб шеърлар! Юқорига чиқинг-а, эҳтимол ўз шеърларини ўқиб берар. Жуда қизиқ, сизга албатта ёқади.

— Ҳа, майли, чиқсам чиқа қолай, — деб розилик берди Билмасвой.

У юқорига чиққанда Бўёқвой Кўккўзнинг суратини тугатган эди. Гулғунча бўлса, диванда Машшоқвой билан мусиқа ҳақида суҳбатлашиб ўтирар эди. Билмасвой қўлини орқасига қилиб, хона бўйлаб юрар ва аҳён-аҳёнда шоира томонга кўз қирини ташлаб қўярди.

— Нега сиз бу ерда нуқул соат милдай юргангиз-юр-ган? — деди Гулғунча Билмасвойга, — ўтириб олинг, юраверганингиздан одамнинг кўзи жимирлашиб кетди.

— Сиз буйруқ бермай қўя қолинг, — деб тўнғиллади Билмасвой. — Сизнинг суратингизни ишлама деб Бўёқвойга тайинлайман ҳозир!

— Ҳали шунақами? У сизга буйруқ бера оладими? — деб Гулғунча Бўёқвойга қаради.

— Бера олади. У ҳамма нарсани қила олади, — деб жавоб берди Бўёқвой ишдан бошини кўтармай. У Билмасвойнинг нима деганини пайқагани ҳам йўқ эди.

— Албатта, буйруқ бера оламан, — деб тасдиқлади Билмасвой. — Ҳаммаси менга итоат қилади, нега деганингизда, мен бошлиқман.

Билмасвойнинг, болалар орасида обрўйи борлигини эшитган Гулғунча, унинг кўнглини овламоқ бўлиб:

— Ҳаво пуфагини ўйлаб топган сиз шекилли-а? — деди.

— Бўлмаса ким бўларди!

— Бир кунмас, бир кун сизнинг ҳақингизда шеър ёзаман.

— Жуда зор эканман-да! — деб пинғиллади Билмасвой.

— Ундай деманг! — мулойим қилиб гапирди Гулғунча. — Сиз ахир, менинг қанақа шеър ёзишимни билмайсиз-да. Бирорта шеър ўқиб берайми, эшитасизми?

— Майли, ўқий қолинг, — деди Билмасвой ҳам юмшаб.

— Мен сизга чивин ҳақидаги яқинда ёзган шеъримни ўқиб бераман. Қулоқ солинг:

Мен ушлайман чивинни
Инни, инни ва инни!
Чивинчани севаман
Жуда, жуда, жуда ман!

Аммо хафа чивинжон,
Чатоқ чивинча ҳоли.
Бас, ўзимга энг осон,
Тута қолай чумоли.

Чумолича ҳам ҳайрон,
Уйинни яхши кўрар.
Бўлмасдан доим сарсон —
Китоб ўқисам бўлар.

— Офарин! Офарин! — деди Бўёқвой ва ҳатто чапак ҳам чалиб юборди.

— Жуда яхши шеър, — деб маъқуллади Машшоқвой. — Бу шеърда фақат чивин ҳақидагина эмас, ҳатто китоб ўқиш ҳақида ҳам гапирилади. Бу жуда фойдали шеър.

— Мана тагин биттасини эшитинглар, — деди шоира ва шеър ўқиб берди. Уқиган шеъри чивин ҳақида бўлмай, ниначи ҳақида бўлиб, унинг охири китоб ўқиш керак деган сўзлар билан тугамай, «кўйлак тикиш керак», деган сўзлар билан тамомланганди.

Унинг кетидан ўқилган майда пашша ҳақидаги шеърнинг охири ҳам «кўлни ювиш керак» деган сўзлар билан тугаганди. Охирида полни тозалаш кераклиги ҳақидаги шеър ўқилди.

Бу орада Бўёқвой Кўккўзнинг суратини ишлаб тугатди. Ҳамма расм атрофига тўпланиб, ўз қувончини изҳор қилди:

— Ажойиб! Чиройли! Жуда соз!

— Жонгинам, менинг ҳам расмимни шундай ҳаворанг кўйлақда ишлай оласизми? — деб мурожаат қилди Гулғунча Бўёқвойга.

— Сиз яшил кўйлақдасиз-ку, қандай қилиб ҳаворанг кўйлак ишлаб бўлади? — деб сўради Бўёқвой ҳайратда қолиб.

— Вой, жонгинам, ахир сизга бари бир-ку! Кўйлак яшил бўлса, сиз ҳаворангга бўяйсиз уни. Мен ҳам билганимда ҳаворанг кўйлак кийиб келардим, қаранг Кўккўз ҳаворанг кўйлақда жуда ҳам яхши чиққан.

— Майли, — деб рози бўлди Бўёқвой.

— Кўзимни ҳам, марҳамат қилиб, кўкка бўянг.

— Кўзингиз қўйкўз-ку ахир? — деди Бўёқвой.

— Вой, жонгинам, бу сизга ҳеч гапмас! Сиз яшил кўйлак ўрнига ҳаворанг кўйлак қила олганингиздан кейин, нега қўйкўз ўрнига кўккўз ишлай олмас экансиз?

— Фарқи бор-да,— деб жавоб берди Бўёқвой. — Сиз хоҳла-сангиз, ҳаворанг кўйлак кия оласиз, аммо сиз минг истаганингиз билан ўзингизга кўккўз қўя олмайсиз.

— Вой, шундай денг! Ҳа, ундай бўлса, қўйкўз қила қолинг, лекин сал каттароқ қилиб ишланг.

— Кўзингиз шундоқ ҳам жуда катта.

— Майли, хиёл каттароқ-да! Мен яна каттароқ бўлишини истаيمان. Киприklarимни ҳам сал узунроқ қилиб ишланг.

— Хўп бўлади.

— Сочимни олтин соч қилинг. Сочимнинг ўзи ҳам олтин рангда-ку ахир! — юмшоқ товуш билан сўради Гулғунча.

— Бу мумкин,— деб рози бўлди Бўёқвой.

У шоиранинг расмини ишлай бошлади. Шоира бўлса, ҳадеб ўрнидан туриб кетар, суратининг олдига югурар ва:

— Кўзим сал каттароқ бўлсин! Тагин, тагин, тагин! Киприklarимни кўпайтиринг. Оғзим хиёл кичик бўлсин... Тагин! Сал, тагин, сал! — деб бақирарди.

Сурат битди. Кўзи ҳеч қаерда учрамайдиган жуда катта кўз бўлди, оғзи тўғнағичнинг бошидай, сочи эса тоза тилладан қилингандай эди. Сурат сираям эгасига ўхшамасди. Аммо шоирага бу расм жуда ёқди. У бундан бошқа сурат менга сира ҳам керак эмас, деди.

Йигирма биринчи боб

МУРВАТВОЙ БИЛАН ТУЗАТВОЙНИНГ ҚАЙТИШГАНИ

Гулғунча ўз суратини авайлаб ушлаб пастга тушди. Уни шу заҳотиёқ қизалоқлар ўраб олишди. Унинг сурати гўзалликда Оппоғойникидан ҳам, Кўккўзникидан ҳам анча устунлигини, аммо ўхшаш-ўхшамасликка келганда улардан паст турганини ҳамма унга гапирди.

— Тентаклар-эй,— деди Гулғунча. — Сиз учун гўзаллик муҳими ё ўхшашликми?

— Албатта, гўзаллик! — деб жавоб берди барча.

Шунда хонага Қалдирғоч билан Мошхон ҳаллослаб югуриб киришди.

— Вой, қандай тентаклик бўлди! — деб бақирдишди улар. — Вой, биз ҳозир йиқилиб тушамиз.

— Нима бўлди ўзи? — дея чўчиб кетди ҳамма.

— Биз бугун касалхонага боргандик... — деб гапира бошлади Қалдирғоч.

— ...Чиқарилган болаларни уйимизга олиб бормоқчи эдик, — деб гапириб қолди Мошхон.

— ...Аммо Асалхон болаларни аллақачон чиқариб юбордим деди, — деб унинг сўзини бўлди Қалдирғоч.

— ...Кейин биз бошқа болалардан чиқариб беринг деб, ўтиндик, — деди-да, Мошхон, сўзимни Қалдирғоч бўлиб қўймасин деб яна тез-тез гапирди: — Шундан кейин Асалхон бизга Агарқул билан Шошқалоқни берди. Уларни кўчадан бошлаб келаётганимизда биздан қочиб, дарахтга чиқиб кетишди.

— Улар бизни тарбия қилади деб қўрқишяпти, билдингизми? — деб шошилиб гап қўшди Қалдирғоч ва кулиб қўйди.

— Бунақаларни тарбиялаш бизга жуда зарур экан-да! — дея ижирганиб юзини буриштирди Мошхон.

— Улар ҳозир қаерда? — деб сўради Кўккўз.

— Дарахт тепасида қолишди, — деди Қалдирғоч. — Улар яна олмани ҳам узишар!

— Қани, бориб кўрайлик, — деди Оппоғой.

Айтгандай, Агарқул билан Шошқалоқ дарахт шохида ўтириб ростданам олма узишга уринишарди. Бандидан узиш учун олмани айлантиришарди. Бирдан улар кўчада, сал узоқроқда тўхтаб буларга қизиқиб қараб турган бир тўда қизалоқларни кўриб қолишди. Агарқул билан Шошқалоқ қизалоқларнинг бунақа эътибор бериб қараб туришганини пайқашиб, яна ҳам зўр бериб олмани айлантира бошлашди. Агарқул олманинг бандини, ҳатто тиши билан узишга уринарди.

— Вой, ҳали битта ҳам олма узишмабди-ку! — деган товуш эшитилди пастдан.

Агарқул билан Шошқалоқ пастга қарашиб, буларга кулиб турган кўк кўзли қизалоқни кўришди.

— Сен гапирма, эй, кўккўз! — деб валдиради Агарқул. — Узиш осон деб ўйлайсан-а?

— Агар сизларга арра берсак, осон бўлар-а?

— Гапир-а! Кўп валдирамай бизга арра топиб бер!.. — деб жавоб берди Шошқалоқ.

Кўккўз қўшни уйга ғизиллаб кириб, Шошқалоққа арра олиб чиқди. Бир лаҳзадан кейин олманинг банди арраланиб, олма дўп этиб ерга тушди.

— Қани, қизалоқлар, олмани ташиб олайлик! — деб бақирди Кўккўз. — Болалар бизга ёрдам берадиган бўлишди.

Бир неча қизалоқ ерда ётган олманинг ёнига келиб, уни яқиндаги ҳовлига қараб думалатишди.

Яшил шаҳардаги ҳар бир ҳовлида мева ва сабзавот сақлайдиган тағхона бўларди. Қизалоқлар олмани думалатиб келиб, ер билан баравар қилинган эшикни очишди-да, олмани шу эшикдан ичкарига итариб юборишди. Эшик олдида тахтадан қилинган кўприкча бўларди, бу кўприкдан олмалар ўзидан-ўзи тағхонага думалаб тушиб кетаверарди. Қизалоқлар ишни бажариб орқага қайтишар, йўлда эса олма думалатиб келаётган бошқа қизалоқларга дуч келишарди.

Иш қизиди. Каердандир арра топиб олган Ниначи югуриб келиб қолди. У кўйлак ўрнига эгнига волейбол ўйнаганда киядиган либосини кийиб олган эди. Ниначи ҳам дарахтга чиқиб кетди. Агарқул унинг қўлидаги аррани кўриб:

— Ҳов, қани, мумкин бўлса, аррани буёққа чўз-чи. Сен арралолмайсан, — деди.

— Битта сен биласан-а! — тажанг бўлиб жавоб берди Ниначи.

У шохга ўтириб олди-да, лабини тишлаб олма бандини арралай бошлади. Агарқул унга ҳаваси келиб қараб турди-да:

— Кел, иккаламиз бирга ишлаймиз, олдин сен арралайсан, унгача мен дам олиб тураман, кейин мен арралайман-да, сен дам олиб турасан, — деди.

— Хўп, — деб рози бўлди Ниначи.

Бу орада гаражли ҳовлидан қизалоқлар югуриб келиб қолишди. Мурватвой билан Тузатвойнинг ғойиб бўлиши ҳақидаги хабар эндигина маълум бўлди. Қизалоқлар Мурватвой билан Тузатвой эрталаб вақтли Варракхонага кетиб, ҳалигача қайтиб келмаганини айтиб беришди.

— Ана кўрдингларми, — деб бидирлади Қалдирғоч. — Мен, ахир, айтган эдим! Яқин орада ҳамма болалар Варракхонага қочиб кетишади. Улар бизнинг шаҳарда туришни хоҳлашмайди.

— Қочса-қоча қолсин, — деди Кўккўз. — Биз ҳеч кимни зўрлаб олиб қолмаймиз.

Мурватвой билан Тузатвойнинг айёрлиги ҳақида гап кечга қадар чўзилди. Қалдирғоч билан Мошхон ҳатто уларнинг кетиб қолганидан мамнун бўлишиб, ҳасад билан кулишди.

Мурватвой билан Тузатвойнинг қайтиб келишидан умид узишганди, лекин бирдан кўчанинг у бошида машина кўриниб қолди. Машина кўчадан ғачир-ғучур қилиб келарди, Қизалоқлар ишларини ташлаб, унинг кетидан югуришди. Мошхон билан Қалдирғоч бўлса ҳаммадан олдин югуриб:

— Мурватвой билан Тузатвой қайтиб келди! Улар қайтиб келди! — деб бақиршарди. Кейин тўхтаб:

— Секинроқ! Машинанинг орқасидан чопманглар. Болаларга одобсиз бўлиб туюламиз, — дейишди.

Қизалоқлар гаражга келиб қарашса, Мурватвой билан Тузатвойдан ташқари яна Кулчавой ҳам келган экан.

— Бу ким? — деб ҳайрон бўлиб сўради Мошхон. — Бу, эҳтимол варракхоналик Кулчавойдир? Сиз Кулчавой, нега келдингиз? Сизни чақирганимиз йўқ-ку!

— Уни қара-я! — деб жавоб берди Кулчавой. — Чақирасиз деб ўлиб ўтирган эканман-да!

— «Уни қара-я» дегани нимаси! — деди Қалдирғоч, — биз сизникига бормаймиз, сиз ҳам бизникига келманг-да.

— Борсангиз-бораверинг. Сизни ҳайдамаймиз.

— Қанақасига ҳайдамас экансиз? Арча байрамга ўзларинг таклиф қилиб, кейин қорбўрон қилдиларинг-ку.

— Нима қилибди? Сизлар билан қорбўрон ўйнамоқчи эдик-да. Сиз ҳам бизни қорбўрон қилишингиз керак эди.

— Қизалоқлар қор ушлашни ёқтирмаслигини билишларинг керак эди-да.

— Ҳа, жиндай хато қилибмиз, — деб елкасини қисиб қўйди Кулчавой. — Сизларнинг кўз ёши қилиб, бир умр хафа бўлишларингизни ҳисобга олмабмиз.

— Йўқ, бизни бир умр хафа қилган сизларнинг ўзингиз! Нега бизга Михвойни юбординглар? У бу ерда қандай беъма-ниликлар қилганини биласизми?

— Михвой учун биз жавобгар эмасмиз, — деди Кулчавой. —

У биз томонда ҳам бўлмағур ишлар қилиб юради. Шунча урин-сак ҳам уни сира тарбия қилолмаямиз. Уни биз юборганимиз йўқ. Бу ерда у ўз билганича иш юритган.

— «Иш юритган!» — деб пиқиллади Мошхон. — Қилган бе-маъничилигини иш деб юрибди-я! Йўқ, энди биз сизлар билан овора бўлиб юрмаймиз. Сизларга зор бўлиб ўтирганимиз йўқ. Энди ўзимизнинг митти болаларимиз бор.

— Мен ҳам сизлар билан овора бўлмайман. Суф, сиздақаларга, суф дейман. Мурватвой билан Тузатвойни олиб келгандим, холос. Ҳозир машинамга ўтириб қайтиб кетаман.

Кулчавой жаҳли чиқиб, нарироққа кетди. Аммо кетиб қолмади. У Мурватвой билан Тузатвойнинг машинани тузата бошлаганини кўриб, уларга ёрдамлашишга киришди. Ҳамма шофёрлар шундай қилишади. Агар шофёрлардан бири, ким бўлмасин, машинасини тузатаётганини кўрса борми, у ҳам, албатта, унинг ёнига бориб у ер-бу ерини ковлайди, мурватини ёки гайкасини бурайди, ҳеч бўлмаса маслаҳат бериб туради.

Учаласи тун қоронғисигача куймаланишди. Аммо машина қаттиқ ремонтга муҳтожлиги учун бари бир батамом тузатиша олмади.

Йигирма иккинчи боб

МЕХАНИЗАЦИЯ МУЪЖИЗАСИ

Кўккўз эртаси куни эрталаб Асалхоннинг олдига келиб, касалхонадан чиқарилган болалар кўчада жанжаллашмай, аксинча, ўзларини жуда яхши тутиб юришганини, ҳатто қизалоқларга олма теришга ёрдам беришаётганини айтиб берди.

— Болаларга мос иш топганларингиз жуда соз бўлибди. Бугун чиқариладиган Магарқул билан Довдирни ҳам ишга жалб қилинглар, — деди Асалхон.

— Тағин битта-яримтасини чиқаришнинг иложи йўқми? —

деб илтимос қилди Оппоғой.— Уларни қизиқтирадиган иш турганда бекорга қамалиб ётишибди.

— Мен кечагина Агарқул билан Шошқалоқни навбатсиз чиқариб юбордим-ку, ахир, булар ҳам озлик қиладими сизларга?— деди Асалхон.

— Озлик қилади.

— Ундай бўлса, Индамасни ҳам чиқариш мумкин. У жуда ҳам мўмин, бирон илтимос қилиб менинг жонимга ҳам теккани йўқ.

— Тагин ким бор?

Асалхон кўзойнагини тақиб рўйхатни кўра бошлади:

— Яна Бўғирсоқ билан Шарбатжонни ҳам чиқарса бўлади. Улар ҳам мўмингина. Айтгандай, бор гапдан кўз юмиш тўғри эмас. Бўғирсоқни чиқармаслик керак эди, нега деганингизда у жуда кўп ширинлик ейди. Мен унинг бу ярамас одатини ташлата олмадим. У еб қўя қолса майлийди-я! Ҳаммадан ёмони, чўнтақларини ширинликка тўлдириб олади, яна ёстигининг тагига ҳам бекитиб қўяди. Ҳа, майли зарарсиз, зора очик ҳавога чиққандан кейин иштаҳаси бўғилиб қолса. Шарбатжонни бўлса, ҳадеб газли ширин сув ичгани учун ушлаб туришга тўғри келади. Лекин булар мен билан яхши муомалада бўлишгани учун чиқара қоламан.

Асалхон яна рўйхатни кўра бошлади:

— Уқтойни чиқаришга ҳали вақт бор, — деди у, — ҳали унинг оёғи тузалгани йўқ. Уқтой ростакам касал.

— Сергапни-чи?— деб сўради Кўккўз.

— Йўқ, йўқ!— деб унамади Асалхон.— Сергап жуда бемаъни одам! У доим ғингшийди, доим нимадандир норози. Биласизми, у ҳамманиям жонига тегди. Жуда бесўнақай бўлгани учун ёта турсин бу ерда. Ростини айтганда, мен ундан ҳамда ярамас Дорижондан жон деб қутулардим. Дорижон ўзини врач деб ҳисоблаб, доим менинг даволаш йўлимни нотўғри деб исботлашга уринади.

— Жонингизга тегмасин десангиз чиқариб юбора қолинг-да уларни,— деди Кўккўз.

— Нима деяпсиз! Ҳеч-да! Сиз биласизми, жонгинам, у ярамас Дорижон менга нима деди? Касалларни тузатиш ўрнига, соғларни касал қилармишман. Бу қанақа нодонлик! Йўқ, мен уни лозим бўлган кунгача сақлайман. У сира вақтли чиқолмайди. Сергап ҳам шундай!

Шундай қилиб, Кўккўз касалхонадан Довдир ва Магарқулдан бошқа яна Индамас, Бўғирсоқ ва Шарбатжонларни чиқаришга муваффақ бўлди. Касалхонада Уқтой, Сергап ва Дорижонларгина қолишди. Уқтой оёғи оғриб тургани учун чидаб турди. Аммо Сергап билан Дорижон бу хўрликдан сочларини юлишга ҳам тайёр эди, агар кечгача чиқармасалар, қочамиз, дейишди.

Мурватвой, Тузатвой ва Кулчавой ғира-ширада туриб яна автомобилни тузатишга киришди. Охири машина ғиғиллаб, мотори ишлай бошлаганда кун анча юқорига кўтарилиб қолганди. Учала дўст машинанинг юришини синаб кўрмоқчи бўлишди. Уй атрофида чанг кўтариб, ғилдиратиб юришди-да, кейин дарвозадан чиқиб кўча бўйлаб ҳайдашди. Шу чоқ кўчада мева йиғиб юрган қизалоқларни кўриб қолишди. Олма тепасида Шошқалоқ, Довдирвой ҳамда Агаркул билан Магарқуларни кўришди. Олма ёнидаги нок тепасида бўлса Машшоқвой, Индамас ва Ниначилар ишлашарди. Қаёққа қарасанг — қизалоқларнинг олма юмалатиб кетаётганини кўриш мумкин.

— Билмасвой ишловчиларнинг орасида у ёқдан-бу ёққа изғир ва завқланиб буйруқ берарди:

— Бештангиз у ёққа, бештангиз буёққа! Анови олмани олиб, юмалатинглар! Бу ерга ҳозир нок тушади, четроқ туринглар, бўлмаса устларингга тушиб кетади. Эй, юқорида турганлар, огоҳлантиринглар-да! Четроқ туринглар, тушиб кетса, мен айбдор эмасман.

Буларни шовқин-суронсиз ҳам қилиш мумкин-ку, аммо Билмасвой шовқинини тўхтатса, жамики иш тўхтаб қолади деб ўйларди.

Шарбатжон билан Бўғирсоқ ҳам ишлашди — нок юмалатишди. Улар нокни юмалатиш керак бўлган томонгамас, тескари томонга қараб юмалатишарди. Нокнинг тузилиши олмага ўхшаган юмалоқ эмаслигини ҳамма билади. Агарда уни юмалатмоқчи бўлсангиз, бир доирада айланиб тураверади. Бунинг устига ноклар жуда юмшоқ эди. Дарахтдан тўкилишда улар заҳаланиб қолишганди. Шарбатжон билан Бўғирсоқ юмалата бериб, нокнинг ёнини эзиб юборишди. Шунинг учун уларнинг ҳаммаёғи шира бўлиб кетди, нуқул қўлларини ялашарди.

— Нега нокни ҳадеб бир жойда юмалатиб турибсиз? Эзиб юбординглар-ку! — деб уларга бақирди Билмасвой. — Ёки ундан шарбат қилмоқчимисиз? Шарбат қилишни кўрсатиб қўяман сизларга!

Мурватвой билан Тузатвой автомобилни тўхтатиб, уларга қараб томоша қилиб туришди.

— Эй, Билмасвой! — деб бақирди Мурватвой. — Нега сизда механизация йўқ?

— Қўйсанг-чи! — деб қўл силтади Билмасвой. — Олмани қўядиган жой йўқ-ку ўзи, тагин у механизация дейди-я!.. Механизацияни қаёқдан оламан сизга?

— Мана битта машина бор-ку, — деб жавоб берди Кулчавой.

— Ҳали машина — механизациями?

— Албатта механизация-да! Олма-нокларни машинада чашиймиз.

— Бўпти!— деди Билмасвой.— Топдик! Қани дарахтнинг тагига олиб кел-чи, олмани биратўла машинага тушира қоламиз.

— Шошма, бундай бўлмайди,— деди Мурватвой.— Олмани бунақа қилиб машинага ташланса, олма ҳам эзилади, машина ҳам синади.

— Нима дейсан, сенингча, олмани дарахтдан қўлда кўтариб тушиш керакми?

— Нега қўлда бўлар экан! Арқон билан туширамиз-да.

— Бўпти!..— деб бақирди Билмасвой.— Қани, қизалоқлар, тезда буюққа арқон олиб келинглар.

Қизалоқлар дарров арқон олиб келишди. Билмасвой арқонни олиб, уни айлантира бошлади-да, нима қилишини билмай қараб турди. Кейин бир нима ўйлаб топгандай бўлиб, арқонни Мурватвойга узатди:

— Қани, буни ишга сол!— деди.

Мурватвой арқонни олма шохига отиб илинтирди-да, Шошқалоққа арқоннинг учини олманинг бандига боғлашни буюрди, бир учини эса бир қанча қизалоқларга ушлаб туринглар, деди.

— Энди аррала!— деб қичқирди Шошқалоққа.

Бир неча минутдан кейин олманинг банди арраланиб, олма арқонга осилиб қолди. Мурватвой Кулчавойга машинани осилган олманинг тагига келтиринг, деди. Қизалоқлар арқонни аста-секин бўшатиша бошлашди. Олма тўппа-тўғри машинанинг юкдонига тушди. Арқонни олманинг бандидан ечишди, олмани уйга машинада олиб кетишди.

— Ҳозир иккинчи машинани олиб келамиз,— деди Кулчавой.

Улар машинага тушишиб, Кулчавойнинг машинаси қолган гаражга жўнашди. Бир неча дақиқадан кейин иккита машина билан келиб қолишди. Битта машина олма, биттаси нок таший бошлади.

— Механизациянинг мўъжизасини кўрдингларми?— деб мақтаниб гапирди Билмасвой.— Қизалоқлар, эҳтимол, бунақа усул тушингизга ҳам кирмагандир!

Йигирма учинчи боб

КАСАЛХОНАДАН ҚОЧИШ

Механизация меҳнатни анча енгиллаштириб, ишлар жуда қизиқ кетди. Иккала машина у ёққа-буюққа гизиллаб юриб, ертўлага мева ташиди. Олма ва нокларни бир донадан, олхўриларни эса бештадан ташишди. Механизациянинг ёрдами туфайли кўпгина қизалоқлар ишдан озод бўлишди, аммо қўл қо-

вуштириб ўтиришгани йўқ, улар кўчага иккита қапа тикишди. Битта чодирга газли ширин сув, бошқасига эса пирог, ҳар хил ширинкулча, ўрамакулча ва қанд-қурслар келтириб қўйишди. Энди ҳар бир ишловчи бўш пайтида истаганини ейиши, ичиши мумкин эди.

Бўғирсоқ ўша заҳотиёқ чодирга кириб олиб, пирог ва қандларни ея бошлади. Шарбатжон бўлса, газли ширин сувга ёпишиб олди. Иккаласини ҳам қападан ҳеч кеткизиб бўлмасди.

Тўсатдан кутилмаган ҳодиса рўй берди. Узоқдан кимнингдир қаттиқ чинқирган овози эшитилди, ҳамма ишловчилар кўчанинг у бошида чошиб келаётган доктор Дорижонни кўришди. Унинг кетидан касалхонанинг Асалхон бошлиқ барча хизматчилари қувиб келишарди. Дорижон яланғоч, фақат калта иштон ва кўзойнаги бор эди, холос. У дарахт тагига келиб, тирмашиб тез юқорига чиқди.

— Нега қочдингиз, бемор? — деб бақирди дарахт тагига етиб келган Асалхон.

— Мен бемор эмасман, — деб жавоб берди Дорижон ва кучининг борича яна юқорига интилди.

— Қанақасига бемор бўлмас экансиз? Биз ҳали чиқишингизга рухсат берганимиз йўқ-ку! — деди Асалхон, чошиб келганидан нафаси оғзига тиқилиб.

— Чиқишга ўзимга ўзим рухсат бердим, — деди кулиб Дорижон ва Асалхонга тилини кўрсатиб қўйди.

— Вой, сиз ҳали беодоблик ҳам қиласизми? Бари бир кийим-бошингизни бермаймиз.

— Керак эмас, — деб кулиб жавоб берди Дорижон.

— Шамоллаб, касал бўлиб қоласиз.

— Касал бўлсам-бўларман, бироқ касалхонангизга бормайман.

— Уят сизга! — деди Асалхон. — Узингиз докторсиз-ку, тиббиётни ҳурмат қилмайсиз.

У бошини виқор билан кўтарганича қайрилиб кетди. Унинг изидан бутун хизматчилар ҳам кетишди.

Дорижон энди бошқа хавф йўқлигига кўзи етиб, дарахтдан тушди.

Қизалоқлар унинг атрофини ўраб олишди-да, ачиниб:

— Совуқ емаяпсизми? Шамоллаб қоласиз-ку, — дейишди. — Сизга кийим-бош келтирайликми?

— Олиб кела қолинг, — деб рози бўлди Дорижон.

Момиқой деган қизалоқ чопқиллаб уйига бориб, енгсиз йўл-йўл яшил кўйлак олиб келди.

— Бу нима? — деб ҳайрон бўлди Дорижон. — Мен енгсиз кўйлак кийишни ёқтирмайман. Ҳамма мени қиз бола дейди.

— Деса нима бўпти? Қиз бола бўлиш ёмон эканми?

— Ёмон.

— Нега? Бундан чиқди, биз ёмонизми?

— Йўқ, сизлар яхшисизлар-у... — деб гангиб қолди Дори-
жон, — аммо ўғил болалар яхшироқ...

— Уларнинг нимаси яхшироқ экан, қани айтиб беринг-чи?

— Албатта яхши-да. Бизнинг Машшоқвой деган боламиз
бор. Биласизми, у қандай мусиқачи? Унинг най чалганини
эшитмагансиз-а?

— Эшитганмиз. Бизнинг қизалоқларимиз ҳам чилтор ча-
лишади.

— Бизнинг Бўёқвойимиз бор. У шунақанги суратлар иш-
лайдики, бир кўрсангиз бўларди.

— Кўрганмиз. Аммо, сизда фақат Бўёқвой бўлса, бизнинг
ҳамма қизалоқларимиз расм солишни билади, ҳатто, ҳар хил
рангдаги ип билан гул сола олади. Мана, сиз кўйлагим олдидаги
кип-қизил олмахонга ўхшатиб тика оласизми? — деб сўради
Олмагон.

— Тиколмасдим, — деб тан берди Дорижон.

— Мана кўрдингизми, ҳамма нарса қўлимиздан келади.
Хоҳласак олмахон, хоҳласак қуёнча тикамиз.

— Ҳа, майли! — деб қўлини силтади Дорижон ва енгсиз
кўйлакни кия бошлади.

Уни кийди-да, қўлини ёзиб, оёғини кўтарди. Узининг у ёқ-
буёғига қаради. Билмасвой Дорижонни бунақа ғаройиб кийимда
кўриб пиқиллади, кейин бошқа болалар ҳам кулишди.

— Уят эмасми сизга! — деб жаҳли чиқди Мошхоннинг. — Ҳеч
қандай куладиган жойи йўқ.

Аммо кулги тўхтамади. Дорижон қаёққа қараса, ҳамма кула-
ётибди. У енгсиз кўйлакни еча бошлади.

— Нега бунақа қиялпсиз?... — деб уни кўндиришга киришди
қизалоқлар.

— Керак эмас! — деб қатъий гапирди Дорижон. — Тезда
кийим-бошимни келтириб қолишади.

— Асалхон бермайди, у жуда қаттиққўл.

Дорижон индамай, кулиб қўйди.

Асалхон билан хизматчилар касалхонага қайтиб келишганда,
Сергапнинг ҳам ғойиб бўлганини дарров сезиб қолишди. Улар
омборга югуриб кириб кийимлар йўқолганини билишди.
Омборда фақат Уқтойнинг кийимигина қолганди.

Шундай қилиб, Сергап билан доктор Дорижоннинг олдин-
дан ўйлаган қочиб режаси аниқланди. Бу режага кўра, доктор
Дорижон яланғоч ҳолда деразадан қочиши лозим эди. Касалхо-
нанинг бутун хизматчилари Дорижон кегидан қувади-да, Сергап
омбордан ўзининг ва Дорижоннинг кийим-бошини бемалол
ўғирлаб чиқади деб ўйлашган. Режа икир-чикиригача тўғри
ўйланган экан, амалга ошди.

Асалхон кийим-бошларни ўғирлаган Сергапни узоқ қидириб

юрди. Бу вақтда Сергап қариқиз ўтининг барги остида бекиниб ётарди. Бу ерда ўтириш унча кўнгилли бўлмаса-да, Сергап озодликка чиқиб олганидан ўзида йўқ шод эди. У тиниқ, зангори осмонга, ям-яшил ўтларга маза қилиб қарарди. Унинг юзида ҳатто табассум ҳам пайдо бўлганди. Агар у тагин касалхонага тушиб қолмаса, умр бўйи сира гингшимасликка, дунёдаги барча нарсалардан сира нолимасликка қасамёд қилди.

Сергап Асалхоннинг касалхонага кириб кетганини кўрди. Кейин бекинган жойидан астагина чиқиб кетди. Дорижонни топди-да, кийимларини унга берди.

— Кийим-бошингни ол, шўрлик ошна, — деди Сергап қўлидаги тугунчани Дорижонга узата туриб.

Дорижон ошнасининг кучоғига ташланди. Улар касалхонада эканликларида бир-бирлари билан жуда қалин ошна бўлиб қолишди. Дорижон бирпасда кийиниб олди.

Довдирвой, Агарқул, Мурватвой ва бошқа болалар Сергапни ўраб олишиб, касалхонадан эсон-омон қайтиши билан табриклашди. Унинг хушчақчақлигини кўриб, ҳамма ҳайрон қолишарди.

— Сергапнинг кулганини биринчи марта кўриб туришим! — деди Бўғирсоқ.

Қизалоқлар ҳам Сергапга атрофдан қизиқиб қараб туришарди.

— Отингиз нима? — деб сўради Момиқой.

— Сергап.

— Ҳазил қилманг-эй!

— Улай агар! Нега бунақа дейсиз?

— Сизнинг чехрангиз меҳрибон ва ёқимли. Бунақа ном сизга ярашмайди.

Сергапнинг оғзи сал бўлмаса қулоғига етиб қолаёзди.

— Менинг исмим жисмимга тўғри келмайди, — деб қочириқ қилди у.

— Дарахтга чиқасизми? — деди унга Мошхон.

— Чиқсам бўладими?

— Нега бўлмас экан? Сизга ҳам арра олиб келамиз, бошқалар билан бирга ишлайсиз.

— Менга ҳам арра ола келинглар, — деди доктор Дорижон.

— Сизга бермасак ҳам бўларди, чунки қизалоқларни камситдингиз, лекин майли, биз кечирамиз, — деди Мошхон.

Қизалоқлар тагин иккита арра олиб келишди, Сергап билан Дорижон ҳам ишга киришиб кетишди. Сергап бўлса, Асалхоннинг изнида қамалиб ётгандан кўра, дарахтга чиқиб юриш анча маза эканлигини айтди.

— Бунинг устига, анчагина фойдали ҳам, — деб қўшиб қўйди доктор Дорижон.

У пастга қараганда юқоридаги ҳаво бирмунча тоза ва кислородга мўл деб ҳисобларди. Шунинг учун Сергап билан Дорижон дарахтнинг энг баланд шохига чиқиб ишлашарди.

Йигирма тўртинчи боб

БҮЁҚВОЙНИНГ ИХТИРОСИ

Эртаси куни ҳам олма ва нок териш давом этди. Шаҳар кўчасида учинчи машина пайдо бўлиб қолди, бу Бурамавойнинг буғ билан юрадиган саккиз филдиракли автомобили эди.

Варракхона шаҳрида Кулчавойнинг ғойиб бўлганини сезиб қолишди. У ердаги одамдар Кулчавойни Мурватвой билан Тузатвой Яшил шаҳарга олиб кетганлигини билишарди. Аммо Кулчавой сафардан қайтиб кела бермагач, ҳамма бирор кўнгилсиз воқеа рўй бермаганмикин деб, хавотир бўлиб, Бурамавойдан хабар олиб келишни илтимос қилишди. Бурамавой Яшил шаҳарга келиб, Кулчавойнинг ўз машинасида мева ташиётганини кўрди-да, у ҳам жим туролмай ишга киришиб кетди.

Варракхонадагилар Бурамавойни кечга қадар кутишди, аммо у эртаси куни ҳам қайтиб келмади. Шаҳар бўйлаб ҳар хил бўлмағур шов-шувлар тарқала бошлади. Баъзилар Яшил шаҳар йўлида ялмоғиз кампир пайдо бўлиб, кимни кўрса еб қўяётганмиш, деб айтишди. Бошқалари бўлса, бу ялмоғиз кампир бўлмай, ўлмас Кошчей¹ эмиш дер, яна баъзилари баҳслашар ва ўлмас Кошчей бўлмайди, бу уч бошли аждар, Яшил шаҳар йўлида эмас, Яшил шаҳарнинг ўзгинасида ўрнашиб олганмиш, деб ишонтиришарди. Бу аждар ҳар куни битта қизалоқни ер экан, агар шаҳарда ўғил бола кўриниб қолса, шу заҳоти еб қўяр экан, негаки, қиз боладан кўра ўғил бола яхшироқ эмиш-да.

Уша уч бошли аждар ҳақида гап тарқалгандан кейин Варракхонадагилардан ҳеч ким қизалоқлар шаҳрида нима бўлаётганини билишга юраги бетлаб боролмади. Ҳар ким ҳам уйимда тинчгина ўтирганим яхшироқ дерди. Аммо тез орада бир жасур топилиб қолди. У бориб ҳамма нарсани билиб келаман деди. Бу анча машҳур бўлган Михвой эди. Унинг кимлиги ҳақида юқорида гапирилган эди. Михвойнинг бебошлигини ва еб тўймас аждарнинг оғзига ҳам кириб кета беришини у ернинг аҳолиси биларди.

Ҳамма унга бормагин, деб насиҳат қила бошлади. Аммо Михвой қулоқ солмади. У қизалоқлар олдида жуда айбдорлигини, энди виждони қийнаётганини айтиб берди. Шу сабабли у ўз гуноҳини ювиш учун шаҳарга бориб, ўша аждарнинг худди думига тупурмоқчиммиш, аждар бўлса ўлиб қолармиш, деган гапни Михвой қаёқдан олганини айтмади.

Михвой жўнади. Баъзи бировлар жуда ачиниб, ҳалитдан йиғлаб олишди. Бошқалари бўлса, унга унчалик ачинишнинг ҳожати йўқ, битта безори камайиб, шаҳар анча тинчиб қолади, дейишди.

¹ Кошчей — рус халқ эртаклари қаҳрамони — кўп хазинага эга бўлган ва ўлмаслик сирини билган ёвуз киши (ред.).

— Лекин уни қайта тарбиялай олмаганимиз учун ўзимиз айбдормиз-да, — дейишди биринчи гапирганлар.

— Бунақаларни тарбиялаб бўпсан! — деб жавоб беришди иккинчилари. — Уни тарбия қилиш ўлимдан ҳам қийин.

Бу гапдан маълум бўлишича, биринчилар ҳали Михвойдан унчалик ёмонлик кўришмаган эди, иккинчиларнинг эса Михвой хийла додини берган эди.

Худди кутилганидай Михвой қайтиб келмади. Шундан кейин шаҳарда ҳамма аждар ҳақидаги шов-шувга ишонди. Ақлга сифмайдиган уйдирма гапларни гапира бошлашди. Ҳар бир одам бу аждарга биттадан янги бош қўшарди, секин-аста уч бошли аждар юз бошли аждарга айланиб кетди.

Албатта, бу гапларнинг бари уйдирма эди. Баъзи бир энг ақлли китобхонлар Михвойнинг нима учун қайтиб келмаганини эҳтимол пайқашгандир. Баъзи пайқамай қолганларга тушунтириш мумкин, Михвойни аждар ютиб юборгани йўқ, аждар ҳеч кимни ютгани ҳам йўқ. Ҳеч қандай аждар-паждар бўлгани ҳам йўқ. Михвой ишга берилиб кетди, холос. Унинг ҳам дарахт устига чиқиб, арра билан ишлагиси келди. Ахир бу жуда қизиқ иш-да, бунинг устига хавфли ҳам. Бирор ўғил бола хавф олдида чекинаришми?

Бу кунларда фақат Бўёқвойгина уйда ўтириб расм ишларди. Ҳар битта қизалоқнинг суратли бўлгиси келарди, улар Бўёқвойнинг жонига тегишди. Яна ҳамманинг расмга энг чиройли бўлиб тушгиси келарди. Бўёқвой уларга ҳар ким ўзича чиройли эканини, ҳатто кичик кўзлар ҳам чиройли бўлиши мумкинлигини исбот қилишга уриниб кўрди. Бўлмади! Ҳар бир қизалоқ ҳам кўзи албатта катта, киприклари узун, қоши ёйдай ва оғзи кичкина бўлишини талаб қиларди. Бўёқвой охири баҳслашишни йиғиштириб, улар талаб қилгандай чиза бошлади. Бу анчагина қулай тушиб, ҳеч қандай тортишув бўлмади. Унинг устига, Бўёқвой сурат ишлаш усулига янгилик киритиш мумкинлигини сезиб қолди. Ҳамма ҳам бир хилда талаб қилгандан кейин, андаза ишлатишни мўлжаллади. Бир бўлак қалин қоғоз олди-да, ундан иккита катта кўз қирқди, узун, эгилган қош, ихчамгина бурун ва кичкинагина лаб, салгина чуқурчаси бор ияк, икки томонга нозиккина бир жуфт қулоқ ўйди. Юқорисидан ҳурпайган соч қилиб қирқди, наstdан эса ингичка бўйин ва узун бармоқли иккита қўл ишлади. Бундай андазани тайёрлаб бўлиб, нусха олишга киришди.

Нусханинг нималиги ҳозир ҳаммага аён бўлади. Бўёқвой андазани бир бўлак қоғоз устига қўйди-да, қизил бўёқни олиб, андазадаги қирқилган лабни бўйай бошлади. Қоғозда бирданига лабнинг шакли пайдо бўлди. Ундан кейин бурунни, қулоқни, қўлни бадан рангидаги бўёққа бўяди-да, сўнгра сочини қора ёки сариққа, кўзларни зангори ёки қўнғир рангга бўяди. Мана шу усулда нусха пайдо бўлди.

Бўёқвой бунақа нусхалардан бир қанчасини тайёрлади. Қайси бир қизалоқнинг кўзи кўк, сочи сариқ бўлса, у кўккўзли ва сариқ сочи нусхани олар, сал-пал ўхшатиб, суратни тайёрлаб бераверарди. Қайси бир қизалоқнинг кўзи ва сочи қора бўлса-чи, бунақасига ҳам нусха топиларди.

Бунақа бир нусхадаги суратлардан Бўёқвой талайини ишлаб ташлади. Бу янгилиги ишни тезлаштирди. Бунинг устига, Бўёқвой тажрибали устанинг қўлидан чиққан андаза билан ҳар қандай митти бола ҳам нусха тайёрлай олишини кашф этди. Бу ишга Агарқулни жалб қилди. Агарқул ҳам андаза нусхаларини керакли бўёқлар билан шундай бўядики, у тайёрлаган нусхалар Бўёқвой ишлаганларидан сираям қолишмасди. Бўёқвой билан Агарқул ўртасидаги меҳнат тақсимоти ишни яна ҳам тезлатиб юборгани жуда яхши бўлди, чунки сурат буюрувчиларнинг сони камаймай, кундан-кунга оша борди.

Агарқул ўзининг янги вазифасидан жуда мамнун эди. Гурурланиб Бўёқвой билан ўзини: «Биз – рассомлармиз», дерди. Аммо Бўёқвой ўзининг ишидан кўнгли тўлмай, буниммагадир кўчирмакашлик деб атарди. У яшил шаҳарда ишлаган ҳамма суратқулар орасида Оппоғой билан Кўккўзнинг портретинигина ҳақиқий санъат асари деб ҳисоблаш мумкин, бошқалари эса шунчаки иложсизликдан қилинган, дерди.

Бу фикрга сурат эгалари қўшилишмади. Чиройли чиққани ҳаммаларига ҳам маъқул эди, ўхшашининг унча зарурати йўқ, дейишарди. Ҳар нарсага ҳар ким турли муносабатда бўлади-да.

Йигирма бешинчи боб

УҚТОЙНИ ДАВОЛАШГАНИ

Сергап билан Дорижон қочиб кетгандан кейин касалхонанинг бутун хизматчилари яккаю ягона касал Уқтойни даволаш билан машғул бўлдилар. У ўзига бўлган алоҳида диққат-эътиборни кўриб, жуда ҳам тантиқланиб кетди. Баъзан у тушлик овқатга қанд, шўрва ва мармаладдан атала қилиб беришларини талаб қилиб қолар, баъзида эса қулупнайдан қўзиқорин солинган қиймағўшт буюриб қоларди, аммо бунақа қиймағўшт бўлмаслигини ҳамма ҳам билади-ку, ахир. Баъзида олма пюре олиб келишни талаб қиларди, олиб келишгундай бўлса, нокдан қилинган квас талаб қиларди, квас олиб келишса, ундан пиёз ҳиди анқияпти дерди-да, яна аллақандай машмаша чиқарарди.

Ҳамма ҳамширалар ҳам унинг инжиқлигидан чарчашди. Улар бунақа касални ҳеч кўрмаганмиз, у касал бўлмай, турган-битгани азоб-уқубат-ку, тузалса-тузала қолсин, деб гапиришарди.

Ҳар куни эрталаб у битта ҳамширани шаҳар бўйлаб Кўктой итини қидириб келишга жўнатарди. Шаҳарда юра бериб ҳориган ҳамшира касал ўз итини эсидан чиқаргандир, деган умидда қайтиб келса, Уқтой, албатта, ундан:

— Топдингми? — деб сўрарди.

— Ҳеч қаёқда йўқ экан.

— Яхшилаб қидирмагансан-да!

— Улай агар, ҳамма кўчаларни қидириб чиқдим!

— Нега бўлмаса, мен чақирганингни эшитмадим? Қани, тагин бориб қидириб кел-чи!

Бечора ҳамшира дарвозадан чиқиб қаёққа боришини билмасдан, ўқтин-ўқтин:

— Кўктой, Кўктой! Отинг ўчгур! — деб бақирарди.

У бунақа бақирининг фойдаси йўқлигини билса ҳам, Уқтойнинг талабини бажарарди, унинг фикрича, касални бу салтинчитармиш.

Уқтой бошқа бир ҳамширани қолган болалар нима қилишаётганини билиб келишга юборарди, у Уқтойга бу ҳақда кунига уч марта — эрталаб, тушда, кечқурун ҳисоб берарди. Учинчи бир ҳамширани эртадан-кечгача эртак айтиб беришга мажбур қиларди. Агар эртаги қизиқ бўлмаса, уни ҳайдаб юбориб, дурустроқ эртак биладиганини юборишни талаб қиларди. Агар ўртоқларидан битта-яримтаси кўргани келмаса, тозаям жаҳли чиқарди. Биров келгундай бўлса-чи, эртак эшитишга халақит беряпсан деб ҳайдаб юборарди.

Асалхон касалнинг феъл-атвори кундан-кунга расволашаётганини кўрди. Уқтойнинг феъл-атвори Сергап билан Дорижонникини қўшиб ҳисоблаганда ҳам йигирма марта баттар бўлиб кетибди, дерди. Касалга ёрдам бериш учун уни касалхонадан чиқаришдан бошқа чора йўқ эди, лекин унинг оёғи ҳалиям оғрирди. Устига-устак, Уқтой ўзини-ўзи майиб қилиб қўйди.

У бир куни эрталаб уйғонса, оёғи огримаётган экан. Ўрнидан ирғиб туриб хона бўйлаб югуриб қолди, лекин ўн қадам юрар-юрмас оёғи қайрилиб кетиб, йиқилиб тушса бўладими. Шўрликни кўтариб ўрнига ётқизиб қўйишди. Бирданига оёғи шишиб кетди, кечқурун эса иссиғи ҳам кўтарилди.

Асалхон мижжа қоқмасдан тун бўйи унинг олдида ўтириб чиқди. Унинг қилган дори-дармони туфайли шиш қайтди. Аммо бу воқеадан кейин оёғини даволаш анча чўзилиб кетди.

Охири касалга ўрнидан оз-оз туришга рухсат беришди. Уқтой қўлтиқтаёққа таяниб бир қўли билан деворни ушлаб палатада аста-секин юришни ўргана бошлади. Кейин бир соат, бир соат ҳовлига чиқиб юришга рухсат беришди, уни ҳамшира касалхонанинг атрофида айлантриб юрарди. Касалнинг инжиқлиги бир оз тузалди, жаҳли кам чиқадиган бўлиб қолди, аммо палатага қайтадиган вақт бўлганда, Уқтой ўзини унутиб қўярди-

да, «Кирмайман!»— деб бақирар ва ҳамширага қўлтиқтаёқни ўқталарди. Сўнгра касални қўлтиқлаб олиб, зўрға ўрнига ётқи-зишарди.

Қатъий чоралар қўлланиб, даволаш анча яхши бўлди. Тез орада Уқтойни бир кундан кейин касалхонадан чиқарамиз деб эълон қилишди. Бундай яхши хабарни миттиойлар ва митти-войлар эшитишиб хурсанд бўлишди.

Белгиланган куни бутун аҳоли касалхона олдига тўпланди. Ҳамма касални тузалиши билан табриклар, гуллар тақдим этар, у бўлса:

— Мана энди ҳаммамиз топишдик, — дерди, — фақат Била-фон билан менинг Кўктойимгина йўқ.

— Ҳечқиси йўқ, — деб уни юпатишди қизалоқлар, — эҳти-мол, Билафонингиз ҳам келиб қолар, Кўктой ҳам топилиб қолар.

— Қандай қилиб улар ўзидан-ўзи топилар экан? — деди Уқ-той, — қидириш керак-да уларни.

— Рост-а, — деди Билмасвой, — ўша тентак Билафонни қи-дириш керак, бўлмаса бизсиз ҳоли хароб бўлади.

— Нега у тентак бўлар экан? — деди норози бўлиб доктор Дорижон.

— Албатта, тентак-да, яна қўрқоқ ҳам, — деди Билмасвой.

— У ҳечам қўрқоқмас-ку... — деб бошлаган эди Сергап, аммо Билмасвой унинг сўзини бўлди:

— Жим ўтир! Сен бошлиқми, ё менми? Ё тагин касалхонага тушгинг келяптими?

Касалхонанинг дарагини эшитиб Сергап жим бўлди. Оппо-гой шундай деди:

— Якшанба куни жами касалларнинг тузалиши шарафига базм қилмоқчимиз, ундан кейин тентак Билафонингизни қиди-ришга базверасизлар. Уни топганларингиздан кейин, тагин бир марта базм уюштирамиз. Бу жуда ажойиб бўлади.

— Жуда соз! Жуда соз! — деб севинди барча.

Улар Билафонни топишга севинишдими, ё унга атаб яна бир марта базм уюштирилишигами билиб бўлмасди.

Мева териш тугаган эди. Ҳамма ертўлалар лиммо-лим тўлса ҳам дарахтларда олма, нок ва олхўрилар ҳали кўп эди. Қолган меваларни варракхоналик болаларга совға қилишмоқчи бў-лишди.

Ҳамма базмга тайёргарликка киришиб кетди. Аҳолининг бир қисми рақс майдончасининг ўтларини юлар, бошқа бир бўлаги эса, майдонча агрофига ўриндиқ қуради. Шошқалоқ, Индамас ва Михвой болта олиб майдончанинг ёнига чолғу аҳли учун ик-ки қаватли шийпонча қуришарди. Бошқа болалар бўлса газли сув, музқаймоқ ва бошқа ширинликларга дўконча қуришарди. Бу ишларни мусиқа садоси остида қилишарди, нега деганин-гизда, Машшоқвой чилтор асбобида энг яхши чаладиган қиза-лоқлардан ўнтасини ажратиб олиб, чолғу гуруҳи тузган эди. Улар шу ерда машқ қилишарди.

Михвойнинг жуда ҳафсала билан ишлаётгани ҳаммадан ҳам қизиқ эди. Унга нима буюрилса, ҳеч қанақа найранг қилмасдан, барчасини бажарарди. Гўё у қайта туғилгандай эди.

— Бизга ёрдам бераётганингиз жуда яхши иш бўлибди-да! — деди унга Мошхон.

— Нега ёрдам бермас эканман? — деб жавоб берарди Михвой. — Ёрдам керак экан, бошим ёрилса ҳам қиламан дедим — қиламан.

— Сиз жуда берилиб ишляпсиз, кўриб қувонасан киши, — деди Қалдирғоч. — Ишни яхши кўришингиз кўриниб турибди.

— Жуда яхши кўраман ишлашни, — деб иқдор бўлди Михвой. — Мен доим бирор иш қилишни яхши кўраман. Ҳеч қанақа иш бўлмаса-чи, нима қилишни билмай, кераксиз ишларни ҳам қилавераман. Бундан ҳеч нима чиқмайди, ҳатто танбех ҳам ейман.

Михвой «пиқ» этиб бурнини тортди-да, қўли билан артгандай бўлди.

— Яъни қанақа танбех, — деб сўради Мошхон.

— Пўстакни қоқиш-да!

— Пўстакни қоқиши нимаси?

— Шунчаки дўппослаш-да.

— Вой, бечора! — деб ачинди Мошхон, — сиз бўлмағур ишларни қилманг, қўйинг. Яхшиси, биз томонга кела қолинг-да. Бизда ё тахта девор тузатиш, ё синган дераза кўзига ойна қўйиш каби ҳар хил ишлар топилиб туради...

— Маъқул, — деб рози бўлди Михвой.

— Бизни кига базмга келасизми?

— Келсам майлими?

— Нега майлимас экан? Фақат яхшилаб ювининг ва сочларингизни таранг-да, ундан кейин келинг. Биз сизни таклиф қиламиз.

— Яхши, мен келаман. Раҳмат.

Михвойнинг ҳурмат билан гаплашгани, ҳатто раҳмат дегани Мошхонга жуда ҳам ёқиб тушди. У мамнунлигидан юзлари қизариб, югуриб Қалдирғочнинг олдига борди:

— Энди уни тарбиялаш жуда осон бўлади, — деб шивирлади.

— Уни тез-тез мақтаб туриш керак, — деди Қалдирғоч. — Бу унга фойда беради. Шўхлик қилгундай бўлса, уришиш лозим, борди-ю яхши иш қилса, мақташ керак, чунки у яна мақташсин деб яхши иш қилишга уринади. Яна уни яхши одатларга ўргатиш керак, у бўлса жуда беўхшов бурун тортади.

— Устига-устак, унинг гапи ҳам ғалати, — деб қўшиб қўйди Мошхон, — «Калла-малла», «бемаъни», «боплаб!» деган сўзлар ўзи қанақанги сўз. Уни гаплашишга ўргатиб, аста-секин хунук сўзларни ёдидан чиқариш керак.

Михвой бўлса, уларнинг мақтаганидан жуда мамнун бўлиб, янада қизиқиб ишлай бошлади. Ахир, мақтов кимга ёқмайди!

Йигирма олтинчи боб

МИХВОЙНИНГ ҚАЙТИШИ

Михвой уйга қайтмагандан кейин Яшил шаҳарга боришга варракхоналиклардан ҳеч кимнинг юраги бетламади. Юз бошли-аждар тез орада қизалоқларни еб бўлиб, кейин Варракхонага келиб, болаларни ҳам юта бошлармиш деган шов-шув тарқалди. Аммо анча вақт ўтса-да, аждардан дарак бўлмади. Унинг ўрнига бир куни эрталаб Варракхонада нотаниш бир бола пайдо бўлди. У ҳаво пуфагида ўз ўртоқлари билан учишгани, пуфак пасайиб қолгандан кейин парашют билан сакраб тушганини айтиб берди. У қоронғи ўрмонга тушиб қолгандан кейин пуфак учиб кетган томонга қараб ўртоқларини қидириб дала, ўрмонларни тоза кезиб юрибди.

Эҳтимол, баъзи бир энг топагон китобхонлар, бу нотаниш боланинг Билагон эканини алақачон билиб олишгандир. Билагон бўлса, уйига қайтиб кетмай ўртоқларини топишга қарор қилди.

Варракхонадагилар эса бундан бир неча кун илгари, ҳаво пуфагида учиб, кейин йиқилиб тушган бошқа болаларнинг ҳам Яшил шаҳарда пайдо бўлганини Билагонга айтиб беришди. Улардан иккитаси Варракхонага кавшарлагич қидириб келишиб, кейин шофёр Кулчавой билан яна Яшил шаҳарга қайтиб кетишганини ҳам айтишди. Билагон бу иккита болани суриштира бошлади. Унга болаларнинг қиёфаси ва чарм камзул кийишганини айтиб беришганда, Билагон уларнинг Мурватвой ва Тузатвой эканини англади. Ёзувчи Фаҳмдор ҳам бормотографи билан шу ерда эди. У бу гапни эшитиб, ўша болаларнинг оти ростдан ҳам Мурватвой ва Тузатвой эканини тасдиқлади.

Билагон жуда севиниб кетди. У шу заҳотийёқ Яшил шаҳарга жўнамоқчи бўлиб, йўлни кўрсатиб қўйишларини илтимос қилди. Лекин бу ердагилар унинг гапини эшитиб хафа бўлишди. Улар Билагонга Яшил шаҳарга бориб бўлмаслигини, у ерда юз бошли аждар пайдо бўлиб, қизалоқларнигина эмас, ҳатто ўғил болаларни ҳам ютиб юбораётганини айтиб беришди.

— Мен юз бошли аждарни умримда учратмаганман! — деб ишонмай кулиб қўйди Билагон.

— Нима деяпсиз ўзи! — деб унга қўл силташди. — Бизнинг Кулчавойни ким еди? У Мурватвой билан Тузатвойни Яшил шаҳарга олиб кетганига бир неча кун бўлди, ҳалиям қайтиб келгани йўқ.

— Бурамавойни ким еди? — дейишди бошқалар. — У Яшил шаҳарга Кулчавойни қидириб кетувди, уям қайтиб келмади. У жуда ажойиб механик эди-да! Ҳамма нарса қўлидан келарди.

— Михвойни ким ямлади? — деб сўрашди яна бошқалар. — Лекин, очигини айтганда, у болага ачинмаса ҳам бўлади, негаки, у ярамас бола эди. Шундоқ бўлса ҳам, уни нимадир еган бўлиши керак-да, ахир.

Билағон ўйлаб қолди. Кейин:

— Юз бошли аждар борлиги фанга маълум эмас. Бундан чиқди, бу бўлмаган гап, — деди.

Фаҳмдор бўлса:

— Аждарларнинг йўқлиги ҳақида ҳам фанда ҳеч қандай маълумот йўқ, бундан чиқди, аждарлар бор экан-да, — деди, — У ҳақда гапиришгандан кейин, нимадир бор-да.

— Ялмоғиз кампир ҳақида ҳам гаплар бор, — деди Билағон.

— Нима, сизнингча Ялмоғиз кампир ҳам йўқми?

— Албатта, йўқ.

— Қўйинг-э чўпчагингизни!

— Бу эртакмасми! Ялмоғиз кампир эртак-да.

Шаҳарликлар Билағонни шунча айнитишса ҳам, у ўз сўзида туриб, боришга қатъий қарор қилди. Нима ҳам қилишсин, болалар уни овқатлантиришди, кейин шаҳар четига бошлаб чиқиб, Яшил шаҳарга борадиган йўлни кўрсатиб қўйишди. Улар, бу сўзсиз ҳалокатга кетяпти деб, у билан кўзёш қилиб хайрлашдилар.

Шу орада узоқдан осмонга кўтарилган чанг кўринди. У тезда яқинлашди-да, катталашиб кетди. Миттилар қочиб, уй-уйларига бекиниб олишди ва деразалардан мўралашди. Уларнинг ҳаммаси юз бошли аждар чошиб келяпти деб ўйлашди. Фақат Билағон кўрқмасдан кўча ўртасида қолди.

Тез орада улар бирин-кетин учта машинанинг шаҳарга яқинлашиб келаётганини кўришди. Йўлда чанг кўтарган шулар экан. Биринчи машинага бир томони қип-қизил каттакон олма, иккинчисига пишган нок, учинчи машинага эса бештача олхўри ортилган эди. Машиналар Билағоннинг олдига келиб тўхташди-да, ичидан Кулчавой, Бурамавой ва Михвойлар тушишди. Миттилар буларни кўришиб уй-уйларидан югуриб чиқишиб, Кулчавой, Бурамавой ва ҳатто Михвой билан ҳам кучоқлашиб кўришиб кетишди. Барчаси аждарни сўрашди, ҳеч қанақа аждарнаждар йўқлигини эшитишиб, жуда ҳам ҳайрон қолишди.

— Нега сизлар анча вақт йўқолиб кетдинглар? — деб сўрашди.

— Мева теришдик, — деб жавоб берди Михвой.

Ҳамма кулиб юборди.

— Бошқалар ишлагандир-у, сен бўлсанг деворма-девор ошиб, ойна синдиргандирсан-да! — деб масхара қилиб гапирди Фаҳмдор.

— Унақа қилганим йўғ-э!— деб ўпкалади Михвой.— Мен ҳам ишладим. Мен анови... нима дерди... айтгандай тузалиб қолдим, ҳа!

Бурамавой билан Кулчавой бўлса Михвойнинг ҳақиқатдан ҳам тузалиб қолганини, қизалоқлар унинг ишидан мамнун бўлишганини тасдиқлашди ва шу сабабли варракхоналикларга бир қанча олма, нок ва олхўри совға қилишганини ҳам айтишди. Болалар мевани яхши кўришгани учун жуда ҳам хурсанд бўлишди.

Кулчавой Билағоннинг Яшил шаҳарга кетаётганини эшитиб, ўз машинасида олиб бориб қўймоқчи бўлди ва тезда жўнаб кетишди.

Варракхоналиклар кўчаларда жуда хурсанд бўлиб юришарди. Барча болалар аждарнинг йўқлигидан, Кулчавой билан Бурамавойнинг топилганидан ва ҳаммадан ҳам Михвойнинг тузалганидан хурсанд эди. Тўғри, баъзилар унинг тузалганига шубҳа билан қараб юришар ва тагин ойна синдиришни бошлаб юбормасин деб кўрқишарди. Бир куни Михвойни дарё бўйида кўриб қолишди. У фақат калта иштон кийиб олиб, кийимларини юварди.

— Нега бирданига кийимларингни ювиш керак бўлиб қолди?— деб сўрашди ундан.

— Эртага базмга бораман,— деди Михвой.— Кийимларим озода, сочларим таралган бўлиши керак-да.

— Қизалоқлар томонда базм бўладими?

— Бўлади. Кулчавой билан Бурамавой ҳам боради. Уларни ҳам таклиф қилишган.

— Сен мени ҳам таклиф қилишди демоқчимисан?— деб ишонмай сўрашди болалар.

— Нега энди таклиф қилишмас экан? Албатта таклиф қилишади-да.

— Шунақа де!— деб бошларини қимирлатишди болалар.— Агар қизалоқлар уни базмга таклиф қилишган бўлса, бундан чиқди, у ростданам тузалибди. Ким шундай деб ўйларди-я!

Йигирма еттинчи боб

КУТИЛМАГАН УЧРАШУВ

Базмга тайёргарлик жуда қизиган эди. Чолғу гуруҳи учун шийпонча ва рақс майдончаси атрофидаги капаларни қуриб бўлишди. Бўёқвой айвончани жуда ҳам ғалати нақшлар билан безаб юборди, қолган болалар чодирларни ҳар хил рангларга бўйишди. Қизалоқлар ҳам майдончани гуллар билан безашди ва

турли рангдаги чироқча, байроқчалар осиишди. Билмасвой бўлса, уёқдан-буёққа сандирақлаб юрар ва зўр бериб буйруқ берарди.

Гўё унингча иш жуда суст кетарди. У бақирар, ҳовлиқарди-да, нуқул бошқаларга халақит берарди. Яхшиям, ҳар ким усиз ҳам нима иш қилишини биларди.

Кимдир майдонча атрофига ўриндиқ қуриш керак деб қолди, аммо тахта йўқ эди. Билмасвой алам қилганидан сочларини юлаёзди.

— Эҳ,— деб бақирди у,— наҳотки ортиқча тахта олиб келишолмаса! Энди ҳамма машина Варракхонага кетиб қолди! Қани, келинлар, бирорта капани бузамиз-да, ундан ўриндиқ ясаймиз.

— Тўппа-тўғри! — деб бақирди Агарқул ва қўлига болта олиб қапага ташланиб қолди.

— Нима қиялсан? — деди Бўёқвой. — Шунча қилиб, шунча бўяб, энди бузамизми?

— Ишинг бўлмасин! — деб бақирди Агарқул. — Ўриндиқ ҳам керак-да.

— Бирини қураман деб, иккинчисини бузиш керакмас-да!

— Сен нега буйруқ берясан? — деб аралашди Билмасвой. — Ким бошлиқ — сенми ё менми? Буз дейилдим, демак, бузиш керак!

Ким билади, бу жанжал нима билан тугаган бўларди, лекин шу пайт узоқдан машина кўриниб қолди.

— Кулчавой қайтиб келди! — деб севиниб бақирди барча. — Энди тахта олиб келиш мумкин, капани бузмаса ҳам бўлади.

Машина етиб келди. Кулчавой тушди. Унинг кетидан яна битта бола тушди. Ҳамма унга ҳайрон бўлиб қараб турарди.

— Вой, оғайнилар, бу бизнинг Билағонимиз-ку! — деб бақириб юборди доктор Дорижон.

— Билағон келди! — деб бўқирди Довдирвой.

Болалар шу заҳотиёқ Билағонни қуршаб олишди-да, уни ўпиб кучоқлай бошлашди.

— Охири биз сени топиб олдим-а,— дейишди улар.

— Қанақасига сизлар мени топибсизлар? — ҳайрон бўлди Билағон. — Менимча, сизларни мен топдим!

— Ҳа, ҳа, рост-а, бизни сен топдинг, сен бизни тамом ташлаб кетдинг деб ўйловдик.

— Мен сизларни ташлаб кетибманми? — деб яна ҳайрон бўлди Билағон. — Менимча, сизлар мени ташлаб кетдинглар!

— Ахир, сен парашютдан сакрадинг, биз бўлсак, у ерда қолдик-да,— деб жавоб берди Бўғирсоқ.

— Нега сакрамай қолдингизлар? Мен ахир ҳаммага сакранг деб буйруқ бергандим-ку. Менинг кетимдан сакрашларинг лозим эди, бари бир шар узоққа учиб боролмасди, сизлар эса юраксизлик қилиб қўрққансизлар-да.

— Ҳа-ҳа, қўрқдик... — деб бош қимирлатишди барча болалар.
— Албатта, қўрқдик! — деди Билмасвой. — Сакрашдан чўчидик. Ким биринчи бўлиб қўрқоқлик қилган экан, билсак яхши бўларди?

— Ким экан? — деб сўради Магарқул. — Эҳтимол, аввало ўзинг қўрқоқлик қилгандирсан?

— Менми? — деб ҳайрон бўлди Билмасвой.

— Албатта сен-да! — деб бақирди барча. — Сакраманглар энди, деб айтган ким эди? Сен эмасми?

— Ҳа майли, мен, — деб икром бўлди Билмасвой. — Нега бўлмаса, ўзларинг менинг гапимга кирдиларинг?

— Тўғри-да! — деб кулимсиради Билағон. — Хўп бошлиқ бўладиганни топибсизлар-да! Билмасвойнинг эшак эканини гўё билмайсизлар-а?

— Ана холос, — деб қўлини ёйди Билмасвой, — бундан чиқди, мен эшак эканман-да!

— Ҳам қўрқоқсан, — деб қўшиб қўйди Шарбатжон.

— Бунинг устига, ёлғончисан, — қўшиб қўйди Бўғирсоқ.

— Мен қачон алдабман? — деб ҳайрон бўлди Билмасвой.

— Пуфакни мен ўйлаб топганман деб айтган ким эди? — деб сўради Бўғирсоқ.

— Унақа гапингни қўйсанг-чи! — деб қўлини силтади Билмасвой. — Мен ҳеч қанақа пуфакни ўйлаб топганим йўқ. Пуфакни Билағон топган.

— Буларга бошлиқ менман деб айтган ким экан? — деб Билмасвойга ёпишди Шарбатжон.

— Қанақасига мен бошлиқ эканман! Мен шунчаки... Ҳа шунчаки. Мен ҳеч нима ҳам эмасман, — деб ўзини оқлади Билмасвой.

— Биз энди башарангга туф, деймиз! Энди бизнинг бошлиғимиз Билағон, — деб бақираверди Шарбатжон.

Бу гапларнинг ҳаммасини эшитиб турган миттивойлар гурр этиб кулишди. Билмасвойнинг ғирт ёлғончилигини улар ҳам билишди.

Зағчахон билан Дўмбоғой Билмасвойнинг ёлғончи эканини ва шарни у эмас, Билағон ўйлаб топганини ҳаммаёққа ёйиш учун югуриб кетишди.

Кўккўз Билмасвойнинг олдига келиб:

— Нега бизни алдадингиз? — деб жерқди. — Сизнинг гапларингизга ишониб, ростданам, сизни ақлли, қўрқмас ва оққўнгил деб ўйлабмиз, сиз бўлсангиз ғирт ёлғончи, яна роса қўрқоқ экансиз!

У виқор билан Билмасвойдан юзини ўгирди-да, атрофини қизалоқлар ўраб олган Билағоннинг олдига келди. Уни кўриш ва унинг гапини эшитишга ҳамма ҳам қизиқарди.

— Қани менга айтинг-чи, ҳаво пуфагида учганда ер пастда

пирогга ўхшаб кўриниши ростми? — деб сўради Олмагон Билагондан.

— Йўқ, бу тўғри эмас, — деб жавоб берди Билагон. — Ер жуда ҳам каттакон, ҳаво пуфагида юқори кўтарилганинг сари ер юзи яна кенг бўлиб кўринади, гўё тагин ҳам каттага ўхшаб кетади.

— Қани, менга айтиб беринг-чи, булут жуда ҳам қаттиқ эканми, учган вақтингизда уни болта билан чошиб йўл очганингиз тўғрими? — деб сўради Кўккўз.

— Бу ҳам тўғри эмас, — деб жавоб берди Билагон. — Булут ҳам ҳавога ўхшаб юмшоққина, нега деганингизда, у тумандан ҳосил бўлади, уни болта билан чопишининг ҳеч ҳожати йўқ.

Қизалоқлар Билагондан ҳаво пуфаги буғ билан тўлдирилганми, ҳаво пуфаги оёғи осмондан бўлиб учиши мумкинми, учишган пайтда совуқ мингу яна ўндан бир даража бўлгани тўғрими, деб сўрашди. Билагон буларнинг ҳаммаси ёлгон деб жавоб берди-да:

— Бунақанги аҳмоқона гапларни ким айтди сизларга ўзи? — деб сўради.

— Буни гапирган Билмасвой, — деб жавоб берди Қуёнча кулиб.

Ҳамма Билмасвойга қараб, хохолаб юборди. У хижолат бўлганидан қизариб кетди, ер ёрилса, ерга кириб кетгудай бўлди, ура қочиб, ўсиб ётган қоқигулнинг ичига бекиниб олди.

«Қоқигулнинг ичида ётаман-да, улар бу воқеани эсларидан чиқаргандан кейин чиқаман», деб ўйлади Билмасвой.

Билагон Яшил шаҳарни кўргиси келди. Кўккўз, Оппоғой ва бошқа қизалоқлар шаҳарнинг энг машҳур жойларини кўрсатиш учун у билан биргалашиб кетишди. Билагон дарё устига қурилган кўприкка синчиклаб қаради, кейин қамиш водопроводни кўрди. Уни водопровод ва фаввора қурилиши жуда ҳам қизиқтирди. Қизалоқлар унга водопровод қандай қилиб қурилганини ва фаввора қандай қилинганини, фаввора учун сув пастда бўлмай юқорида бўлиши зарурлигини гапириб беришди. Қизалоқлар шахридаги тартиб ва ҳаддан ташқари озодалик Билагонга жуда ҳам ёқиб тушди. У йўлкаларга ҳам шолча солиб қўйишганини мақтади. Қизалоқлар хурсанд бўлишганидан Билагонни ўз уйларини кўришга таклиф қилишди. Уйларининг ичи ҳам ташқи кўринишига ўхшаган чиройли эди. Билагон бир уйда китоб жавонини кўриб қолиб, уйига қайтганда у ҳам ўзига китоб жавони қилмоқчи бўлганини айтди.

— Ҳали сизнинг китоб жавонингиз йўқми? — деб сўрашди қизалоқлар.

— Йўқ! — деб бўйнига олди Билагон.

— Китобларингиз қаерда сақланади бўлмаса?

Билагон қўлини силтаб қўя қолди, холос. Китобларим стол

остида, стол устида ва ҳатто каравотнинг тагида ётади деб тан олишга уялди.

Билагон, турган гап, тарвузларга ҳам қизиқди. Қизалоқлар унга Майсаой ҳақида гапиришди. Билагон у билан танишиб олмоқчи бўлди. Қизалоқлар Майсаойни топишиб, Билагон билан таништириб қўйишди. Билагон ундан ўзини қизиқтирган ҳамма нарсаларни сўрай бошлади. Майсаой унга турли мева ва сабзавотлар етиштирганини айтиб берди. Билагон унинг гапини жуда диққат билан тинглади, ҳатто баъзи нарсаларни ёндафтарчасига ёзиб ҳам олди.

— Мана бу жуда ақлли бола,— дейишди қизалоқлар.— Дарров бир нимани ўрганиб олишга интилгани кўриниб турибди.

Билмасвойнинг бўлса қоқигулнинг ичида ўтираверишга сабри чидамади, албатта. У ўқтин-ўқтин чиққанда шундай ҳолга тушганидан роса эзиларди. Қизалоқлар гўё у оламда йўқдай, унга сира эътибор қилишмади. Аммо болалар бўлса унга сира кун беришмади.

— Билмасвой ёлгончи! — деб бақирарди улар.— Билмасвой мақтанчоқ! Билмасвой қўрқоқ!

«Йўқ, ҳали унутишмабди!»— деб алам қилиб ўйларди Билмасвой ва яна ўзини қоқигулнинг ичига урарди.

Бир қанча вақтдан кейин у тагин чиққан эди, яна боягидек қилишди. Охири у:

— Энди сира чиқмайман! Сўзда туриш керак. Бу ерда эртагача қимирламай ўтираман. Базм бошланганда чиқаман,— деди.

Йигирма саккизинчи боб

ЯРАШ-ЯРАШ

Эртаси ҳамма сабрсизланиб кутган базм бошланди. Рақс майдончаси атрофидаги ясатилган капалар жуда чиройли бўлиб, ялтираб турарди. Майдонча устидан тортилган арқончаларга эса турли чироқ ва байроқчалар осилган эди. Шунақа байроқча ва чироқлар атрофдаги дарахтларда ҳам бор эди. Ҳар бир дарахт безатилган янги йил арчасига ўхшарди.

Гуллар билан безатилган шийпончанинг иккинчи қаватига ўн қизалоқдан иборат чолғу гуруҳи жойлашганди, ҳар битта қизалоқ чилтор чаларди. Бу ердаги чилторлар қўлда кўтарса бўладиган чилторлар эди. Тиззага қўйиб чаладиган чилторлар ҳам бор эди, шунингдек полда турадиган чилторлар ҳам қўйилганди. Битта жуда каттакон чилторни эса зинага чиқиб чалишга тўғри келарди.

Ҳали шом тушмасдан барча майдонча атрофига тўпланиб, Варракхонадан келадиган меҳмонларни кутишарди. Биринчи бўлиб Михвой келди. У озода кўйлак кийган, тоза ювинган ва таранган эди. Тўғри, фақат бошининг тепасидаги озгина сочи хўрознинг тожиги ўхшаб диккайиб турарди. Аммо Михвойнинг ҳафсала билан тарангани сезиларди.

— Мана энди яхши бола бўлибсиз,— деди унга Мошхон.— Бунақа ясаниб, озода бўлиб юриш ўзингизга ҳам ёқса керак.

— Албатта,— деб қўшилди Михвой, кўйлагини тузатиб.

Михвойнинг кетидан Бурамавой билан Кулчавой келди, уларнинг ортидан варракхоналик бошқа болалар пайдо бўла бошлади. Уларни ҳеч ким таклиф қилмаган бўлса-да, аммо ҳар бири юборилган мева учун миннатдорчилик билдиришга келганини айтди. Уларни шу заҳоти базмга қолишга таклиф қилишди.

Билмасвой бўлса, ростдан ҳам қоқигул орасида базм бошлангунча ўтирди. Очиғини айтганда, у ўша жойда ўтиргандан кўра кўпроқ ётди, тўғриси, ухлади, аммо болаларнинг йиғила бошлаганини кўрган заҳоти ўтнинг ичидан чиқа солиб, тўғри майдонча томон йўл олди.

Болалар уни кўриб қолиб бақирди:

— Эй ёлгончи, сен ҳам келибсан-да! Қани, буёққа келиб оёғинг осмондан бўлиб учганингни айтиб бер-чи!

— Қани, шарбат ўрнида будутни еганингни айтиб бер-чи!— деб унинг олдига сакраб келиб бақирди Бўғирсоқ.

Билмасвой қаттиқ хафа бўлди. У бурилиб боши оққан тарафга жўнади. Болалар унинг кетидан алланамалар деб бақирди, кулишди, лекин булар унинг қулоғига кирмади.

У йўлнинг фарқига бормай, юравериб, шаҳарнинг четига чиқиб қолди. Тахта деворга қоқилиб тушиб, пешонасини гурра қилиб олди, Тўхтади-да, бошини кўтариб деворга қаради ва «Билмасвой аҳмоқ» деган ёзувга кўзи тушиб қолди.

— Ана холос!— деди Билмасвой.— Ҳалитдан менинг тўғримда деворга ёза бошлашибди.

Унинг шунақаям хўрлиги келдики, асло айтиб бўлмайди. У деворга бошини тираб ҳўнг-ҳўнг йиғлади.

— Оҳ, мен қандай бахтсизман-а!— деди у.— Энди ҳамма мендан кулади! Ҳамма мени масхара қилади! Дунёда мени ҳеч ким, ҳеч ким ёқтирмайди!

У деворга бошини тираганча узоқ вақт туриб қолди, кўз ёши сира тўхтамасди. Бирдан у елкасига кимнингдир қўл теккизганини сезиб қолди. Кейин:

— Қўйинг, йиғламанг, Билмасвой!— деган ёқимли овозни эшитди.

У бундай қараб, Кўккўзни кўрди.

— Йиғлашнинг ҳожати йўқ,— деб қайтарди у.

Билмасвой ундан ўгирилиб, деворга ёпишиб, янада қаттиқроқ йиғлай бошлади. Кўккўз индамасдан унинг елкасини силади. Билмасвой унинг қўлини олиб ташлаш учун елкасини қимирлатди, ҳатто ер тепиниб ҳам қўйди.

— Қўйинг, қўйинг, бунақа жаҳлдор бўлманг,— деб эркалаб гапирди у. — Сиз, ахир, мулойим, яхши боласиз. Сиз янада яхши кўриниш учун мақтангансиз, алдагансиз, холос. Аммо энди сиз сираям бунақа қилмайсиз-а, шунақами? Бунақа қилмайсиз-а?

Билмасвой гик этмади.

— Энди бунақа қилмайман, деб айтинг. Сиз ахир яхши-сиз-ку!

— Йўқ, мен ёмонман!

— Аммо бундан ёмонроғи ҳам бўлади.

— Йўқ, мен энг ёмонман...

— Бекор гап! Михвой сиздан ҳам баттар эди. Михвойга ўхшаб ярамас ишлар қилганингиз йўқ-ку, ахир. Охири у ҳам тузалиб қолди. Бундан чиқди, истагингиз бўлса, сиз ҳам, турган гап, яхши бўла оласиз. Иккинчи бунақа иш қилмайман денг-да, бошқатдан яхши бўла бошланг. Утган гапларни энди сира эсга олмайсиз.

— Майли, энди бунақа қилмайман! — деб қовоғини солиб тўнғиллади Билмасвой.

— Ана, қаранг, қандай яхши-я! — деб севиниб кетди Кўккўз. — Сиз энди ростгўй, қўрқмас ва ақлли бўлишга урининг. Яхшироқ кўринаман деб бўлмагур нарсаларни тўқимасангиз, яхши-яхши ишлар қила оласиз. Тўғрими?

— Тўғри, — деб жавоб берди Билмасвой.

У хўрсиниб Кўккўзга қаради-да, кўз ёшлари аралаш жилмайди. Кўккўз унинг қўлини ушлади:

— Юринг, одамларнинг ёнига борамиз.

Бирпасда рақс майдончасига етиб боришди. Бўғирсоқ Билмасвойнинг Кўккўз билан бирга келаётганини кўриб, бор овози билан бақирди:

— Билмасвой алдоқчи! Билмасвой аҳмоқ!

— Булутни қандай қилиб ютганингни айтиб бер-чи, — деб қичқирди Шарбатжон.

— Уят, сизларга, болалар! — деди Кўккўз. — Нега уни масхара қиласизлар.

— Нега ўзи алдади бўлмаса? — деди Бўғирсоқ.

— Вой, у ҳали сизларни алдадими? — деб ҳайрон бўлди Кўккўз. — У бизни алдаганда, индамагансиз, бундан чиқди, сиз ҳам унга шериксиз!

— Сизлар ҳам ундан яхшимассиз! — деди Оппоғой. — Сизлар унинг ёлгон гапирганини, мақтанганини кўра-била туриб, ҳеч бирингиз йўлдан қайтармагансиз. Ҳеч қайсингиз, бу яхши-мас, демагансиз! Қанақасига сиз яхшисиз?

— Биз ўзимизни яхши деяётганимиз йўқ-ку! — деб елкасини қисди Бўғирсоқ.

— Ўзингиз яхши бўлмаганингиздан кейин, уни масхара қилманглар-да, — деб гапга аралашди Мошхон. — Сизнинг ўрнингизда бошқалар бўлганда унинг тузалишига аллақачон ёрдамлашган бўларди.

Бўғирсоқ билан Шарбатжон уялганидан Билмасвойни масхара қилишмай қўйишди.

Қалдирғоч уларнинг олдига келиб:

— Бечорагина-я! Йиғладингизми? Сизни масхара қилишди-ми? — деди. — Болалар шунақа эси паст, ҳовлиқма бўлишади. Сизни хафа қилдирмаймиз. Энди сизни масхара қилишларига сира йўл қўймаймиз. — У четроққа чиқиб, қизалоқларга шивирлади:

— У билан мулоим гаплашиш керак. Айб иш қилиб қўйиб, жазоланди, аммо у энди тавзирини еб, тавба қилди, бундан буён ўзини яхши тутиб юради.

— Албатта! — деб қўшиб қўйди Мошхон. — Масхара қилиш яхши эмас. Жаҳли чиқиб, яна баттар бўлади. Агар унга раҳм қилсанглар, ўз айбини чуқур ҳис қилади-да, тез тузалиб қолади.

Қизалоқлар Билмасвойнинг атрофини ўраб олишиб, унга ачина бошлашди. Билмасвой бундай деди:

— Мен оддинлари ўғил болалар яхши деб, қизалоқларга қўшилмасдим. Энди билсам, болалар сираям яхши эмас экан. Болалар нуқул мени масхара қилишди. Қизалоқлар бўлса менинг ёнимни олишди. Энди доим қизалоқлар билан аҳил бўламан.

Йигирма тўққизинчи боб

БАЗМДА

Муסיқа янгради-ю ҳамма рақсга тушиб кетди. Шошқалоқ қорасоч Зағчахон билан чирпирак бўлиб айланди, Билағон Оппоғой билан рақс тушди, Сергап Қалдирғоч билан. Қаранг, кимнинг хаёлига келибди дейсиз — доктор Дорижон Асалхон билан рақсга тушиб кетса бўладими-я! Асалхон ҳам базмга келган эди. У ҳамма кўравериб кўникиб қолган оқ халатда эмас, чиройли гулдор кўйлак кийиб олган эди. Касалхонасида ўз ҳукмини ўтказадиган Асалхонга сира ҳам ўхшамасди. У Дорижоннинг елкасига қўлини қўйиб айланаркан, жилмайиб туриб:

— Бизнинг даволаш усулимиз сизникидан кўра анча яхшилигини, ҳарҳолда, тан олсангиз бўларди, — деди, — турли яра, шилинган, тирналган жойлар, ғурра ва ҳатто чипқонга ҳам асал

суртиб қўйса, яхши бўлади. Асал — жуда яхши, тоза тутувчи модда, шунингдек, йирингдан ҳам сақлайди.

— Гапингизга қўшила олмайман,— деб баҳслашди доктор Дорижон.— Ҳамма яраларга, тирналган ва шилинган жойларга йод суриш лозим. Йод ҳам жуда яхши, тоза тутувчи моддадирки, у ҳам йирингдан сақлайди.

— Ҳарҳолда бари бир фикримга қўшилсангиз бўларди, сизнинг йодингиз терини куйдиради, асал билан даволаса, сира ачиштирмайди.

— Асал билан даволаш фақат миттиойларга тўғри келади, десангиз, қўшилишим мумкин. Аммо миттивойларга асалингиз ҳечам тўғри келмайди.

— Нега энди? — деди ҳайрон қолиб Асалхон.

— Сиз ўзингиз асал билан даволаса, ачиштирмайди дедингиз-ку.

— Сизга, албатта ярани ачиштириш шартми?

— Албатта, ачиштириши шарт,— деб жавоб берди доктор Дорижон.— Агар бирорта бола девордан ошиб оёғи шилиниб кетса, унда оёғига йод суртиб куйдириш керак, токи девордан ошиш шунақа хавфли эканини эсидан чиқармасин, ўшанда бошқа сафар девордан ошмайди.

— Унда бошқа сафар девордан ошмайди-ю, томга чиқади-да, йиқилиб бошини ёради,— деди Асалхон.

— Унда йодни бошига суртамыз, томга чиқиш ҳам хавфли эканини унутмайди. Йод бағоят тарбиявий аҳамиятга эга.

— Доктор тарбиявий аҳамиятни эмас, касалнинг азобини енгиллатишни ўйлаши керак,— деб жавоб берди Асалхон.— Йодингиз билан касални баттар азобга соласиз.

— Доктор ҳаммасини ҳам ўйлаши керак,— деди Дорижон.— Қизалоқларни даволаганда ҳеч нимани ўйламаслигингиз ҳам мумкин, аммо болаларни даволагудай бўлсангиз-чи...

— Келинг, яхшиси, бошқа нарса ҳақида гаплашайлик,— деб унинг гапини бўлди Асалхон.— Сиз билан сираям рақс тушиб бўлмаяпти.

— Йўқ, сиз билан рақсга тушиб бўлмаяпти!

— Сиз унчалик одобли эмассиз!

— Ҳа, биров менинг тўғримда шунақа бемаъни гапларни гапирса, одобсиз бўлиб қоламан.

— Бемаъни гапларни гапираётган ўзингиз! Сиз доктормас, шунчаки табибсиз.

— Сиз-чи... Сиз!..

Алам қилганидан Дорижон ҳеч нима деёлмади.

У рақс майдончасининг ўртасида тўхтаб, сувдан чиққан баликдай оғзини очиб, эси оғиб қолди. Жуфт-жуфт бўлиб рақс тушаётганлар унга тегиб кетишарди. Асалхонни ҳам туртиб юборишди. У Дорижоннинг қўлидан тортиб:

— Қани, рақс тушинг! Нега тўхтаб қолдингиз? Бошқаларга халақит беряпмиз! — деди.

Дорижон қўлини силтади-да, кейин иккови яна ўйинга тушиб кетишди. Олдинига индамасдан рақс тушишди, кейин тагин даволаш усули ҳақида жанжаллашиб кетишди.

Бўғирсоқ Дўмбоғой билан рақс тушарди. Улар ўртасида тамоман бошқача гап борарди.

— Қанди яхши кўрасизми? — деб сўради Бўғирсоқ.

— Жудаям, — деб жавоб берди Дўмбоғой. — Сиз-чи?

— Мен ҳам. Ҳаммасиданам хамир таомни яхши кўраман.

— Мен-чи, оламда ҳаммасиданам музқаймоқни яхши кўраман.

Мурватвой Олмаҳон билан рақсга тушди.

— Мен автомобиль ҳайдашни ўрганишни орзу қиламан, — деди Олмаҳон. — Бизнинг анча қизалоқларимиз ўрганиб олишган, демак, мен ҳам ўргана олар эканман-да.

— Бу жуда осон гап, — деб тасдиқлади Мурватвой, — тирковични босиб, кейин газ бериш керак, холос.

Билмасвой Кўккўз билан рақс тушди. Аммо, уни шунчаки номига рақс тушди деса ҳам бўлаверади. Деярли, Кўккўзнинг ўзи рақс тушди, Билмасвой бўлса эчкига ўхшаб сакрарди, холос. У Кўккўзнинг оёғини босиб олар ва нуқул бошқаларни туртиб юрарди.

Охирида Кўккўз:

— Келинг, яхшиси, ўтира қоламиз, — деди.

Улар кичкина ўриндиққа ўтиришди.

— Биласизми, — деди Билмасвой, — мен, ахир, сираям рақс тушишни билмайман.

— Буни ўзингиз бўйнингизга олганингиз жуда яхши, — деди Кўккўз. — Сизнинг ўрнингизда бошқа биров бўлганда ё оёқ, ё қўлим оғрияпти деб, қоп-қоп ёлғонни дўндирадди. Сиз бўлсангиз, билмайман, деб очиғини айтдингиз. Сиз билан дўстлашса бўлар экан,

— Албатта, бўлади, — деб рози бўлди Билмасвой.

— Ўғил болалар билан дўстлашиш менга ёқади, — деди Кўккўз, — қизалоқларни кўп ёқтирмайман, чунки улар ҳаддан ташқари ўз хуснларига бино қўйишади-да, ойна олдида ўралашгани-ўралашган.

— Ойнага қарашни яхши кўрадиган болалар ҳам бўлади, — деб жавоб берди Билмасвой.

— Ахир, сиз унақамассиз-ку, а, Билмасвой? Тўғри, сиз унақа эмассиз-а?

— Йўқ, мен унақа эмасман, — деб жавоб берди Билмасвой.

У ҳозир алдади. У ҳам баъзан ҳеч ким йўғида бошқа болаларга ўхшаб ўз кўркига бино қўйиб, ойна олдида айланишарди.

— Сизнинг шунақа эмаслигингиздан жуда хурсандман, —

деди Кўккўз.— Иккаламиз дўст бўламиз. Менинг жуда қизиқ таклифим бор. Келинг, бир-биримизга хат ёзишамиз. Олдин сиз хат ёзинг, кейин мен сизга ёзаман.

«Ана холос!»— деб ўйлади Билмасвой. У фақат босма ҳарфлар билан ёзгани учун ўзининг саводсизлигини айтишдан уялди.

— Хатнинг нима кераги бор?— деб саросимада тўнғиллади у.— Биз унчалик олисда турмаймиз-ку. Шундоқ гаплашиб тур-сак ҳам бўлаверади.

— Вой, сиз жудаям камҳафсала экансиз-а, Билмасвой! Сиз менинг кўнглимга ёқадиган бирон иш қилишни хоҳламайсиз-а. Хат олиш жуда қизиқ-ку, ахир!

— Ҳа, майли,— деб рози бўлди Билмасвой.— Хат ёзаман.

Тез орада қоронғи тушди. Атрофда юзларча ранг-баранг чироқлар ярақлади. Чироқлар дарахтларда ҳам, капаларда ҳам порларди. Баъзи жойларда дарахт остидаги ўтлар орасига ҳам чироқчалар яшириб қўйишганди, бу чироқчалар ёниб, гўё ўтларнинг ўзи аллақандай сеҳрли нур сочаётганга ўхшарди. Чолғучилар жойлашган шийпончанинг пастига чиройли ҳаворанг парда тутилганди. Парда бирдан очилди-ю ҳамма саҳна борлигини кўриб қолди.

Саҳнага шоира Гулғунча чиқди-да:

— Тинчланинг, тинчланинг! Диққат! Ҳозир концерт бўлади!— деб эълон қилди.

Ҳамма ўриндиқларга ўтириб, концерт кўришга тайёрланди.

— Диққат!— деди яна Гулғунча.— Саҳнага биринчи бўлиб ўзим чиқаман. Мен сизларга дўстлик ҳақидаги янги шеъримни ўқиб бераман.

Қизалоқлар ва болалар гулдурос чапак чалишди. Чапаклар тўхташи билан Машшоқвой ўзининг дирижёрлик таёқчасини кўтарган эди, бирдан куй янгради. Гулғунча ўзининг дўстлик ҳақидаги янги шеърини мусиқа садоси остида ўқий бошлади. Бу шеър ҳам Гулғунчанинг бошқа шеърлари каби яхши эди. У: «Ҳамманинг дўсти бўлиши керак, керақдир дўстликни маҳкамлаш!» деган сўзлар билан тугади.

Ҳаммага маъқул бўлган шеърхонликдан кейин саҳнага рақс ансамбли чиқди. Ҳар хил рангли чиройли кўйлак кийиб, лента тақиб ясанган ўн иккита қизалоқ ҳар турли ўйинга тушди, уларнинг ичида энг яхшиси «шолғом» рақси эди. Томошабинлар ўша «шолғом» ўйини яна икки марта қайтарилмагунча ҳадеб қичқириб чапак чала беришди. Рақс ансамблидан кейин Варракхона шаҳар болалар жўри чиқди. Жўр бир қанча қўшиқ ижро этди.

Жўр саҳнадан тушиши билан Машшоқвой ўз чолғу гуруҳини қолдириб, иккинчи қаватдан устунга осилиб пастга — саҳнага тушди-да:

— Буёққа чиқинглар, ошналар! Буёққа!— деб қичқирди.

Билағон, Шошқалоқ, доктор Дорижон ва Билағоннинг бошқа ўртоқлари саҳнага чиқишди.

— Диққат! — деб бақирди Машшоқвой. — Ҳозир Гулзор шаҳар болалар жўри чиқади.

У найини чалди, болалар бараварига шоир Гулшаний ёзган чигиртка ҳақидаги қўшиқни ижро этишди:

Чигиртка бор ўт ичида,
Бодрингчадай кичик жуда.
Жуда кўм-кўк эди-да у,
Жуда кўм-кўк эди-да у.

Еяр эди нуқул кўкат,
Қўнғизларга тегмас фақат.
Ошна эди пашшаларга,
Ошна эди пашшаларга,

Қараб уёқ ва буёққа,
Келиб қолди оч қурбақа,
Чигирткани ютди-қўйди.
Чигирткани ютди-қўйди.

Уйламаган ҳеч қачон у,
Ва кутмаган ҳеч замон у,
Шундай бўлар деб охири,
Шундай бўлар деб охири!

Қўшиқ ғамгин бўлганидан, охирида ашулачиларнинг ўзлари ҳам тоқат қилишолмай ҳўнг-ҳўнг йиғлашди. Очкўз қурбақа ютиб қўйган бечора чигирткага ҳамма ачинди. Кўзларидан дув-дув ёш тўкишди.

— Жуда яхши чигиртка эди бечора, — деди хўрсиниб Довдирвой.

— Ҳеч кимга сираям тегмасди, пашшалар билан ҳам аҳил эди, — деди Шошқалоқ.

— Шунинг учун ҳам уни қурбақа еб қўйди-да! — қўшиб қўйди Мурватвой.

Фақат Билагон йиғламасдан ўртоқларини овутди:

— Йиғламанглар, ошналар! Қурбақа чигирткани егани йўқ. Бу тўғри эмас. Қурбақа пашшани ейди. Улай агар, пашшани ейди!

— Бари бир, — деб хўрсинди Мурватвой, — мен пашшага ҳам ачинаман.

— Пашшага ачинишнинг нима кераги бор? Улар касал юқтириб, ҳамманинг жонига теккани-теккан. Энди бир камларинг пашшага ачинишмиди!

— Мен умуман пашшага йиғлаётганим йўқ! — деди Сергап. — Мен уйда эканлигимизда бу қўшиқни айтганимизни эсладим, холос.

Шу орада Билмасвой шундай қаттиқ увиллаб юбордики, йиғлаб турганлар ҳайрон қолишиб, йиғисини ҳам тўхтатиб, уни овутишга тушишди. Ҳамма ундан нега бунақа қаттиқ йиғлаганини сўрашди. Аммо Билмасвой пиқиллаб, ҳеч нима демади. Охирида хўрсиниб:

— Мен Дум... Мен анови... Думбулвойни соғиндим! — деди.

— Ростдан-а? — деб ҳайрон қолди барча, — соғинмай юриб-юриб, бирданига соғинибсан-да!

— Ҳа! — деб инжиқлик қилиб жавоб берди Билмасвой. — Мен бу ердан, Думбулвой бўлса, уйда қолди!

— Қўявер, сенсиз Думбулвой йўқолиб қолмайди, — деди Шошқалоқ.

— Йўқ, йўқолади! Мен биламан, у ҳам мени соғиниб қолган. Думбулвой менинг энг яхши оғайним, биз ҳаво пуфагида учганимизда, мен ҳатто у билан хайрлашмаган эдим.

— Нега хайрлашмадинг?

— У билан уришиб қолганим учун хайрлашгим келмовди. Биз учган маҳалда у нуқул менга қараб кўлини силкий берган эди, мен жўрттага юзимни тескари ўгириб олиб, унга қарамовдим. Ҳаво пуфагида учаётганимдан жуда мағрур эдим-да. Энди бўлса мени қийнапти анови... Нимайди?..

— Виждонми? — деди доктор Дорижон.

— Ҳа, ҳа, оғайнилар, виждон! Агар хайрлашганимда эди, менга анча осон бўларди. Оғайнилар, уйга қайтиб боргач, мен Думбулвой билан ярашаман-да, кейин хайрлашаман.

— Агар қайтиб борсак, хайрлашиш эмас, саломлашиш керак бўлади, — деди Билагон.

— Бари бир, олдин хайрлашаман-да, кейин саломлашаман, ҳаммаси жойида бўлади.

— Дўстлар, қайтиб кетишимизга тўғри келади, — деди Машшоқвой. — Билмасвойнинг уйга кетгиси келиб қолди.

— Тўғри, оғайнилар, менинг ҳам уйга кетадиган вақтим бўлди, — деди Дорижон. — Мен бўлмасам, Гулзор шаҳрида битта-яримтаси касал бўлиб қолиши мумкин, тузатадиган ҳеч ким йўқ, ахир.

— Бўлди-да, шунча ўйнаганимиз етар энди! — деб жавоб берди Билагон. — Қачон бўлмасин, уйга қайтишимиз керак-да. Эртага йўлга чиқамиз.

Базм тамом бўлди. Кўккўз Билмасвойнинг олдига келди:

— Мана, иккаламиз хайрлашамиз энди, — деди хафа бўлиб у.

— Ҳа, — деб аста жавоб берди Билмасвой. — Уйга кетадиган вақтимиз бўлди.

— Бизнинг шаҳарда жуда оз турдинглар.

— Менинг яна анча қолгим бор-у, аммо уйга кетгим келяпти, — деди Билмасвой бошини қуйи солиб.

Кўккўз ниманидир ўйлаб турди-да, кейин:

— Тўғри, албатта, уйга боришларинг керак, — деди. — Уйда қолган дўстларингиз, эҳтимол, сиздан хавотир олишаётгандир. Дўстларингизни унутмаётганларингиз яхши.

Анчагача иккови ҳам индамай туришди. Билмасвой нимадир демоқчи эди-ю, лекин томоғи бўғилиб, ичидан сўзи чиқмай қолса бўладими. У бошини эгиб пошнаси билан ерни кавлади, Кўккўзга қарашга журъат этолмади. У кўзимдаги ёшни кўриб қолади деб кўрққан эди. Ниҳоят, улар бошларини кўтардилар, кўз-кўзга тушди.

— Мен сизга йўлга халта тикиб берайми? — деди Кўккўз.
— Майли.

Эртаси кун Билағон билан ўртоқлари йўлга тушишди. Яёв саёҳат қилишга қарор қилишди. Ҳаво пуфаги ёрилган, уни тузатиш қийин эди, бунинг устига ўша томонга шамол ҳам эсмасди. Ҳаммадан олдинда қўлига компас ушлаган Билағон борарди. Унинг кетидан доктор Дорижон, кейин Мурватвой билан Тузатвой, уларнинг кетидан эса қолган митти болалар кетишарди. Билмасвой ҳаммадан кейинда борарди. Болаларнинг орқасида юк халта бор эди. Бу халталарни қизалоқлар тикиб беришганди. Юк халталарда йўл учун пироглар ва шунингдек, Гулзор шаҳрида бўлмайдиган мева, сабзавот ва гул уруғлари бор эди. Шарбатжоннинг ҳамма чўнтагида биттадан тарвуз уруғи бор эди.

Ҳамма қизалоқлар болаларни кузатгани чиқишди. Кўплар йиғлашди.

— Йиғламанглар, — деди уларга Билағон. — Бир кунмас бир кун биз тагин ҳаво пуфаги ясаймиз-да, сиз томонга учиб келамиз.

— Кўкламда олма гуллаганда учиб келинглар, — деб қичқиришди қизалоқлар. — Бизда баҳор жуда чиройли бўлади.

Қизалоқлар шаҳар четида қолишди, болалар эса майсалар ва дала гуллари ўсиб ётган йўлдан кетишди.

— Хайр! Хайр! — деб қичқиришди қизалоқлар ва қўлларини силкишди.

— Хайр! Хайр! — деб жавоб беришди болалар.

Кўккўз индамасдан қўл силкиб қолди.

Болалар дарров олисга кетиб қолишди, қизалоқларнинг овози уларга зўрға эшитиларди.

— Билмасвой! Билмасвой! — деб қичқирди Кўккўз бир-данига.

Билмасвой қайрилиб қаради.

— Хат, Билмасвой, хат!

Билмасвой бошини қимирлатди ва қалпоғини силкий бошлади.

— У эшитибди! — деб севиниб кетди Кўккўз.

Сайёҳлар тез орада кўз илғар-илғамас нуқтага ўхшаб қолишди. Йўл бурилгандан кейин эса бутунлай ғойиб бўлишди. Қизалоқлар уй-уйига тарқалдилар. Ҳамма ғамгин эди.

Ўттизинчи боб

ҚАЙТИШ

Билагон билан ўртоқлари қанча-қанча ўрмон ва далалардан ўтиб, охири ўз қадрдон юртларига қайтиб келишди. Улар баланд бир тепаликка келиб тўхташди. Гулзор шаҳри бўлса, бор чиройи билан кўзга кўриниб турарди. Ёз тугай деб қолган, кўчаларда эса энг чиройли гуллар: оқ хризантемалар, қизил картошка гуллари, ранг-баранг қўқонгуллар чаман-чаман бўлиб очилиб ётарди. Ҳовлиларда эса турли-туман капалакгуллар очилган эди. Қип-қизил чўғдай товланган гуллар чекка жойларда, уйларнинг деворларида ва ҳатто томларда ҳам очилиб ётарди. Майин шабада оқгул ва капалакгулларнинг ёқимли ҳидини олиб келарди.

Билагон билан ўртоқлари суюнганидан бир-бирларини қучоқлаб олишди.

Кўп ўтмасдан улар ўз шаҳарларининг кўчаларидан юриб кетишди. Ҳамма уйлардан одамлар чиқиб сайёҳларни томоша қилишди. Билагон ва ўртоқлари кўп юриб қорайиб қолишганидан, уларни олдинига ҳеч ким танимади.

Кимдир бирдан қичқириб юборди:

— Оғайнилар, ахир бу Билагон-ку! Ана, қаранглар, ҳаммадан олдинда келяпти!

Атрофдан:

— Ана, доктор Дорижон! Овчи Уқтой! Ана, Довдирвой! Бўғирсоқ! — деган овозлар эшитилди.

Одамлар севинганидан:

— Ура! — деб қичқириб юборишди.

Билагон билан ўртоқлари Чучмома кўчасига бурилишганда шунақа қизиқ бўлдики, асти қўяверинг! Бу ерда уларнинг қўшнилари ва яқин танишлари бор эди. Бутун кўчани миттилар тўтиб кетди. Болалар ботир саёҳатчиларни қучоқлар, ўпар, қизалоқлар бўлса, бутун йўлларга дасторгулларни сочишарди.

Бирдан қаёқдандир бир кучукча чопиб келиб қолди. У вовиллар, овчи Уқтойнинг атрофида сакраб юриб, унинг қўлини яларди.

— Оғайнилар, бу менинг Кўктойим-ку ахир! — деб қичқирди Уқтой.

Болалар ҳаво пуфагида учиб кетгандан кейин бир неча кун ўтгач, Кўктой уйга қайтиб келганини қўшнилари айтиб беришди. Улар кучукни кўриб, Уқтой билан ўртоқлари ҳалок бўлибди, деб ўйлашибди, ҳеч ким буларни тирик кўрамиз, деб ўйламаган экан.

Уқтой Кўктой кучугини қўлига олиб, силаб-сийпалай бошлади.

— Вой, менинг вафодор кучуккинам! — деди у. — Демак, сен ўлмаган экансан-да? Мен сенга ачиниб юрибман!

Шу пайт кўчанинг у бошида миттиларнинг янги тўдаси кўринди. Ҳаммадан олдинда шоир Гулшаний югуриб келарди.

— Шеър! — деб қичқирди барча. — Ҳозир шеър ўқилади!

Қизалоқлар қаттиқ чапак чалишди. Бир неча бола бўлса, аллақадан бўш бочка топиб келишиб, уни тўнкариб қўйишди.

Кимдир:

— Гулшаний, бочкага чиқ-да, шеър ўқи! — деб қичқирди.

Гулшанийнинг қўлтиғидан кўтариб бочкага чиқариб қўйишди. Гулшаний бирпас ўйлаб турди, озроқ йўталди, кейин Билагонга ва ўртоқларига қўлини чўзиб, шу ерда — бочканинг устида тўқиган шеърини берилиб ўқий бошлади:

Биз илиқ кўришамиз жасур сайёҳлар билан!

Улар учиб кетганди катта ҳаво шар билан.

Пуфак-муфаксиз улар —

Қайтиб келишди: — Ура!

— Ура-а-а! — деб атрофдан ҳайқиришди миттилар.

Гулшанийни шу заҳотиёқ бочкадан туширишди. Уни қўлла-рида кўтариб уйига олиб кетишди. Қизалоқлар унинг кетидан югуриб келишиб, дасторгул сепишди.

Гулшаний бу шеъри туфайли ўзи ажойиб саёҳатга бориб келгандай шуҳрат қозонди.

Жасур саёҳатчиларимиз эшиklarини очиб, талай кун бўш қолган уйларига киришди. Кўчада фақат Билмасвойнинг ёлғиз ўзи қолди. У узоқлашиб бораётган тўданинг кетидан маъюс қараб турди, кейин кимнидир қидиргандек атрофга аланглади. Кўча бўм-бўш эди. Гўё ҳаммани шамол учириб кетгандай. Билмасвой маъюсланиб яна атрофга қаради. Шу пайт кўчанинг нариги бетида девор соясида кўзини катта очиб, унга бақрайиб қараб турган қандайдир болани кўриб қолди.

— Думбулвой! — деб қичқирди Билмасвой ўз дўстини таниб ва қўлини чўзди.

Думбулвой севинганидан чинқириб, Билмасвойга қараб югурди. Билмасвой бўлса унга қараб отилди. Иккала ошна бошини бошига уриб олишига сал қолиб, кўча ўртасида тўхташди. Думбулвой машҳур сайёҳ бўлиб қолган ўз дўстига фахр ва муҳаббат билан қарар, Билмасвой бўлса айбдор кишидай унга жилмайиб боқиб турарди. Улар бир-бирига тикилганча анча туриб қолишди, тўлқинланиб кетишганидан бирор сўз дейишолмасди. Кейин улар бир-бирини маҳкам кучоқлаб олишди, кўзларидан дув-дув ёш оқди.

Ана шундай дийдор кўришишди.

Шу билан Билагон ва ўртоқларининг машҳур саёҳатлари та-

мом бўлди. Гулзор шаҳридаги ҳаёт илгаригидай оқа бошлади... Йўқ, йўқ, илгаригидай деб ҳам бўлмайди.

Жасур саёҳатчиларимиз шаҳарга қайтиб келгандан бери ҳамма нукул улар ҳақида гапиради. Шаҳар аҳолиси, миттиойлар ва миттивойлар кечалари Билағоннинг уйига келиб, саёҳатчиларнинг бошидан кечирганлари ва Яшил шаҳардагиларнинг ҳаёти ҳақидаги ҳикоясини эшитишарди.

Бўғирсоқ қизалоқлар уни мазали пироғлар билан меҳмон қилганини эслашни яхши кўрарди. Шарбатжон бўлса, роса ичган газли ширин сувлари билан мақтанарди. Билағон ҳам қамиш водопроводни, фаввораларни ҳамда қизалоқларнинг дарёга ажойиб кўприк солганларини, шунингдек, катта-катта тарвузлар етиштирганларини айтиб берарди. Шарбатжон шунда чўнтагидан тарвуз уруғини чиқариб:

— Мана шу уруғдан бир неча бочка шарбат олса бўлади деб, ким ҳам ўйлабди! — дер эди.

Агарқул билан Шошқалоқ айниқса қизалоқлар билан бирга ҳосил йиғиштиришганини ҳикоя қилишарди. Мурватвой билан Тузатвой механизация ҳақида, ўз шофёр дўстлари Кулчавой ҳақида, ҳамма иши тугмача билан битадиган механик-ихтирочи Бурамавой тўғрисида гапиришарди. Уқтой бўлса, касалхонада уни қандай қилиб даволашганини, чиққан оёғини жуда яхшилаб тузатган ажойиб врач Асалхонни ҳаммадан ҳам кўпроқ ёдга олишни куш кўрарди. У ҳозир юриш-ку юриш, ҳатто чопар ва сакрай оларди ҳам. Сўзининг далили учун Уқтой чиққан оёғида бир оёқлаб сакрай кўрсатди.

Ҳамма ҳам ўзининг қизалоқлар билан бўлган дўстлигини сўзлар эди. Ҳатто камдан-кам, битта-яримта сўзни зўрға гапирадиган Индамас ҳам:

— Мен-чи, оғайнилар, олдинлари қизалоқлар билан ҳам болалардек яхши дўстлашса бўлади деб ўйламасдим, чин сўзим, — деб гапирди.

— Яхшиси, индамай қўя қол! — деб жавоб берди Билмасвой. — Мен сенинг у ерда битта-яримта билан дўстлашганингни пайқаганим йўқ.

— Сен дўстлашдингми бўлмаса? — деб сўрашди болалар.

— Мен Кўккўз билан дўстландим, — деди гердайиб Билмасвой.

— Сенга ишониб бўпмиз! — деди Мунчоғой. — Сен ҳатто дўстинг Думбулвой қизалоқлар билан дўстлашгани учун у билан уришгансан-ку!

— Ҳеч унақамас-да! Мен Думбулвой билан алақачон ярашганман, энди ўзим ҳам қизалоқлар билан аҳил бўлман.

— Нега олдин дўстлашмагансан? — деб сўради Мойчечак.

— Олдин мен жуда тентак эдим. Қизларга қўшилсам, бола-лар мени масхара қилишади деб қўрқардим.

— Сен эндиям қўрқарсан, — деди Чивиной.

— Йўқ, энди ақлим кирди. Сен билан ҳам дўстлашаман, майлими? Ким агар мендан кулса, пешонасига тушираман.

— Мени деб уришиш сенга жуда зарурмиди? — деди Чивиной.

— Йўқ, уришмайман. Кулганига сира эътибор бермай қўя қоламан.

Билмасвой Чивиной билан дўстлашди. Шундан бери агарда кимда-ким қизалоқларни хафа қиладиган бўлса, унинг олдига келиб:

— Сен нега қиз болани хафа қилдинг? Кўзингни оч, иккинчи шунақа қилганингни кўрмайин! Биз қизалоқларни хафа қилмайлик, — дерди.

Шунинг учун қизалоқлар уни ҳурмат қилишадиган ва Билмасвой умуман ёмон боламас, дейишадиган бўлишди. Билмасвойни мақташлари бошқа болаларга алам қилди-да, улар ҳам қиз болаларнинг ёнини оладиган бўлиб қолишди. Гулзор шаҳрида қиз болаларни хафа қилишни бутунлай йўқ қилишди. Агарда битта-яримта бола мушт ўқталиб қолгундай ёки қизалоққа ранжитадиган сўз айтгундай бўлса, барча ундан кулар, уни беодоб деб, нозик муомалани билмаган қўпол, дер эди.

Агар миттиойлар миттивойлар билан ўйнамоқчи бўлишса-чи, энди ҳеч ким уларни ҳайдамайдиган, аксинча, ўйинга таклиф қиладиган бўлишди.

Билагон тез орада Гулзор шаҳрида ҳам камиш водопровод қилишни ўйлади ва ҳозирча ҳар бир кўчага биттадан бўлса ҳам бир неча фаввора қурмоқчи бўлди. Бундан ташқари, ўрмонга ўтиш учун Бодринг дарёсига кўприк қуришни таклиф қилди. Қизалоқлар ўғил болалар қатори ишга киришиб кетдилар. Барча эрталабдан тушгача кўприк қурди, водопровод ўтказишди, фаввора қуришга уринишди. Тушдан кейин ҳамма ўйинга — биров бекинмачоқ, биров футбол ёки волейбол ўйнагани кетиб қолди.

Фақат Билмасвой ўйинга жуда кам қатнашарди. У:

— Энди ўйнагани вақтим йўқ. Мен ҳозир амал-тақал қилиб ўқий оламан, ёзишни эса босма ҳарфлар билангина ёзаман. Албатта, чиройли ёзувга ўрганишим керак. Негалигини ўзим яхши биламан, — дерди.

Футбол ёки чиллак ўйнашга бориш ўрнига Билмасвой ўтириб олиб ўқирди. У ҳар куни бир бетдан ўқирди, бу жуда фойдали эди, албатта. Баъзан бугунлик ва эрталик учун деб икки бетдан ҳам ўқиб қўярди. Ўқишни тугатгач, дафтарини олиб ёзув билан шуғулланарди. У энди босма ҳарфлар билан эмас, ёзма ҳарфларда ёзарди, аммо олдинига унчалик чиройли чиқмади. Авваллари унинг дафтарида ҳарфлар эмас, аллақандай қинғир-

қийшиқ шакллар пайдо бўлиб қоларди, лекин Билмасвой аста-секин чиройли қилиб катта ва кичик ҳарфларни ёзишни ўрганиб олди.

Билмасвой дафтарига тез-тез сиёҳ томизар, озода қилиб ёзолмасди. Сиёҳ томиши билан дарров тили билан яларди. Шунинг учун томган сиёҳ узун думли бўлиб қоларди. Бунақа думларни Билмасвой «Думли юлдуз» деб атарди. Бунақанги «Думли юлдузлар» дафтарининг ҳар бир бетиде учраб турарди. Аммо Билмасвой умидсизланмади. Чунки у чидам ва меҳнат «Думли юлдуз»лардан қутилишига мададкор бўлишини яхши биларди.